

**Kuvataideterapia seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten
auttamisessa terapeuttien kuvaamana**

Maija Ylitalo
Tampereen yliopisto
Sosiaalityön tutkimuksen laitos
Pro gradu –tutkielma
Huhtikuu 2010

Tampereen yliopisto

Sosiaalityön tutkimuksen laitos

YLITALO, MAIJA: Kuvataideterapia seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamisessa terapeuttien kuvaamana.

Ohjaaja: Irene Roivainen

Pro gradu –tutkielma, 89 s.

Sosiaalityö

Huhtikuu 2010

Sosiaalityössä lasten kanssa on totuttu käyttämään kuvia apuvälineenä keskustelun rinnalla. Kuvan kautta lapset pystyvät käsittelemään ja kertomaan tunteistaan paremmin kuin sanallisesti ja kuvan tekeminen on lapselle luontevaa ja mieluista. Tarkastelen tutkimuksessani aluksi kuvan käyttöä ja sen mahdollisuuksia yleisemmin ja erityisesti lastensuojelutyössä. Kuvataideterapia on kehittynyt kuvataiteen ja psykoterapian teorian eri sovelluksista ja kuuluu ns. luoviin terapioihin. Suomessa sitä käytetään vasta vähän ja yksi tavoitteeni onkin tehdä kuvataideterapian mahdollisuuksia tutuksi lastensuojelutyössä. Erityisesti seksuaalisesti hyväksikäytetyillä lapsilla ei aina ole sanoja, joilla he voisivat kertoa vaikeista kokemuksistaan. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttaminen vaatii moni ammatillista ja eri sektoreiden yhteistyötä.

Tutkimuksen lähtökohtana on selvittää, millainen auttamiskäytäntö kuvataideterapia on seksuaalisesti hyväksikäytetyille lapsille kuvataideterapeuttien kuvaamana. Tutkimuksen empiiristä aineistoa varten olen haastatellut neljää kuvataideterapeuttia, jotka työskentelevät seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa. Tietojenkeruun menetelmänä on teemahaastattelu ja analyysissa olen käyttänyt MCD:tä (jäsenkategorisointia) koodaamisen apuna.

Havaintojen perusteella kuvataideterapia toimii lapsen ja terapeutin välisessä luottamuksellisessa vuorovaikutussuhteessa. Se on hyödyllinen menetelmä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamisessa siksi, että taidemateriaaleilla työskenteleminen sallii vaikeiden asioiden käsittelemisen kuvan tai teoksen kautta oman itsen ulkopuolella. Terapiassa lapsi itse saa määritellä, millä tavoin hän on valmis etenemään, jolloin se on helpompaa. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapiassa lapsen ja terapeutin välinen tunnesuhde saa monenlaisia ja rajujakin piirteitä, joissa seksuaalisuus on ajoittain läsnä. Kuvataideterapiassa vaikeita asioita pystytään lähestymään turvallisesti, hellästi ja hienotunteisesti. Seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittäminen, sen tutkiminen ja hoitaminen on pitkä ja vaativa prosessi, jota olisi jatkossa hyvä selvittää lapsen kokemuksen näkökulmasta.

Avainsanat: kuvataideterapia, kuvataide, lastensuojelu ja seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi

University of Tampere

Department of Social Work Research

YLITALO, MAIJA: Art therapy in caring for sexually abused children as described by therapists

Supervisor: Irene Roivainen

Pro gradu thesis, 89 pages

Social work

April 2010

In social work, it is a common practice with children to use pictures alongside discussions. With the help of the picture, children are able to process and communicate their feelings better than they could verbally and children find making the picture natural and pleasing. In my thesis, I first explore the use and potential of the picture in general and then with special reference to child protection services. Art therapy has been developed from different theoretical approaches to art and psychotherapy, and it is one of the so-called creative therapies. It is not yet widely used in Finland, and therefore one of the aims of my thesis is to familiarize the child protection workers with the potential of art therapy. In particular, sexually abused children often lack words to describe their difficult experiences. Caring for sexually abused children requires multiprofessional co-operation of different sectors.

The starting point of the study is to explore the ways in which art therapists describe art therapeutic practices with relation to sexually abused children. For the empirical part of the study, I interviewed four art therapists working with sexually abused children. The data collection method of the study is thematic interview, and I used MCD (Membership Categorization Device) as coding aid for the analysis.

Based on the perceptions, art therapy functions within the confidential interaction of the child and the therapist. It is a useful method in helping sexually abused children, because working with art material allows one to process difficult subjects externally to oneself through a picture or a piece of art. In therapy, the child is allowed to define the ways in which s/he is ready to proceed, which facilitates his/her progress. In the art therapy of sexually abused children, the emotional relationship of the child and the therapist is characterized by many—even harsh—features in which sexuality is present. In art therapy, sensitive issues can be approached in a safe, gentle, and discreet manner. The process of confirming, examining and treating suspected sexual abuse is long and demanding, and in the future it would benefit from taking the child's experience into consideration.

Keywords: art therapy, art, child protection and sexually abused child

Sisältö

1	Johdanto	5
2	Kuva tutkimuksessa ja ammattikäytännöissä.....	6
2.1	Kuva lastensuojelussa	8
2.2	Kuvailmaisu terapeuttisessa työskentelyssä.....	16
3	Hyväksikäytettyjen lasten psykoterapeuttinen kohtaaminen	19
3.1	Lasten psykoterapia.....	19
3.2	Luovat terapiat.....	22
3.3	Kuvataideterapia.....	24
4	Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö lastensuojelun haasteena.....	27
4.1	Seksuaalinen kehitys ja sen häiriintyminen	27
4.2	Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö	30
4.3	Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen	33
5	Tutkimusasetelma	35
5.1	Tutkimuksen lähtökohta.....	35
5.2	Teemahaastattelu tietojenkeruun menetelmänä	36
5.3	Haastattelujen toteuttaminen	37
5.4	Aineiston analyysi	39
6	Kuvataideterapia seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamisessa.....	41
6.1	Kuvataideterapia prosessina.....	41
6.2	Mitä kuvataideterapiassa tapahtuu	45
6.3	Kuvataideterapian tyypillisiä piirteitä	58
6.4	Kuvataideterapian tavoitteet ja vaikutukset	64
6.5	Yhteistyö ja työnohjaus	68
6.6	Empiirisen osan yhteenveto	70
7	Tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset.....	75
7.1	Tutkimuksen yhteenveto	75
7.2	Johtopäätökset.....	78
7.3	Kuvia tutkimusprosessin varrelta.....	80
	Kirjallisuus	84

Taulukkoluetelo

Luku 6.2

Taulukko 1. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapia kuvataideterapeuttien kuvaamana.....51

Taulukko 2. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen ja kuvataideterapeutin tunnesuhde kuvataideterapeuttien kuvaamana.....56

Luku 6.3

Taulukko 3. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapian tyypillisiä piirteitä kuvataideterapeuttien kuvaamana.....62

Luku 6.4

Taulukko 4. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapian tavoitteet kuvataideterapeuttien kuvaamana.....66

Taulukko 5. Miten kuvataideterapia vaikuttaa kuvataideterapeuttien kuvaamana.....67

Kuvio- ja kuvaluettelo

Luku 3.3

Kuvio 1. Kuvataideterapeuttinen kolmiosuhde.....26

Luku 6.6

Kuvio 2. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapian kolmiosuhde performanssina.....72

Luku 7.1

Kuva 1. Miten tutkimusta rakennetaan?.....81

Kuva 2. Sosiaalityön sateenvarjo.....81

Kuva 3. Etsimistä.....82

Kuva 4. Uni I.....83

Kuva 5. Uni II.....83

1 Johdanto

Tämän tutkimuksen aihevalintaan ovat vaikuttaneet perheneuvolan sosiaalityöntekijänä työssäni kohtaamani lapset sekä opiskeluni kuvataideterapeutiksi. Lapset oppivat tunteiden ilmaisua ja tunnistamista vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa. Perheen ihmissuhteet ovat ensimmäinen ja tärkein konteksti, jossa näitä taitoja harjoitellaan. Äiti vastaa vauvan tunnetiloihin tämän syntymästä lähtien. Pieni lapsi myös tunnistaa kuvia ennen kuin hän on oppinut sanoja (Berger 1991, 7). Puheen kehittymisen myötä tunteita on mahdollisuus oppia sanallistamaan ja ilmaisemaan niitä kehittyneemmällä tavoilla. Lapsen maailmassa ja oppimisessa kuvat ovat kuitenkin jatkuvasti keskeisessä asemassa. Kuvia ja kuvan tekemistä käytetään kasvamisen tukena kasvatuksen ja opetuksen aloilla. Terveystieteiden ja myös sosiaalityön alueilla kuvien terapeuttinen käyttö on havaittu hyödylliseksi lasten kanssa toimiessa.

Tässä tutkimuksessa pyrin ensiksi kartoittamaan sitä, miten kuvia on käytetty tutkimuksen kentässä ja terapeuttisesti lastensuojelussa. Tarkastelen taideterapian osuutta lastensuojelun projekteissa ja sen merkitystä osana tunteiden ilmaisemista. Pienillä lapsilla ei vielä ole sanoja äärimmäisten, vaikeiden tunteiden ilmaisuun. Erityisesti seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset, jotka kantavat salaisuutta, ovat vaikeasti traumatisoituneita. Tutkimuksen empiirinen osa muodostuu haastattelututkimuksesta, jossa tutkin kuvataideterapian mahdollisuuksia edistää seksuaalisen hyväksikäytön kokeneiden lasten toipumista traumaattisista kokemuksista.

Tutkimustani varten olen haastatellut neljää kuvataideterapeuttia, jotka tekevät työtä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten parissa. He työskentelevät eri puolilla Suomea suurissa tai keskisuurissa kaupungeissa. Heidän toimipaikkojaan ovat sosiaalitoimen lastensuojelu, hoidollinen lapsi- ja perhetyön yksikkö, joka on lastensuojelulaitoksen ja sairaalan välimuoto ja sairaalan lastenpsykiatrinen osasto. Haastatelluista yksi toimii yksityisenä kuvataideterapeuttina.

2 Kuva tutkimuksessa ja ammattikäytännöissä

Ollakseen onnellinen ihminen tarvitsee itselleen hoivaa ja rakkautta ja hän haluaa antaa sitä toisille. Hän kokee itsensä erilliseksi yksilöksi ja on yhteisönsä jäsen, hän nauttii luonnosta ja kauneudesta, tavoittelee tietoa ja tuntee mielihyvää, leikkii ja ilmaisee itseään. Toiminnan mahdollisuuksien kapeneminen ja moniulotteisen tuntemisen oheneminen sen sijaan johtaa hyvinvoinnin vähenemiseen ja pahoinvointi valtaa alaa. (Bardy & Känkänen 2005, 33.)

Lauri Rauhala pohtii ihmiskäsitystä erityisesti ihmistyössä. Hänen mielestään taiteen mahdollisuudet ihmisen kokemisen kehittämisessä ovat ilmeisesti paljon paremmat, kuin yleensä oivalletaan. Siksi olisi hyödyllistä selvittää paremmin sitä, miten taide voi vaikuttaa ihmisen tajunnassa. (Rauhala 2005, 193.)

Kuvan merkitystä ja kuvan katsomista on lähestytty useilla tieteenaloilla. Seuraavassa otan esille muutamia esimerkkejä kuvajournalismin ja filosofian näkökulmista ja sitten tarkastelen asiaa yhteiskuntatieteen ja erityisesti sosiaalityön lastensuojelun näkökulmasta.

Kuvajournalismin tutkija Janne Seppäsen mukaan kuva on esitys eli representaatio. Samalla se on osa laajempaa representaatiota kuten mediassa uutisjuttua. Tämän käsitteen avulla pohditaan esimerkiksi sitä, millä tavoin erilaiset mediat tuottavat ja esittävät todellisuutta, kenen näkökulmaa käytetään ja millaisin välinein. (Seppänen 2005, 77) Hän esittää Stuart Hallilta (1997) lainaamansa kolme erilaista tapaa ymmärtää representaatio. Ensimmäinen tapa on refleksiivinen eli heijastusteoreettinen. Siinä kysytään, vastaako jokin representaatio todellisuutta. Uutisjournalismin kuuluu vaatimus todellisuudesta ja sitä arvioidaan suhteessa todellisuuteen. Tällainen lähestymistapa voi olla ongelmallinen esimerkiksi mainoskuvien ja elokuvien osalta. Refleksiivinen tapa tarkastella representaatiota on kuitenkin tärkeä etenkin käytännön journalismissa. Toinen eli intentionaalinen tapa tarkastella representaatiota kiinnittää huomion tekijään. Siinä kysytään, mitä tekijä haluaa representaatiollaan viestittää. Tekijän tarkoituksen selvittäminen esimerkiksi uutiskuvan suhteen on mahdollista, mutta se ei vielä takaa

mitään itse representaation merkityksen kannalta, sillä lopputulos voi olla aivan toisenlainen. Joskus intentioiden selvittäminen on ongelmallista siksi, että kuvallinen tuotanto voi olla useiden eri ihmisten yhteistyön tulosta. Kolmas mahdollisuus ymmärtää representaatio on konstruktivistinen. Siinä ei verrata representaatiota todellisuuteen, vaan pidetään sitä osana todellisuutta. Konstruktivistisessa tavassa kysytään millaisen todellisuuden median esitys tuottaa ja millaisilla keinoilla. Mielenkiintoista on, mitä keinoja representaatio käyttää antaakseen vaikutelman todellisuudesta. Yhteiskuntatieteet käyttävät tätä tapaa tarkastella todellisuutta, koska siinä ajatellaan, että kieli itsessään muodostaa eli konstruoi todellisuutta eikä pelkästään heijasta sitä. (Mt., 94 – 95.)

Filosofi Maurice Merleau-Ponty (1993) puhuu näkemisen teoriasta. Maalarin kohdalla tietämisen ja toiminnan käskyt menettävät merkityksensä. Hänellä on oikeus katsoa kaikkea ilman minkäänlaista velvollisuutta asettaa asioita arvojärjestykseen. (Mt., 18.) Kuka tahansa taidemaalari soveltaa maalatessaan näkemisen taianomaista teoriaa, sillä hän sopeuttaa näkemistään koko ajan sen kohteiden mukaan. Hänelle ominaiset teot, käden jättämät jäljet, joihin hän pystyy ja jotka ovat muille kuin paljastuksia, tuntuvat hänestä syntyvän ikään kuin asioista itsestään. Taiteella ei ole keinotekoisia rakennetta, konstruointia tai työteliästä suhdetta ulkopuoliseen tilaan ja maailmaan. (Mt., 28, 58)

Semioottisessa tutkimuksessa ei yleensä pyritä rakentamaan taideteoksen alkuperästä kontekstia eikä pohdita tekijän tarkoitusta. Se, mitä tekijä on teoksessaan tarkoittanut, on vain yksi mahdollinen tulkintatapa. Semioottisen näkemyksen mukaan taiteilijalla ei ole erityisoikeutta teokseen ja sen merkitykseen. (Palin 1998, 127.) Kuvataideterapiassa asia on toisin. Tekijällä on erityisoikeus selittää teoksensa tarkoitusta ja katsojana terapeutti pyrkii kuulemaan ja ymmärtämään sen. Yhdessä tekijä ja terapeutti rakentavat terapiassa tehdyn teoksen intentiota, tarkoitusta siinä terapiatilanteessa.

Yhteiskuntatieteessä Leena Eräsaaren tutkimus *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä* (1995) on kiinnostava avaus tieteellisen tekstin ja kuvan suhteiden pohdinnasta sosiaalityössä. Hänen tutkimuksensa otsikossa näyttämöt viittaavat tiloihin, joissa sosiaalityön asiakkaat hakevat palveluja. Hänen mukaansa tieteellinen teksti ei pysty kuvaamaan olemassa olevaa todellisuutta riittävän objektiivisesti. Niinpä hän on yhteiskuntatieteellisessä kirjoittamisessa epätavallisten esitysmuotojen, valokuvien ja

piirrosten, avulla halunnut korostaa tieteellisen tekstin keinotekoista luonnetta. Eräsaaren pyrkimys on ollut kritisoida tieteellisen kirjoittamisen konventioita. (Mt., 5.)

Eräsaari on liittänyt tutkimustekstiinsä sekä valokuvia että piirroksia, jotka on tehty hänen tutkimustaan varten kuvattujen videoiden pohjalta. Hänen mukaansa kuvan perustehtävä on tekstin kuvittaminen. Erityisesti valokuva toistaa sen kohteen tarkasti sellaisena kuin se on. Tosin valokuvaa voidaan manipuloida ja hänen käyttämänsä mustavalkoiset valokuvat esittävät usein tiloja ilman ihmisiä. Se antaa vaikutelman vielä ankeammista tiloista kuin mitä ne oikeastaan ovat. Teoksessa käytettyjen piirrosten tehtävä on kuvittaa tekstiä. Hänen tutkimuksessaan piirrokset ovat säänneltyjä muodoltaan ja osittain myös sisällöltään sen vuoksi, että ne tukisivat tekstiä mahdollisimman hyvin. Yhteiskuntatieteilijät jakavat sen käsityksen, että eletään silmän tai silmän ylivallan aikakautta. He eivät kuitenkaan Eräsaaren mukaan ole tottuneet kuvien käyttöön tai niiden lukemiseen, vaan pitävät niitä jopa ”epätieteenä”. Kuva ilmaisee asioita voimakkaammin kuin sana ja tarttuu helpommin lukijan mieleen. (Eräsaari 1995, 69 – 71.)

2.1 Kuva lastensuojelussa

Lapset ovat joskus mukana, kun vanhemmat asioivat sosiaalitoimistossa. Eräsaaren tutkimuksessa lasten käyttäytymistä on tallentunut videolle, josta on nähty, miten lapset toimivat odottaessa ja aikuisen asioidessa sosiaalityöntekijän kanssa. Lapsi tutkii odotustilassa olevia leluja ja hakee niiden kanssa toimiessaan myös muiden huoneessa olevien aikuisten huomiota. Välillä vanhempi on aktiivinen ja tarjoaa lapselle lelulaatikosta kuvakirjan, paperia ja kynän. Jonkin aikaa lapsi viihdyttää itseään piirtelemällä nurkkapöydän ääressä. Pienikin lapsi seuraa tai osallistuu kuitenkin myös omalla tavallaan vanhemman ja sosiaalityöntekijän väliseen keskusteluun. Hänen katseensa kääntyy puheena oleviin asioihin, vaikkapa kenkiin tai hän miettii myönnetyn rahasumman määrää kysymällä, mitä sillä saa. (Eräsaari 1995, 289 – 293.)

Marjatta Bardyn ja Päivi Känkäsen raportti *Omat ja muiden tarinat, ihmisyyttä vaalimassa* (2005) kuvaa monivuotisen tutkimus- ja kehittämishankkeen tuloksia. Hanke *Elämäkertaketju – ilmaisutaidot syrjäytymisen ehkäisyssä* toteutettiin lastensuojelulaitosten henkilökunnalle suunnattuna opiskelujaksona ja työskentelynä lasten ja nuorten parissa. Tavoitteena oli elämäkerrallisten ilmaisutaitojen avulla ehkäistä syrjäytymisen riskiä ja siten edistää omien ja yhteisten voimavarojen käyttöä. Tekijät toteavat, että kirjan valokuvat ja teksti alkoivat luontevasti seurustella keskenään. Kuvilla on oma merkityksellinen paikkansa ja ne kääntävät katseen, avaavat portteja ja puolustavat monimuotoista olemassaoloa. (Mt., 3.)

Kyseisessä hankkeessa tutkittiin ja kehitettiin uusia välineitä ja mahdollisuuksia itseilmaisuun lastensuojelun piirissä oleville ihmisille. Tämän toiminnan avulla ajateltiin ihmisten pääsevän paremmin näkemään ja arvioimaan oman elämänsä kulkua ja näköaloja. (Bardy & Känkänen 2005, 64.) Usein lastensuojelulapset altistuvat toistuvilla hylkäämisillä ja he elävät vaihtuvissa ja rikkinäisissä ihmissuhteissa. Heidän osallisuutensa tapahtumiin on vähäistä ja sitä onkin kritisoitu. Lapsen keino selviytyä pitkäaikaisesta kaltoinkohtelusta on tunteiden tukahduttaminen. Keskeinen kysymys on, miksi joskus on niin vaikeaa, ellei mahdotonta saada elämänkulkua kääntymään paremmille raiteille. Tässä hankkeessa näistä seikoista haluttiin kääntää katse enemmän kantaviin ja eheyttäviin seikkoihin. (Mt., 68 – 69.)

Edellä mainitun hankkeen lähtökohtaoletuksia olivat mm. että syrjäytymisriski kasvaa, jos jää etäälle omista kokemuksista ja tunteista. Lapsia auttavien aikuisten on hyvä kohdata oma historiansa emotionaalisella tasolla ja siten he kykenevät auttamaan lapsia kohti heidän kokemuksiaan. Taiteessa ja taiteen kaltaisessa toiminnassa koetellut ilmaisutaidot auttavat lähestymään oman elämän kokemuksia ja tällöin mahdollisuudet omien ja yhteisten voimavarojen käyttöön kasvavat ja erilaisten ilmaisukanavien harjaannuttaminen on avuksi. Sekä lapset että lasten kanssa työskentelevät aikuiset pääsivät syventämään ilmaisutaitojaan. Hanke toteutettiin kahtena pitkänä koulutusjaksona, joihin osallistui työntekijöitä lastenkodeista, perhehoidosta ja koulukodeista. (Bardy & Känkänen 2005, 73, 76.)

Koulutuksen tuloksina lasten ja aikuisten välinen kanssakäyminen syveni, työntekijöiden ammatillisuus ja työssä jaksaminen parantuivat ja työhön syntyi tietoisempi ote. Arkityötä rikastutti eri ilmaisutaitojen yhdistäminen ja rohkeus, ilo ja kriittisyys lisääntyivät. Työntekijät pääsivät lähemmäksi lasten omia kokemuksia ja puheenaiheet muuttuivat ja syventyivät. Kuitenkin myös epävarmuutta ja epäilyjä esiintyi. Havaintojen mukaan taiteen merkitys työn ytimiin pääsyssä oli oleellinen. Taiteen avulla päästiin totuttujen kerrontakaavojen yli ja ohi ja saatiin nimetyksi nimeämätöntä. Tärkeänä tuloksena tekijät tuovat esiin sen, että tunteiden ja kokemusten kohtaaminen ja niiden kanssa pärjääminen jäävät usein lastensuojelupuheessa pinnan alle. Tässä projektissa työntekijät pääsivät lähemmäksi sitä, mitä lasten ja nuorten mielessä liikkuu. Tunteita voitiin sanoittaa ja hallita niitä siten entistä paremmin. (Bardy & Känkänen 2005, 118 - 119, 121, 127.)

Sosiaalityössä ja erityisesti lastensuojelussa on tarvetta taiteen keinoin etsittäville tietämiselle, osaamiselle ja ymmärtämiselle. Lastensuojelussa joudutaan työskentelemään tiedon katvealueilla ja siinä työssä taide- ja kulttuurilähtöiset työmenetelmät voivat olla hyödyllisiä. Kun taide kohtaa tunteet, löytyy uusia tulkintoja ja kokemuksia ja se voi täydentää ja syventää ”virallisen tiedon” merkitystä. (Bardy & Känkänen 2005, 129.) Etenkin haavoittavissa ja vaikeissa kasvuoloissa eläneet lapset tarvitsevat kuulluksi ja nähdyiksi tulemistä, jotta he pääsisivät kosketuksiin omien tunteidensa kanssa. (Känkänen 2006, 147).

Marjatta Bardy kirjoittaa, että elettyä lähelle ei pääse vain tiedolla. Mukaan tarinoihin tarvitaan tunteet. Hän pohtii taidetta varsinaisen taidekentän ulkopuolella ja sen välineellistä käyttöä sosiaali- terveys- ja opetustoimessa. Sosiaalisia, kulttuurisia tai terveydellisiä päämääriä tavoitellaan taiteen tekemisen avulla. Usein kuitenkin taiteen tekemisen prosessi vie mukanaan ja on itsetarkoitus ja sellaisena pakenee välineellisyyttä. (Bardy & Känkänen 2005, 43, 151.) Tunnelmat ja tunteet voivat olla kuvallisessa ilmaisussa läsnä intensiivisemmin kuin sanallisessa ilmaisussa. Kuvat syntyvät tietyssä ajassa ja niitä voidaan tarkastella erilaisten tunnetilojen ilmauksina. (Seeskari 2004, 55.)

Susanna Helavirta (2006) on tutkinut lasten hyvinvointia lasten itsensä antaman tiedon pohjalta. Hän tavoitteli lasten ääntä ja sitä, miten he konstituivat hyvää elämää ja sen uhkia. (Mt., 195 – 196.) Hän keräsi tietoa eläytymismenetelmällä, jossa lapset kirjoittivat kahden kehyskertomuksen pohjalta omien mielikuviansa mukaan kaksi tarinaa. Kehyskertomuksista ensimmäinen kuvasi sitä, kun lapsella kaikki asiat ovat hyvin ja toinen sitä, että hyvinvoinnille on uhkia ja lapselle kuuluu huonoa. (Mt., 199 – 200.) Näin saadut lasten tarinat sisälsivät myös piirroksia. Niissä oli kuvia lemmikkieläimistä, kesäloman maisemista ja erilaisia kasvonilmeitä tai hymiöitä. Näin tarinan sanoma ja tunnelma tuli vahvemmaksi ja konkreettisemmaksi. Helavirta kysyy, johtuiko piirtäminen siitä, että se on monille lapsille luontainen tapa ilmaista asioita. (Mt., 206 - 207.)

Taidekeskeinen työskentelytapa on pitkään pohjautunut hiljaiseen tietoon ja sen välittäminen ja oppiminen on tapahtunut pääasiassa kokemusten reflektoinnin kautta. Taidetyöskentelyä, taidemateriaaleja ja kuvien ominaisuuksia terapiakontekstissa on jäsennelty symbolisesta näkökulmasta. Viime aikoina on kuitenkin kiinnostuttu enemmän teoreettisen ja menetelmällisen jäsentelyn rakentamisesta nimenomaan kuvataiteelle ja materiaaliselle taidetyöskentelylle ominaisista terapeuttisista piirteistä. (Rankanen 2007a, 65.)

Taide on itseilmaisun keino, jossa ihminen voi olla vuorovaikutuksessa itsensä ja ympäristönsä kanssa ilman sanoja. Taide voi kertoa henkilökohtaista tarinaa itsestä itselle ja toiselle, joka on valmis vastaanottamaan sen sanomaa. Taiteen harrastaminen voi olla eräänlainen itsehoidon väline, terapeuttinen kokemus. (Ahonen-Eerikäinen 1996, 13.)

Miina Savolaisen projekti *Maailman ihanin tyttö* oli valokuvan keinoin toteutettu monitahoinen kokonaisuus niin ikään laitoksessa asuvien tyttöjen kanssa. Hänen mukaansa lastenkotityttöjä kohtaan on ennakkoluuloja, joihin tyttö voi suhtautua kahdella tavalla. Hän voi joko elää todeksi ennakkoluulot tai taistella niitä vastaan. Sanoilla ei ole kovin paljon merkitystä lastenkotilapsille, koska heitä on petetty sanoilla. Jokaisella on kuitenkin oikeus olla oman elämänsä subjekti ja valokuvalla voi todistaa asioita. Tässä työskentelyssä valokuvaaja keskittyi näkemään kaunista. Projektin kuluessa siihen osallistuneista tytöistä otettiin satoja valokuvia; niin kauan, että kuvattava uskalsi nähdä itsensä kauniina. Mielikuva rakentaa omaa kuvaa, kuvia voi valita ja katsoa itseä

lempeämmin. Valokuvan hyväksyminen toimii metaforana oman itsen hyväksymiselle. Työskentelyn aikana tytöt saattoivat kokea itsensä aikuisen taholta hoivatuiksi ja tärkeiksi. Kuvauksien järjestelyt ja retket olivat yhteisöllisiä kokemuksia ja sellaisena myös voimauttavia. (Savolainen 2006.)

Vuorovaikutussuhteiden parantamiseen, hajanaisten, tunnepitoisten ja abstraktien asioiden selkiyttämiseen voidaan käyttää valokuvia ja valokuvaamista. Ne voivat myös vahvistaa omia voimavaroja. Voimauttavan valokuvauksen menetelmiä voidaan käyttää osana terapiatyötä silloin, kun menetelmän käyttäjä on hankkinut siihen tarvittavat valmiudet. (Savolainen 2009, 211.)

Voimauttavan valokuvan menetelmän neljä keskeistä näkökulmaa ovat albumikuvat, valokuvaustilanteen vuorovaikutus, omakuva ja arkielämän teemojen kuvaaminen. Albumikuviksi kutsutaan erilaista elämän varrelta kerääntynyttä kuvamateriaalia. Valokuvatyöskentelyssä niistä tutkitaan yksilön elämässään ajankohtaisiksi kokemia teemoja, jolloin niistä muodostuu tarinoita. Ne voivat järjestää todellisuutta uudella tavalla ja tuovat esiin voimavaroja. Työskentelyssä omiin valokuviin liittyvät tunteet ja muistot limittyvät ja kuvien järjestäminen auttaa erottamaan itselle rakentavat asiat voimavaroja tuhlaavista asioista. Valokuvaustilanteessa on kysymys erityisestä vuorovaikutuksesta sekä luottamuksesta ja dialogisuudesta. Omakuvien ottamisessa on kysymys nähdystä tulemisesta. Kokemukset siitä, miten on tullut nähdystä, kulkevat mukana kehollisena muistona. Silloin kun kuvauksen päähenkilö voi tuntea tulleen nähdystä omana itsenään, kokemus voi olla terapeutin. Omakuvien avulla opetellaan katsomaan itseä hyväksyvämmiin. Se saattaa olla myös haastava ja pitkäkin prosessi, koska se on metafora itsensä hyväksymiselle. Rakkaaksi tuleva omakuva voi olla käännteentekevä ja sen avulla voi oppia uskomaan omaan sisäiseen voimaan ja kykyyn ratkaista myös elämän vaikeita asioita. Arjen teemojen valokuvaamisella voidaan vahvistaa voimaa ja iloa tuovia asioita tai työstää voimavaroja syöviä asioita. Kuvilla voidaan eheyttää hajanaisia ja ristiriitaisia asioita, saada lohtua ja voimaa tai tukea muutosprosessia. Voimauttavan valokuvaamisen käyttö antaa tilaa luovuudelle ja intuitiolle, vaikka siinä toimitaan aina myös tavoitteellisesti. (Savolainen 2009, 217 – 222.)

Ensi- ja turvakotien liitossa toteutettiin viisivuotinen *Lapsen aika* projekti v 1998 alkaen perheväkivaltaa kokeneiden lasten auttamiseksi. Hannele Forsberg (2002) esittää, että projektin tehtäväksi asetettu uudenlaisten lapsilähtöisten työskentelytapojen kehittäminen on arvo sinänsä ja siinä onnistuttiin. Hän kokoaa projektin tuloksia siihen osallistuneiden lapsityöntekijöiden kirjoitusten ja turvakodissa palveluja saaneiden lasten haastatteluista. Kuukauden tai kahden intensiivijaksot ovat usein auttaneet lapsia, mutta onnistuminen ei ole suoraviivaista. Siihen vaikuttavat monet tekijät, jotka ovat usein sidonnaisia aikuisten erilaisiin tilanteisiin. Jotkut asiakkuudet jatkuvat jopa vuosia edestakaisissa sykleissä, jolloin ne voivat hapuilla ilman selkeää suuntaa. Lapset kertovat haastatteluissaan, että heitä ovat auttaneet turvallisten puitteiden ja puhumisen mahdollisuuden lisäksi erilaiset toiminnalliset menetelmät. Työntekijät kertovat lasten monenlaisten tunteiden tunnistamisesta. Kun väkivalta tulee turvakodissa julkiseksi, alkaa myös uudenlaisen kielen ja sanaston opettelu lapsityön osana. (Mt., 56 -57, 77 ja 82.)

Kuvataideterapeutti Eija Keränen (2001) oli mukana edellä mainitussa projektissa ja työskenteli pääkaupungin turvakodissa. Hän ei puhu työskentelyn lyhyiden vuoksi varsinaisesta taideterapiasta, vaan kriisi-interventiosta, jossa pääosassa oli omien kokemusten purkaminen turvallisen aikuisen kanssa. Keränen mielestä erilaiset luovuuteen perustuvat menetelmät auttavat selventämään ja ymmärtämään tapahtunutta ja kokemuksia paremmin kuin puhe. Lapset, jotka ovat kokeneet perheväkivaltaa, eivät useinkaan halua tai voi puhua kokemuksistaan. Koko tunteiden ja kokemusten kirjo ja hämmentävätkin näkökulmat tulevat esille piirustusten kautta. (Mt., 128 – 129.)

Lapsen aika projektin työskentelyn kuvauksessa huomiota on kiinnitetty esimerkiksi erilaisiin perhepiirroksiin, joka oli työskentelyn annettuna teemana. Perheväkivaltaa kokeneet lapset eivät erityisen mielellään piirrä perhettä tai haluavat jättää isän piirtämättä. Joskus lapsi eristää isän eri tavoin, vaikkapa piirtämällä hänet eri paperille. Toisinaan lapsilla ei ole tilaa perhekuvassa, he jäävät näkymättömiksi, vaikka ajatuksena oli piirtää heidät mukaan. Väkivallantekijä saattaa saada ison ja hallitsevan hahmon kuvissa verrattuna muihin perheenjäseniin. Samankin lapsen turvakodissa olon eri vaiheissa tehdyt piirrokset vaihtelevat ajankohdan mukaan. Jotkut lapset piirtävät onnellisen perheen ahdistavista kokemuksista huolimatta. Nämä saattavat olla enemmän

fantasioita hyvästä perheestä kuin kuvauksia todellisista tilanteista. Usein kuvat antavat lasten kokemuksista sellaista tietoa, jota puhumalla ei voisi saada. (Keränen 2001, 130 – 134.)

Kuvan käyttöä lasten kanssa ja lastensuojelussa on ollut kehittämässä *Pesäpuu ry.* Se on lastensuojelujärjestö, jonka yhtenä tavoitteena on kehittää ja edistää lapsinäkökulman esiintuomista lastensuojelussa. Se ylläpitää valtakunnallista lastensuojelun erityisosaamisen keskusta, kehittää ja kouluttaa sekä tutkii käytännöstä nousevia aiheita. *Pesäpuu ry.* on tuottanut erilaisia materiaaleja lasten kanssa työskentelemisen avuksi ja vuorovaikutusten parantamiseksi tunteiden käsittelyssä. Lastensuojelun työntekijöiden käyttöön ovat yleistyneet mm. erilaiset korttisarjat, joiden avulla tunteiden tunnistaminen tulee helpommaksi. (*Pesäpuu ry.*)

Sosiaalityön ja joidenkin lähialojen tutkijat ovat tutkineet tai ainakin sivunneet tutkimuksissaan kuvan käyttöä lasten kanssa. Merja Manni (2007) on pro gradu -tutkielmassaan haastatellut vanhempien avioeron kokeneita lapsia. Haastattelun apuvälineinä hän on käyttänyt kuvia. Kyseessä ovat *Pesäpuu ry:n Persona-kortit*, joissa on taiteilijan maalaamia henkilöhahmoja. Mannin mukaan niiden avulla on voitu tavoittaa lasten todellisuudesta jotain uutta, sellaista mitä ei muuten olisi tullut esille ja kerrotuksi. (Mt., 38.) Samassa tutkimuksessa hän on lisäksi käyttänyt strukturoitua piirustusta (jäävuoripiirros) jäsentämään lasten ajatusmaailmaa.

Pirkko Pulkkinen (2001) kuvailee pro gradu -tutkielmassaan kuvataideterapian ilmiöitä yhden yksilöterapiaprosessin valossa. Hän tarkastelee terapiaprosessin vaiheita ja sitä, millaisia piirteitä siihen liittyy. Toisaalta hän keskittyy siihen, millaista tietoa tutkimuksessa käytetty aineisto antaa lapsen ja terapeutin välisen suhteen kehittymisestä. (Mt., Tiivistelmä.)

Inkeri Eskonen (2005) on väitöskirjatyössään tutkinut lasten kertomuksia perheväkivallasta. Tutkimuksessaan hän ymmärtää lasten kertomisen laajasti, ei pelkästään puheena. Tutkittavien ryhmien ohjaajat mahdollistivat lasten kertomista puheen lisäksi esimerkiksi piirtäen, näytellen ja leikkien. Ryhmissä tehdyt kuvat eivät

kuitenkaan ole tämän tutkimuksen tutkimusaineistoa, vaan huomio on kiinnittynyt siihen, missä tilanteissa kuvia on tehty ja niistä keskusteltu. (Mt., 41, 43 – 44.)

Päivi-Maria Hautalan (2008) väitöskirja *Lupa tulla näkyväksi* käsittelee kuvataideterapeutista toimintaa koulussa. Hän toteaa, että kuva on erilainen väline, puheen vastapooli ja terapeutti ottaa sen vastaan sellaisena kuin se on. Kuva tuo sisäisen ja näkymättömän asian ulkoiseksi. Siitä lähdetään liikkeelle ja se mahdollistaa myös verbaalisen kommunikaation. (Mt., 120) Koulussa toteutetun kuvataideterapian hyödyiksi Hautala mainitsee esim. että kuva sanoittaa tunteita ja vahvistaa oppijoiden arkea. Kuva on terapiatilanteessa vuorovaikutuksen keskeinen osa ja se jää pysyväksi dokumentiksi hetken tunteesta. Kuva kertoo tekijänsä tärkeistä asioista, se tuottaa iloa oman käden jälkeen ja yllättää. (Mt., 124 – 125.)

Merja Laitinen (2004) on tutkinut väitöskirjassaan lapsina lähisuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen ihmisten elämää. Otan tutkimuksen esille siksi, että tämän työni empiirinen osa käsittelee seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamista. Laitisen tutkimuksessa on seksuaalisen hyväksikäytön uhrin näkökulma ja hän on sitä varten haastatellut 21 lapsena hyväksikäytettyä aikuista. (Mt., 15, 59.) Siinä on kuvituksena joitakin aiheeseen liittyviä piirroksia, mutta sinänsä kuvaa ei ole käytetty työskentelyn välineenä. Laitisen mukaan piirrokset kuvaavat kuitenkin tunteita paremmin kuin sanat (2004, 220 - 221).

Edellä mainitut tutkimukset on tehty eri tieteenaloilla. Näistä Inkeri Eskosen ja Merja Laitisen väitöskirjat sekä Merja Mannin pro gradu -tutkielma ovat sosiaalityön alalta. Päivi-Maria Hautalan väitöskirja sijoittuu erityispedagogiikkaan ja Pirkko Pulkkinen pro gradu -tutkielma taidekasvatukseen. Tutkimukseni yhteiskuntatieteissä ja sosiaalityössä sijoittuu psykososiaalisen työn alueelle ja empiiriseltä osaltaan kuvataideterapiaan. Taidelähtöisiä projekteja on toteutettu lastensuojelulaitoksissa, joissa on varmasti seksuaalisesti hyväksikäytettyjä lapsia (Ks. esim. Bardy & Känkänen 2005). Toisaalta seksuaalisesti hyväksikäytettyjä ihmisiä tutkittaessa ei ole käsitelty tunteiden ilmaisua taiteen tai taideterapian keinoin. (Ks. Laitinen 2004.)

Suomessa ei ole tutkittu seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapiaa aikaisemmin. Englantilainen tutkija ja kuvataideterapeutti Jenny Murphy (1998) on tehnyt kyselytutkimuksen, johon osallistui 52 seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa työskentelevää kuvataideterapeuttia. Hän toteaa, että taidemateriaalien kanssa työskentely ja valinnat niiden suhteen kehittävät luottamusta ja ovat tärkeä osa terapiaa. Terapiassa tarvitaan tietyt rajat ajan, paikan, aloittamisen ja lopettamisen suhteen ja ne luovat turvallisen tilan terapiaprosessille. Hän näkee rajojen testaamisen tärkeäksi osaksi terapiaa ja terapeuttien tehtävänä on vastaanottaa tuhoavaa käyttäytymistä samoin kuin varjella lapsen taidetyöskentelyä. (Mt., 12, 15)

2.2 Kuvailmaisuus terapeuttisessa työskentelyssä

Taideterapian historiallisesta taustasta

Taideterapia ei ole vielä Suomessa tieteellinen oppiala. Eurooppalainen taideterapian koulutusjärjestö European Consortium for Arts Therapies Education (ECArTE) on pohtinut taideterapian tietä oppiaineeksi. Taideterapian pariin on hakeutunut ammattilaisia psykologian/psykoterapian alalta, lääketieteen/psykiatrian, taiteen/taidekasvatuksen sekä koulutus- ja sosiaalialoilta, jolloin painotukset voivat olla erisuuntaisia. Kysymys kuvataideterapian koulutuksen ja akateemisen sijoittumisen paikasta on edelleen avoin. (Kossolapow & Mannzmann 2005, V – VI.)

Tutkimuksessa syntyvät käsitteet saavat joskus niin paljon kantavuutta, että niiden varaan alkaa rakentua uusia oppiaineita. Tutkimusalueet hakevat omaa profiiliaan ja saman teeman tutkijat vaihtavat ajatuksia, pitävät konferensseja ja julkaisevat alan kirjallisuutta. Tutkimusalueet myös risteävät erilaisin tavoin. Visuaalisen kulttuurin käsite levittäytyi 1990-luvun aikana kuvallisia medioita tutkivien tieteiden sateenvarjoksi. (Seppänen 2005, 34 – 35.)

Taiteessa tietäminen on moniaistista työstämistä ja haltuunottoa. Se on ehkä lähellä tajuamista, vaikka siinä olisi myös nimeämisen vaikeutta. Ihmismielelle ominainen tunteiden ja ajatusten toisiinsa kietoutuminen ja rajojen liukuvuus luonnehtii parhaiten tietämistä taiteessa. Pyrkimys tavoittaa jotain yleisinhimillistä yhdistää taiteesta ja

tieteestä kirjoittajia riippumatta siitä, ovatko he lähtöisin oikeustieteestä, taiteen opetuksesta, kirjallisuuden tutkimuksesta tai sosiaalipolitiikasta. (Bardy 1998, 16.)

Kuvataideterapian historian juuret Euroopassa ulottuvat yli sadan vuoden taakse. Antti Alangon (2003) mukaan ranskalainen Tardieu julkaisi vuonna 1872 ensimmäisen psyykkisesti sairaiden kuvallista itseilmaisua käsittelevän lääketieteellisen artikkelin. Vuonna 1922 julkaistiin saksalaisen Hans Prinzhornin laaja kokonaisesitys kirja nimeltä *Bildnerai der Feisteskranken*. Tuolloin käytettiin käsitettä psykopatologinen taide ja oltiin kiinnostuneita kuvien diagnostisesta käyttökelpoisuudesta ja myöhemmin niiden esteettisestä arvosta. Sigmund Freud ei käyttänyt potilaiden tekemiä kuvia hoidossaan, mutta oli kiinnostunut taiteen psykoanalyttisestä tutkimisesta. Hän julkaisi vuonna 1900 teoksen *Unien tulkinta* ja potilaiden kuvien tiedostamattomia sisältöjä voitiin sittemmin tutkia unisymbolien avulla. Taideterapiatutkimus levisi useisiin Euroopan maihin ja Pariisissa 1950 pidetyn *Maaailman Psykiatriyhdistyksen* kokouksen yhteydessä järjestettiin psykopatologisen taiteen näyttely. Volmatin laatima yleiskatsaus taideterapiasta ilmestyi Euroopan keskeisessä psykiatrian käsikirjassa *Psykiatrie der Gegenwart* vuonna 1961. (Mt., 17.)

Euroopassa psykiatristen potilaiden tekemien kuvien arvostaminen liittyi myös modernin taiteen kehityksen historiaan kansainvälisesti. Taidemaailmassa 1900-luvun alussa alkuperäiskansojen niin kutsuttua primitiivistä taidetta, lasten piirroksia ja mielisairaiden taidetta pidettiin taiteellisesti kiinnostavina. Ne olivat spontaaneja ja modernit taiteilijat pitivät niitä esikuvallisina ilmiöinä ja saivat niistä vaikutteita omiin töihinsä. (Hentinen & Mantere 2007, 26.)

Amerikassa Naumburg kehitti 1950-luvulla oman psykoanalyttisen psykoterapiaan pohjautuvan taideterapiamenetelmän, koska siellä oltiin kiinnostuneita potilaiden kuvallisen itseilmaisun soveltamisesta heidän hoitoonsa. Alan ensimmäinen varsinainen lehti, *Bulletin of Art Therapy*, alkoi ilmestyä vuonna 1962. Myöhemmin nimeksi tuli *American Journal of Art Therapy*. Amerikkalainen taideterapiayhdistys, *American Art Therapy Association*, perustettiin vuonna 1969. (Alanko 2003, 17.)

Suomessa psykiatristen potilaiden vanhimmat kuvalliset itseilmaisun tuotteet ovat säilyneet Lapinlahden sairaalassa vuodelta 1908. Nikkilän sairaalassa potilaiden tekemiä kuvia on talletettu vuodesta 1919 alkaen.

Gunvor Vuoristo (1950) on kirjoittanut Suomen ensimmäisen lääketieteellisen artikkelin taideterapiasta. Sen aiheena oli *Maalausten käytöstä diagnostisena apukeinona lastenpsykiatriassa*. Vuoristo aloitti maalaamisen eräänä askartelumuotona Pitkänien sairaalan lastenpsykiatrian osaston lapsille ruotsalaisesta Uppsalan Barnpsykiatriska klinikenistä saamansa herätteen mukaan. Hänen mukaansa lapsi omilla toimissaan leikissä ja maalaamisessa paljastaa itseään jo hyvin pienenä, jo silloinkin, kun ei vielä ole kyllin vanha ilmaisemaan ongelmiaan sanoin. Lapsille ei annettu aiheita eikä heitä neuvottu värien valinnassa, vaan he saivat toimia täysin itsenäisesti. Vuoristo analysoi tarkasti lasten käyttämiä värejä ja muotoja ja kirjasi lasten samanaikaista käyttäytymistä osastolla. (Mt., 414 – 423.)

Alanko on julkaissut kolmisenkymmentä alan artikkelia eri lehdissä ja kirjoissa. Hänen väitöskirjansa aihe oli *Taideterapia psykiatrisessa sairaalassa* ja se julkaistiin vuonna 1984. Mervi Leijala on tehnyt lisensoitettua aiheesta *Kuvailmaisu koulutusmenetelmänä* vuonna 1991 ja Meri-Helka Mantere samana vuonna aiheesta *Mielen kuvat*. Nikkilän sairaalaan perustettiin vuonna 1958 taidekerho skitsofreniapotilaita varten ja sitä ohjasi taiteilija Rafael Wardi vuosikymmenten ajan. Hesperian sairaalassa oli taideterapeuttina taiteilija Leo Mustonen vuodesta 1973 alkaen. Ensimmäinen valtakunnallinen taideterapiaseminaari pidettiin vuonna 1971 Suomen Mielenterveysseuran järjestämänä. Suomen Taideterapiayhdistys, Ruotsin Kuvataideterapiayhdistys ja Taideteollisen Korkeakoulun taideterapiaryhmä järjestivät vuonna 1977 pohjoismaisen taideterapiaseminaarin Hanasaassa. (Alanko 2003, 17 – 18.)

Suomen mielenterveysseura teki 1970-luvun alkupuolella aloitteen taideterapeuttien koulutuksesta. Taideteollisen korkeakoulun koulutuskeskus järjesti taideterapeuttien ammatillisen koulutuksen täydennyskoulutuksena ja se merkitsi taideterapeuttien ammattikunnan kehityksen alkua. Koulutus tässä muodossa jatkui vuoteen 2003 saakka Taideteollisessa korkeakoulussa. Tämän koulutuksen käyneet kuvataideterapeutit perustivat *Suomen kuvataideterapeuttien liiton* vuonna 1979. Psykoanalyttisen

psykoterapiakoulutuksen saaneille terapeuteille suunnattua taideterapiakoulutusta on toteutettu Helsingin yliopiston koulutuskeskuksen Palmenian järjestämänä 1990 lähtien. Antti Alangon johtama *Suomen Taideterapiayhdistys ry.* on perustettu jo vuonna 1974. Gestalt- eli hahmotaideterapeuttinen suuntaus alkoi 1980-luvun alkupuolella Suomessa. Kouluttajana toimi Ihmissuhdetyö ry. vuodesta 1985 lähtien. Hahmotaideterapia oli taidelähtöistä ja koulutukseen osallistujat ovat olleet sekä taidealojen että sosiaali-terveys- ja koulutusalojen ammattilaisia. Sen koulutusohjelma muuttui Ihmissuhdetyö ry:ssä vuonna 1997 ja laajentui ekspressiivisen taideterapian koulutusohjelmaksi. Sitten se on siirtynyt Inartes-instituuttiin ja koulutus on hyväksytty osaksi korkeakoulun tutkintovaatimusten mukaista ekspressiivisen taideterapian maisterin tutkintoa. Koulutuksen kenttä monipuolistui ja taideterapeuttiset menetelmät siirtyivät kliinisestä ympäristöstä sovellettavaksi erilaisille kuntoutuksen, sosiaalityön, opetuksen, aikuiskoulutuksen ja muille vastaaville alueille. (Hentinen & Mantere 2007, 27 – 28.)

3 Hyväksikäytettyjen lasten psykoterapeuttinen kohtaaminen

3.1 Lasten psykoterapia

Seuraavassa tarkastelen lasten psykoterapiaprosessia ammattikirjallisuuden valossa. Lapsen psyykkisten ongelmien selvittämiseksi lastenpsykiatri tekee aluksi arvioinnin. Siinä selvitetään, miten lapsi on edennyt kehitystehtävissään ja millaisia hänen vaikeutensa ja vahvuutensa ovat. Samalla pohditaan sitä, mitä voitaisiin tehdä esiintulleiden ongelmien helpottamiseksi. Mikäli päädytään siihen, että lasta voidaan auttaa parhaiten psykoterapian avulla, hänet lähetetään kyseisen koulutuksen saaneelle psykoterapeutille. Terapeutti tekee sitten oman arvionsa siitä, pystyykö nimenomaan hän auttamaan tätä lasta kyseisellä terapialla. Tämä arviointi on tarpeen siksi, että terapeutti on itse vastuussa terapiasta. Lasten auttaminen on aina aikuisten varassa, se vaatii useiden

henkilöiden yhteistyötä ja siksi on tärkeää varmistaa, että lapsesta vastaavat henkilöt ovat riittävästi terapian tukena. (Enckell 2005, 71 – 72.)

Arvioidessaan psykoterapian mahdollisuuksia lapsen auttamisessa psykoterapeutti kerää tietoa sekä lapselta että hänen vanhemmiltaan tai huoltajiltaan. Tietoa on hyvä saada myös lasta lähellä olevilta aikuisilta, kuten päiväkodista tai koulusta luonnollisesti huoltajien luvalla. Lapsen kehitystä arvioidessa on hyvä ottaa huomioon, että mielen eri osat työskentelevät yhdessä. Yhden kehitystehtävän vaikeudet eivät välttämättä estä muuta kehitystä. Esimerkiksi kriisistä huolimatta kehitys jatkuu toisilta osin aikaisemman perustan päälle. Kehitys on yksilöllistä ja arvioijan on tunnettava lapsen yleinen normatiivinen kehitys. (Enckell 2005, 73 – 75.) Haastattelussa kysytään tutkimukseen tulon syitä, yhtäältä kuunnellaan vanhempien spontaania kerrontaa ja toisaalta kartoitetaan asioita aktiivisesti siten, että hahmotetaan tilanne riittävän kattavasti. Keskustelussa tarkastellaan lapsen suhteita muihin ihmisiin sekä omiin vanhempiin että omiin ikätovereihin. Selvitetään myös, onko lapsen lähellä muita tärkeitä aikuisia, joihin hän luottaa. Arvioinnissa kartoitetaan lapsen tapaa työskennellä, johon kuuluvat keskittymiskyky, kärsivällisyys, epäonnistumisen sietäminen ja suhtautuminen uuteen ja vieraaseen. Haastattelun fokus riippuu osittain arvioitavista ongelmista ja niiden luonteesta. Tärkeätä on selvittää lapsen tunteiden ilmaisua sekä kykyä ja tapaa käsitellä erilaisia tunteita. (Mt., 77 – 79.)

Psykoterapiasta tehdään kirjallinen tai suullinen sopimus, jos edellytykset terapian aloittamiselle ovat olemassa. Lapsen asioista vastaaville aikuisille selvitetään jo arvioinnin aikana, mitä terapia käytännössä tarkoittaa. Sopimuksessa sovitaan konkreettisesti terapiapaikka ja -ajat. Varmistetaan se, miten lapsi kulkee terapiaan ja sovitaan loma-ajat sekä miten yllättävistä poisjäänneistä ilmoitetaan. Lisäksi mietitään, miten terapeutin ja vanhempien välinen tiedonkulku järjestetään ja sovitaan mahdollisista vanhempien keskusteluista toisen työntekijän kanssa. (Enckell 2005, 86 – 87.)

Ensimmäinen suomeksi julkaistu erityisesti seksuaalisesti hyväksikäytettyjä lapsia ja nuoria hoitaville psykoterapeuteille tarkoitettu teos on Jorma Antikaisen ja Sirpa Taskisen (2006) toimittama kirja, jossa useat kirjoittajat pureutuvat aiheeseen. Antikainen toteaa työn kehittämishaasteita pohtiessaan, että hyväksikäyttöepäilyn selvittäminen ja

hyväksikäytön uhrien auttaminen edellyttävät työntekijöiltä erilaista ammatillista osaamista ja työorientaatiota. Nämä osittain erilliset prosessit edellyttävät kuitenkin lisääntyvää tarvetta yhteistyöhön. (Mt., 194.)

Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen psykoterapeuttisen hoidon aloittamista tulee valmistella riittävästi. Hoitoa suositellaan psyykkisen tilanteen huolellisen arvioinnin jälkeen ja myös ulkopuolisia tekijöitä arvioidaan. Lapsen olosuhteet on turvattava siten, että hyväksikäyttö ei jatku ja lapsen huoltajat ja ympärillä toimiva verkosto tukevat terapiaa. Terapeuttisessa yhteistyössä turvallinen ja lasta arvostava ilmapiiri ovat tärkeitä. Lapsi voi tuoda terapiatilanteeseen tunteidensa koko kirjon: ahdistuksen, pelon, vihan, syyllisyyden, avuttomuuden ja myös seksuaalisen kiihottumisen ja mielihyvän. Näiden asioiden sanallinen ilmaisu voi joskus olla mahdotonta. Asioita on vaikea hahmottaa ja lapsella on käytössään usein voimakkaat suojautumismekanismit kuten kieltäminen, torjunta, projektio ja dissosiaatio (ajatusten, tunteiden, tekojen ym. erillisyys). Terapeutin on hyväksyttävä se tosiasia, että hän ei voi tehdä lapsen kokemaa traumaa tekemättömäksi, mutta hän voi pyrkiä minimoimaan sen aiheuttamia vaurioita. (Pennanen 2006, 50 – 51.)

Tarja Pajunen (2006) on kirjoittanut lapsen seksuaalisoituneesta käyttäytymisestä ja sen kohtaamisesta terapiatilanteessa. Terapeutin tulee kyetä käsittelemään voimakkaita, uusia ja vieraitakin tunnetiloja terapiatilanteessa. Koska seksuaalisoitunut käytös on terapiassa harvinaista, se on siksi myös yllättävää. Vaikka aikuiset voivat olla taitavia hallitsemaan lapsen käyttäytymistä, he saattavat olla yllättävän keinottomia, kun on kyseessä lapsen seksuaalisoitunut käytös. (Mt., 9.) Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kokemuksen läpikäyminen terapiassa on äärimmäisen hidas prosessi. Tämän mukaan hyväksikäyttötapahtumalle ei välttämättä löydy koskaan sanoja. Tiedostamaton tai tietoinen ruumiin muistosta lähtevä käyttäytyminen voi toimia viestinä terapeutille. Erilaisten sietämättömien tunteiden vastaan ottaminen ja kantaminen on terapeutin tehtävä. Lapsi oppii luottamaan siihen, että terapeutti pystyy kestämään tunteet, johon hän itse ei vielä pysty. (Alvarez 1992; ref. Pajunen 2006, 11 – 12.)

3.2 Luovat terapiat

Taideterapia yläkäsitteenä sisältää kuvataide-, musiikki-, tanssi-, draama-, kirjallisuus- ja muut sen kaltaiset terapiat. Näissä kaikissa terapeutit perusajatukset ovat samat, mutta välineestä johtuvat menetelmät ja ilmaisun tavat ovat erilaisia. Ammatillista taideterapiaa voi harjoittaa vain henkilö, jolla on taideterapeutin koulutus. Kuka tahansa ammattiauttaja voi kylläkin käyttää taidetta terapeutisesti asiakastyön välineenä, mikäli hänellä on omakohtainen kosketus taiteeseen ja ymmärrys sen terapeutisesta vaikutuksesta. (Ahonen-Eerikäinen 1996, 3 – 4.)

Musiikkiterapiassa musiikin avulla voidaan viestiä erilaisia itselle tärkeitä merkityskokonaisuuksia. Se perustuu asiakkaan, terapeutin ja musiikin välillä tapahtuvaan vuorovaikutukseen. Musiikin sisältö voi saada aikaan hyvinkin konkreettisen tunnekokemuksen kuulijalleen tai esittäjälleen. Se voi herättää erilaisia assosiaatioita, vaikka sen sisältö voi olla abstraktia. Musiikkiterapiassa voidaan siirtää ahdistavaksi koettuja asioita symbolisen etäisyyden päähän tai purkaa tunteita musiikin sisältämään tunteeseen. Musiikista voi löytää itseä koskettavan tunnetilan ja sen avulla saavuttaa suurempaa ymmärrystä itseä kohtaan tai siihen voi siirtää omaa sisäistä kamppailuaan. Erilaiset ristiriidat ja niiden purkautuminen saavat ilmaisunsa musiikissa ja sen avulla ihminen ymmärtää oman mielensä ristiriitaa. Musiikki on kuin sanaton kieli ja sillä on kommunikatiivinen luonne. (Ahonen 1993, 14-15.)

Jonkin traumaattisen tapahtuman sisällön tai ajankohdan selvittäminen tai ongelmien kausaalisen selityksen löytäminen ei ole musiikkiterapiaprosessin ydin. Siinä asiakas työskentelee psyykkisesti itse tutkien suhdettaan musiikkiin ja terapeuttiin. Terapeutin tehtävänä on luoda siihen tilanteeseen terapeutin ilmapiiri, jossa asiakas kykenee voittamaan vaikeuksien käsittelyyn liittyvän vastarinnan. Musiikkiterapia on käytännön toiminnan ja teoreettisen tiedon joustavaa vuorovaikutusta. Jokainen musiikkiterapiaprosessi on ainutlaatuinen kokonaisuus. (Lehtonen 2007, 39.)

Musiikkiterapian asema on vakiintumassa Suomessa ja sitä käytetään mm. psykiatrisissa sairaaloissa, kehitysvammalaitoksissa ja koulukodeissa sekä entistä enemmän yksityisellä

sektorilla. Musiikkiterapiasta on paljon tietoa ja kokemusta, vaikka varsinainen tutkimustyö onkin uutta. Musiikkiterapeuteille ei ole vielä säädetty pätevyysvaatimuksia. (Lehtonen 2007, 36, 37.)

Pahoinpitelyn ja seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi joutuneiden lasten on vaikea luottaa aikuiseen ja heillä on huono itsetunto ja itsearvostus. Positiivisen minäkuvan edellytys on positiivinen kehonkuva ja sitä voidaan parantaa rentoutumiseen ja musiikkiliikuntaan perustuvilla harjoituksilla. Soittamisen ja sanattoman vuorovaikutuksen avulla voidaan tarjota lapselle onnistumisen elämyksiä ja sitä kautta tukea hänen itseluottamustaan ja itsearvostustaan. (Ahonen 1993, 245.)

Tanssiterapia perustuu siihen, että mielialat ja tunteet tulevat jaetuksi yhteisessä tanssissa. Terapeuttisesti käytettynä liike ja tanssi pohjaavat eniten moderniin tanssiin, jossa ilmaistaan inhimillisiä kokemuksia ilman rajoja. Tanssiterapiaa voidaan toteuttaa minkä ikäisten ihmisten parissa tahansa ja sitä käytetään psykiatrisissa sairaaloissa, mielenterveystyössä, hoitolaitoksissa, kouluissa ja psyykkisesti tai fyysisesti vammautuneiden kuntoutuksessa. Joillekin se on ainoa terapiamuoto ja toisille se voi olla toimiva liitettyä psykoterapiaan. Terapiassa tanssitaan tai liikutaan musiikin mukaan, seuraten toisia ryhmän jäseniä tai tuottaen omaa koreografiaa vuorovaikutuksessa toisten kanssa. Koreografina henkilö voi saavuttaa menneitä tai nykyisiä kokemuksia, joiden parissa terapiassa työskennellään. (Schmais & White 1986, 23 – 26.)

Draamaterapiassa käytetään hyväksi draaman toiminnallisuutta. Siinä on tärkeää fyysisen tietoisuuden ja aistihavaintojen rikastuttaminen. Ihmisen mieleen voidaan vaikuttaa luovan liikunnan ja erilaisten motoristen harjoitusten avulla. Draamaterapia toteutetaan yleensä ryhmäterapiana, mutta myös yksilöterapia on mahdollista. Sen näyttämökohtausten tilanteet voidaan siirtää yksilön oman elämän tilanteisiin, koska draama on symbolista ja metaforista. (Helske & Ukkola 1994, 223 – 224.)

Kirjallisuusterapian tavoitteita ovat esimerkiksi itsen ja toisen ymmärtäminen, vuorovaikutustaitojen, tunteiden käsittelyn ja selviytymiskeinojen vahvistaminen sekä uusien voimavarojen, ideoiden, oivallusten ja merkitysten löytyminen. Siinä käytetään lukemista, kirjoittamista ja tarinoiden kertomista hoidolliseen ja kuntouttavaan

tarkoitukseen. Se palvelee myös ennaltaehkäisevänä ja henkilökohtaista kasvua edistävänä toimintana. Kiinnostus sanaan ja mielikuviin, aktiivinen kuuntelu ja merkityksiä koskevat keskustelut ovat myös keskeisiä kirjallisuusterapian elementtejä. (Ihanus 2002, 7 – 8.)

Kirjallisuusterapeuttisia menetelmiä käytetään lasten ja nuorten tunteiden ilmaisun tukena. Läheisiä käsitteitä ovat satuterapia, kerrontaterapia sekä satujen ja tarinoiden terapeuttinen käyttö osana kuntoutusta. Näitä menetelmiä käyttävät työssään eri ammattien edustajat kuten psykologit, opettajat, nuoriso-ohjaajat ja kirjastonhoitajat. (Mäki & Kinnunen 2002, 36.)

3.3 Kuvataideterapia

Kuvataideterapian määrittelyssä painotetaan kuvan tekemistä ja sitä kautta asioiden kohtaamista myös tunteen tasolla. Se soveltuu hyvin lasten kanssa työskentelyyn, koska lasten kuvan tekeminen on niin luontaista. Toisaalta lapsilla ei vielä välttämättä ole sanoja vaikeille asioille, kuten seksuaalinen hyväksikäyttö.

Luovuuden esteitä madaltava lähestymistapa on oleellista kuvataideterapiassa. Terapeutin suhtautuminen vaikuttaa asiakkaan omien luovien ja tervehdyttävien voimavarojen aktivoitumiseen. Keskeistä on luottamus siihen, että jokaisesta löytyy tämä mahdollisuus kehittyä ja kehittää ilmaisua omasta sisäisestä maailmasta. Terapiaprosessissa on vahvasti läsnä taide, mutta rinnakkain sen kanssa korostuu inhimillinen vuorovaikutus ja läsnäolon laatu. (Pulkkinen 2001, 13 - 14.)

Alan kirjallisuudessa kuvataideterapiaa määritellään ja niistä varhaisimpia klassikkoja on Margaret Naumburgin määritelmä vuodelta 1966. Siinä hän on määritellyt psykodynaamista kuvataideterapiaa. Hän on korostanut, että alitajunnassa kehittyvät ajatukset ja tunteet saavat usein ilmaisunsa paremmin kuvina kuin sanoina.

The process of dynamically oriented art therapy is based on the recognition that man`s fundamental thoughts and feelings are derived from the unconscious and often reach expression in images rather than in words. By means of pictorial projection, art therapy encourages a method of symbolic communication between patient and therapist. (Mt., 1.)

Suomalaiset kirjoittajat kiteyttävät kuvataideterapian seuraavasti:

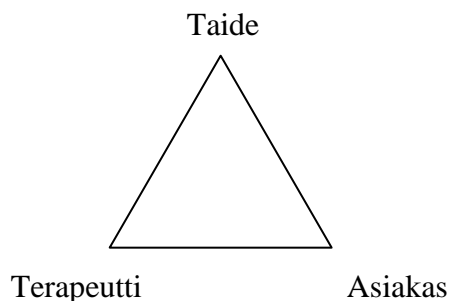
Taide on tunteiden ja mielikuvien kieltä. Se on ilmaisun, vuorovaikutuksen ja visuaalisen ajattelun erityistä aluetta. Taideterapiassa kuvallista ilmaisua käytetään hoidollisten kuntouttavien ja ennalta ehkäisevien tavoitteiden saavuttamiseksi. Taideterapia palvelee myös henkilökohtaista kasvua ja voimaantumista ja toimii yksilöllisen ja sosiaalisen ongelmanratkaisun apuna. (Rankanen & Hentinen & Mantere 2007, 9.)

Terapiassa kuva toimii välittäjänä tekijän eri aspektien, kuten tiedostamattoman ja tietoisien tai menneisyyden, nykyisyyden ja tulevan välillä. Kuvan tekijä ilmaisee kuvan tekemisen prosessissa sitä, mikä on sanatonta ja muulla tavoin mahdotonta ilmaista ja kuva voi kantaa ambivalenssia tai konfliktia. Yhtä tärkeää kuin kuvan sisäisen kokemuksen ilmaisu on kuvan esteettisen kokemuksen jakaminen. Kuva on konkreettinen teos, johon sekä tekijä että terapeutti reagoivat ja vastaavat. Se ilmaisee tunteita ja siihen voi uudelleen palata prosessin aikana ja se mahdollistaa kokemuksen, sanattoman idean jakamisen. (Case & Dalley 1997, 97 – 98.)

Jungin (1997) käsitys individuaatioprosessista sisältää toistuvien unien pohdintaa itsen asteittaisen kypsymisen merkinä. Kasvaessaan lapsi kokee väistämättä monenlaisia järkytyksiä ympäröivässä maailmassa. Niistä hän opettelee selviytymään mm. unien avulla tai itse piirtämällä. Jungin mukaan piirroksissa saattaa olla neliöitä tai ympyröitä ikään kuin suojaksi näitä järkytyksiä kohtaan. Kuvioiden keskus symboloi lapsen psyyken keskeistä ydintä. (Mt., 160, 164 - 165.)

Taiteen, asiakkaan ja terapeutin vuorovaikutussuhdetta kuvataideterapiassa kuvataan yleisesti kolmion avulla. Sen avulla voidaan pohtia asiakkaan ja taiteen suhdetta ja sen

merkityksiä. Toisaalta voidaan tarkastella terapeutin lähestymistapaa kuviin ja taidetyöskentelyyn ja sitä kautta asiakkaaseen. Terapeutin ja asiakkaan välinen vuorovaikutussuhde voi nousta keskeiseksi myös kuvien aiheena. Koko kolmion muodostama tila tuo näkyväksi joko yhdellä tai useammalla sivulla tapahtuvan vuorovaikutuksen laadun. (Rankanen 2007, 36.)

Kuvio 1. Kuvataideterapeuttinen kolmiosuhde. (Rankanen 2007b, 37.)

Erilaisten terapiamateriaalien tarkoituksena on mahdollistaa tunteiden, ajatusten ja ideoiden monenlaista ilmaisua vaihtelevasti. Väreillä on kullekin yksilölle oma symbolinen merkityksensä, joka voi reflektoida myös kulttuurisia merkityksiä. Erilaisten värien, liitujen, vesivärien, sormivärien ja erikokoisten papereiden saatavuus mahdollistaa työskentelyn omien mieltymysten ja tarpeiden mukaan. (Case & Dalley 1997, 103 – 104.) Vapaus koskea maaleihin ja vaikkapa sotkea niillä voi olla erityisen tärkeää lapselle ja nuorelle. Ihokosketuksen saaminen väriin ja taidetyön tekeminen liikkeen ja kehollisuuden kautta tukee elämyksellistä oppimista. Tämän vuoksi terapiassa käytettyjen materiaalien tulee olla myrkyttömiä. (Hautala, 2008, 85.)

Savesta on mahdollista rakentaa kolmiulotteisesti, sitä voi lisätä tai poistaa ja muovata yhä uudelleen. Savea voi maalata ja siihen voi liittää muita materiaaleja. Se on mahdollista säilyttää suojattuna, jolloin sen työstämistä voi jatkaa seuraavalla kerralla. Savi tukee fyysistä ja kehollista ilmaisua ja on sen vuoksi voimakkaasti tunteisiin vaikuttava materiaali. (Case & Dalley 1997, 99 – 100.) Valpuri Heinonen (2005) on tutkinut saven terapeuttisuutta pro gradu -tutkielmassaan. Hän keskittyy pohtimaan saveen yleisesti liitetyn terapeuttisuuden olemusta ja sitä, mihin se perustuu. Toiseksi hän esittää kysymyksen, millaista vuorovaikutusta saven ja sen työstäjän välillä syntyy

terapeuttisessa tilanteessa. (Mt., Tiivistelmä.) Hänen tutkimuksensa kohteena on aikuisten naisten kuvataideterapiaprosessi. Hän toteaa, että taide koskettaa kehityksellisesti varhaisia kokemuksia. (Mt., 20 – 21.)

Terapiatila on se paikka, jossa terapeutin ja asiakkaan suhde kehittyy. Taiteen tekemisestä syntyy kolmas elementti terapeuttiseen suhteeseen. Se, miten huone on sisustettu taidetyöskentelyn kannalta, on merkityksellistä ja luo edellytykset kolmiosuhteelle. Se ei ole vain käytännöllinen tila terapeutille, asiakkaalle ja taidemateriaaleille, vaan myös symbolinen tila, mahdollisuus terapiaprosessille. Terapia tarvitsee sitä ylläpitävät rajat toistuen joka viikko samaan aikaan ja yhtä pitkän ajan kerrallaan. Rajat luovat asiakkaan käyttöön turvallisen mahdollisuuden työskennellä omien tarpeidensa mukaan. (Case & Dalley 1997, 19 – 20.)

4 Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö lastensuojelun haasteena

4.1 Seksuaalinen kehitys ja sen häiriintyminen

Erja Korteniemi-Poikela ja Raisa Cacciatore (2000) ovat kuvanneet ihmisen seksuaalista kehitystä portaikkona, jossa on yhdeksän askelmaa. Lapsen kehitys pikkulapsivaiheesta varhaisaikuisuutteen etenee harvoin säännöllisesti portaalta toiselle. Välillä kehityksen edetessä voidaan myös palata takaisin tai harpata eteenpäin kokeillen uutta vaihetta. Jokaisella portaalla käyminen ja sille kehitysvaiheelle liittyvien asioiden oppiminen on kuitenkin tärkeää. Seksuaalista kehittymistä tapahtuu järjen, tunteen ja biologian tasolla. Järjen tasolla tietoa opitaan ja ymmärretään eri tavoin. Tunteiden tasolla koetaan ja opetellaan hallitsemaan erilaisia tunteita ja opetellaan ymmärtämään niitä. Biologisesti jokainen kehittyy omaan tahtiinsa naiseksi ja mieheksi. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2000)

Pikkulapsivaiheessa ensimmäisellä seksuaalisen kehityksen portaalla leikki-ikäinen lapsi rakastuu omaan vanhempansa tai muuhun läheiseen aikuiseen. Tavallinen toive on mennä isin tai äidin kanssa naimisiin. Tämä on normaalia ja on tärkeää pitää omaa vanhempaa haaveidensa kohteena. Lapselle on kuitenkin hyvä kertoa, että tämä vaihe menee ohi hänen kasvaessaan. Tässä vaiheessa opetellaan rakastumista ja pettymyksestä selviämistä, kun isin tai äidin kanssa ei voikaan mennä naimisiin. Aikuisen tulee noudattaa turvallista rajaa eikä lapsen kuulu tutustua aikuisten seksuaalisuuteen. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2000)

Alkava murrosikä tarkoittaa herkistymistä nuoren seksuaalisessa kehityksessä. Seuraavilla portailla rakastumisen kohde on aluksi (2. porras) idoli, julkisuuden henkilö, urheilija, elokuvatähti, muusikko tai joku muu riittävän kaukainen henkilö. Idolirakkaus perustuu mielikuvitus- ja haavemaailmaan, se sallii unelmat ja fantasiat ja on turvallista. Riskinä voivat kuitenkin olla idolin mahdolliset huonot elämäntavat tai toimintamallit, joihin nuori voi samaistua. Rakastumisen kohde voi olla myös tuttu ihminen lähipiirissä esim. opettaja, kirjastonhoitaja, valmentaja tai kaverin sisko (3. porras). Ihastumista ei kerrota ihastuksen kohteelle eikä edes parhaalle kaverille, vaan tunteita käsitellään yksin edelleen turvallisesti haaveilemalla. Seuraavaksi ihastutaan johonkin tuttuun, ehkä ikätoveriin ja tästä kerrotaan parhaimmalle kaverille (4. porras). Tunne-elämä on kehittynyt jo sille tasolle, että omat tunteet paljastetaan toisen arvioitavaksi. Niille haetaan hyväksymistä ja tuen saaminen on tärkeää kehityksen edistymiseksi. Samalla ystävyystaitoja hiotaan ja koetellaan sekä opetellaan luottamusta. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2000)

Jatkossa harjoitellaan tunteiden ilmaisua ihastuksen kohteelle (5. porras). Tunteista kerrotaan kirjelapulla, tekstiviestillä tai kaverin välityksellä. Tässä vaiheessa ollaan valmiita vastaanottamaan myös kielteinen vastaus tunteiden kohteelta ja selviytymään siitä. Ystävyys-suhteesta voi tulla seurustelusuhde, mutta se on usein vielä etäinen ja kestoltaan lyhytaikainen, vaikka vain muutamasta tunnista muutama viikkoon kestävä. Käsi kädessä -vaiheessa (6. porras) nuori osoittaa ja ilmaisee rakastumisen tunteitaan ja saa myös vastarakkautta osakseen. Lähellä olemiseen liittyy voimakkaitakin eroottisia tunteita, mutta suuteleminenkaan ei ole vielä ajankohtaista. Nuori käsittelee tunteitaan

vielä mielikuvituksen ja fantasian kautta. Tähän ensimmäiseen seurusteluun liittyvät pettymykset ovat suuria ja loukkaantuminen, suru, viha ja suuttumus ovat todellisia. Tämän kautta opitaan ymmärtämään toista ihmistä suhteessa omaan itseensä, seurustelun pelisääntöjä ja ilmaisemaan pettymyksen tunteita. Seuraavassa vaiheessa yhdistetään kiintymys, rakkaus ja tunteiden ilmaisu nautinnon kokemiseen ja sen tuottamiseen (7. porras). Suutelemisen tuottama nautinto aiheuttaa suurta kiihottumista ja tyydytystä. Halailu, kädestä pitäminen ja suuteleminen kuitenkin riittävät tässä vaiheessa ja omat ja toisen erogeeniset alueet ovat vielä liian intiimejä. Oman kehon seksuaaliset reaktiot on opittu jo aiemmin itsetyydytyksessä, mutta rakastelusta vasta haaveillaan. Seurustelusuhteessa edetään kokeilemaan ja opettelemaan toisen ihmisen kehoa (8. porras), mikä on kuin aikuisten seksielämän esileikkiä. Tärkeää on oppia puhumaan ääneen seksiin liittyvistä asioista, kuten mikä tuntuu hyvältä ja mikä ei. Myös peloista ja jännittämisestä on hyvä kertoa sekä siitä, kun ei haluta. Itsemääräämisoikeutta opetellaan ja on tärkeää, että ei tulla loukatuksi. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2000)

Varhaisaikuisuuden portaalla (9. porras) nuori uskaltaa heittäytyä nauttimaan toisen ihmisen läheisyydestä, rakkaudesta ja hellyydestä kokien mielihyvää fyysisesti ja psyykkisesti. Ensimmäinen yhdyntäkokemus on tärkeä askel kohti aikuisuutta. Siinä tullaan myös tietoiseksi vastuusta niin raskauden mahdollisuudesta kuin seksitaudeilta suojautumisestakin. Seurustelutaidot kehittyvät kohti aikuisten parisuhdetaitoja, jolloin pystytään tekemään omat päätökset ja kantamaan vastuu niistä. (Korteniemi-Poikela & Cacciatore 2000)

Jo pienelle lapselle tulee opettaa intimitteettiä ja yksityisyyttä. Lasten ja nuorten kanssa tulee keskustella seksuaalisuuden suojaamisesta, siihen on etsittävä keinoja ja kaikenlaisiin loukkauksiin on puututtava. Perheessä sukupolvien välillä tarvitaan rajat, eivätkä aikuisten seksuaalisuuteen liittyvät asiat kuulu lapsille. Nuorten kisailussa voi joskus olla tökkimis- ja taputteluleikkejä, joissa tapahtuu ahdistelua ja kiusaamista. Mikäli se on seksuaalisesti rajatonta, siihen tulee puuttua. (Cacciatore 2007, 339 – 340.)

Oman kehon suojaamisesta on hyvä kertoa lapselle hänen kehitystasoaan vastaavalla tavalla. Jokaisen keho on hyvä ja arvokas ja itse voi kosketella kaikkia kohtia siinä. Toiset eivät saa koskea erityisesti niitä paikkoja, joita pidetään uimapuvun alla. Koska on

olemassa sellaisiakin ihmisiä, jotka haluavat tehdä lapselle pahaa, vieraiden aikuisten mukaan ei saa lähteä. Heiltä ei myöskään saa ottaa vastaan karkkia, vaikka hän olisi mukavan tuntuinenkin. Tällaisissa tilanteissa tulee kieltäytyä, mennä sellaiseen paikkaan, jossa on muita ihmisiä ja kertoa asiasta turvalliselle aikuiselle. (Cacciatore 2007, 224 – 225.)

4.2 Lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö

Lapsen seksuaalinen riisto on laaja yläkäsite ja sen määritelmät vaihtelevat eri maissa. Sillä tarkoitetaan kaikkia niitä ilmiöitä, jotka loukkaavat lapsen seksuaalista koskemattomuutta. Lapsen seksuaalista riistoa ovat lapsen altistaminen hänelle soveltumattomille ärsykkeille, kuten yhdyntöjen seuraaminen tai pornofilmit ja -lehdet. Siihen kuuluvat myös lapsipornografia ja lapsen käyttäminen esiintyjänä epäsideellisissä julkaisuissa tai filmeissä sekä seksin ostaminen alle 18-vuotiaalta. Sitä ovat myös lapsen ruumiillista koskemattomuutta loukkaava seksuaaliteko, esim. lapsen sukupuolielinten koskettelu ja lapsen johdattaminen sellaiseen seksuaalikäyttäytymiseen, mikä ei vastaa lapsen ikää ja kehitystasoa. Lapsen seksuaaliseen riistoon kuuluvat ruumiillinen pahoinpitely, joka kohdistuu lapsen sukupuolielimiin tai sukupuolisiin tunnusmerkkeihin ja raiskaus tai sen yritys alle kuusitoistavuotiaan lapsen kanssa. (Taskinen 2003, 21 – 22.)

Suomessa asetettiin vuonna 2006 työryhmä määrittelemään lasten seksuaalista hyväksikäyttöä. Sen mukaan lapsen seksuaalisella hyväksikäytöllä ymmärretään lapsen koskemattomuutta loukkaavia tekoja, joita voi tehdä aikuinen tai toinen alaikäinen. Niitä ovat mm.

1. lapsen tirkistely, lapsen saattaminen paljastamaan sukupuolielimensä, tai lapsen kuvaaminen seksuaalisessa tarkoituksessa
2. lapsen saattaminen katsomaan pornografista materiaalia tai toisen henkilön sukupuolielimiä

3. lapsen seksuaalinen koskettelu tai seksuaalinen väkivalta (mm. suun, vartalon, rintojen, pakaroiden tai sukupuolielinten seksuaalinen koskettelu)
4. lapsen saattaminen koskettamaan toisen ihmisen sukupuolielimiä ja/tai osallistumaan joko katsojana tai toimijana sukupuoliseen toimintaan
5. penetraatio joko peniksellä, sormella, kielellä tai jollain esineellä vaginaan, peräaukkoon tai suuhun
6. lapsiprostituutio

(Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä 2006)

Internet on lapsille luonteva ja tavallinen tapa pitää yhteyttä kavereihin ja saada myös uusia tuttavuuksia. Se on sosiaalinen vuorovaikutteinen media, jossa lapset leikkivät eri rooleilla ja voivat joskus esiintyä myös muina kuin oikeasti ovat. Verkkoon liittyy kuitenkin riskejä, joita lasten on vaikea ymmärtää. Lapset voivat olla suojattomia paljastaessaan itsestään tai kaveristaan henkilökohtaisia tietoja huomaamatta sitä, että kuka tahansa voi ne siellä nähdä. Lapsen on vaikea havaita netissä seksuaaliseen kanssakäymiseen pyrkivää houkuttelua. Siksi lasta on tärkeätä opastaa turvalliseen nettikäyttäytymiseen samalla tavalla kuin tavallisessa arjessakin. (Kauppinen 2007, 38 – 39.)

Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö määritetään yhteiskunnassa monitahoiseksi sosiaalisesti ja lastensuojelulliseksi ongelmaksi. Merja Laitinen kritisoi tätä, koska se ääritapauksissa voi johtaa moraaliseen paniikkiin. Hän toteaa kuitenkin, että Suomessa laajamittaiselta paniikilta on säästyty. Hän tarkastelee ilmiötä erilaisten tulkintakehysten kautta. Mukana ovat yksilöpsykologinen, perhedynaaminen, yksilöä patologisoiava, feministinen ja monitasoinen tulkintakehys. Laitinen päätyy siihen, että mikään tieteenala ei jäsennä puhtaasti lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä, vaan se vaatii laaja-alaisuutta. (Laitinen 2004, 32, 35 - 46.)

Sosiaali- ja terveydenhuolto tai poliisi eivät koskaan kohtaa kaikkia niitä lapsia, jotka ovat joutuneet seksuaalisen hyväksikäytön kohteiksi. Suomessa 1980-luvulle saakka ei kovin paljon puhuttu lasten seksuaalisesta hyväksikäytöstä. Lapset eivät uskaltaneet kertoa siitä ja vanhempien oli vaikea uskoa kuulemaansa. Ilmapiiirissä on tapahtunut suuri muutos sen jälkeen, kun hyväksikäytöstä puhuttiin enemmän julkisuudessa. Vuosituhannen alussa poliisille ilmoitettuja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjä oli 375 vuodessa. Vuonna 2003 hyväksikäytön selvittämisestä annettujen uusien ohjeiden jälkeen poliisille ilmoitettujen epäilyjen määrä on suuresti lisääntynyt. (Taskinen 2007, 15.)

Lapsen seksuaalista hyväksikäyttöä on syytä epäillä, jos lapsi itse kertoo hyväksikäytöstä aikuiselle. Tähän on aina syytä suhtautua vakavasti. Tavallisesti lapsi ei kuitenkaan uskalla kertoa siitä tai hän vain vihjaa asiasta. Joskus ahdistus tulee niin suureksi, että hän uskoutuu jollekin luotettavalle henkilölle, aikuiselle tai toiselle lapselle. Lapsen läheinen aikuinen voi päätellä seksuaalisen hyväksikäytön tapahtuneen lapsen käytöksen tai oireiden perusteella. Tällöin kaikki epäilyt pitää arvioida huolella. Niistä kannattaa keskustella toisen lapselle läheisen aikuisen kanssa ja harkinnan jälkeen tehdään asiassa lastensuojeluilmoitus. Hyväksikäytön epäily voi tulla esille myös lapsen muiden tutkimusten yhteydessä. Näissä tilanteissa tarvitaan huolellista kokonaisarviota ylitulkintoja välttämällä, jotta yhteistyö vanhempien kanssa säilytetään. Jotkut hyväksikäyttäjät ahdistuvat itse omasta toiminnastaan ja ilmoittavat siitä jollekin läheiselle henkilölle tai poliisille. Pedofiilin hyväksikäyttörengaan paljastuminen alkaa usein yhden lapsen kertomuksesta jollekin aikuiselle tai lapselle. Näin voi tulla ilmi hyvinkin laajoja tapahtumaketjuja, jotka kuuluvat poliisin selvitettäväksi. (Taskinen 2003, 50 – 54.)

Lasten tuottamalla tiedolla on ainutlaatuinen merkitys ammattilaisen ja lapsen kohtaamisessa sosiaalityössä. Lapselle tiedon tuottamisessa on kuitenkin monenlaisia esteitä. Lapsi toimii perheensä jäsenenä ja suhteessa siihen. Asioita tarkastellaan perhekokonaisuuden ja aikuisten näkökulmasta. Lapsi luontaisesti suojautuu vaikeuksia vastaan. Ikävät asiat unohtuvat tai sitten koteloituvat lapsen mielessä ja lapsi elää mieluiten tätä hetkeä. Oletetaan, että lapsi kestää paljon ja eheytyy ilman ulkopuolista

apua. Toisaalta ajatellaan myös niin, että lapsi ei kestä sitä, että häneltä kysytään asioita, joista hän ei halua kertoa. Oletetaan, että erityisen herkistä asioista kysyttäessä tarvitaan erityisosaamista ja lähetetään hänet eteenpäin, jolloin voidaan hukata luonteva tai yllättävä keskustelutilaisuus. Perheen salaisuuden murtaminen voi kärjistää lapsen ja vanhemman suhteen ja lapsi voi olla vaarassa joutua rangaistuksi. (Hurtig 2006, 170 – 171.)

4.3 Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittäminen

Lastensuojelulaissa määritellään lastensuojelun keskeiset periaatteet. Niihin kuuluvat lapsen suotuisan kehityksen ja hyvinvoinnin tukeminen sekä vanhempien, huoltajien ja muiden kasvatuksesta vastaavien henkilöiden tukeminen heidän kasvatustyössään. Lastensuojelun tehtävä on myös pyrkiä ehkäisemään lapsen ja perheen ongelmia ja havaittuihin ongelmiin on puututtava riittävän varhain. (Lastensuojelulaki 417/2007, § 4.) Lastensuojelulaki velvoittaa moniammatillisen asiantuntemuksen turvaamiseen lastensuojelussa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijällä on oltava käytettävissään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta tässä työssä tarvittavaa asiantuntemusta. (Lastensuojelulaki, § 14.) Edelleen laki määrittää terveydenhuollon erityiseksi tehtäväksi antaa lapsi- ja perhekohtaisessa lastensuojelussa asiantuntija-apua ja tarvittaessa järjestää lapsen tutkimus- ja terapiapalveluja lapselle. Seksuaalisen hyväksikäytön tai pahoinpitelyn epäilyn selvittämiseksi tarvittavat tutkimukset on järjestettävä kiireellisinä. (Lastensuojelulaki, § 15.)

Lasten seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn oikeuspsykiatrinen tutkimus aloitetaan mahdollisimman pian poliisin tekemän virka-apupyynnön jälkeen. Sen mukaan näiden tutkimusten tulisi olla valmiina kahden kuukauden kuluessa ja lausunnon kolmen kuukauden kuluessa selvityspyynnöstä. (Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä 2006)

Edellä mainittu suositus määrittelee eri viranomaisten tehtävät lasten seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämisessä. Se tutkitaan poliisin, lastensuojeluviranomaisten ja terveydenhuollon yhteistyönä. Kysymys on rikostutkimuksesta ja sitä johtaa poliisi. Esitutkinta-aineiston keräämiseen kuuluu lapsen, epäillyn tekijän ja muiden mahdollisten henkilöiden kuulustelu. Poliisi pyytää halutessaan terveydenhuollolta virka-apua lapsen kuulemisessa tai kuulustelussa. Lastensuojelun sosiaalityöntekijät vastaavat lapsen huollon, hoidon ja turvallisuuden takaamisesta ennen tutkimusta, sen aikana ja tutkimuksen jälkeen. He voivat pyytää terveydenhuollosta lausuntoa näistä asioista. Lastensuojeluviranomaiset tekevät rikosilmoituksen poliisille. Lapsen somaattisen ja psyykkisen terveyden tutkiminen ja hoidon tarpeen arvioiminen on terveydenhuollon tehtävä. Sillä on myös velvollisuus antaa virka-apua poliisille lasten haastattelussa. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön oikeuspsykiatrinen tutkimus tehdään erikoissairaanhoidossa. (Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä 2006)

Sosiaalityöntekijän keskeinen tehtävä lapsen seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisessä on työskentelyn koordinoiminen ja lastensuojelu. Kun hyväksikäyttö paljastuu siten, että lapsen kertomus on ensisijainen tieto asiasta, sosiaalityöntekijä yhdessä poliisin kanssa aloittaa tutkimuksen siitä, mitä on tapahtunut. Lapsen perhetilanteen selvittäminen ja välittömän lastensuojelutarpeen arvioiminen ovat edelleen sosiaalityöntekijän tehtäviä. Yhteistyö lapsen huoltajan, usein äidin kanssa on ensiarvoisen tärkeää. Lääketieteellisiin tutkimuksiin ohjaaminen ja jatkosuunnitelman tekemiseen osallistuminen kuuluvat tähän prosessiin. Sosiaalityöntekijän rooli on moniulotteinen, koska siinä on sekä lainsäädännöllinen että terapeutin aspekti. Lapsi, samoin kuin perhe tarvitsevat tukea, mutta ovat hyvin ristiriitaisessa suhteessa toisiinsa. (Glaser & Frosh 1993, 171.)

5 Tutkimusasetelma

5.1 Tutkimuksen lähtökohta

Kiinnostukseni seksuaalisen hyväksikäytön kokeneiden lasten hoitamiseen on noussut oman työni kautta. Perheneuvolassa kohtaan näitä lapsia, joiden auttamista kuvataideterapian avulla olen ollut kehittämässä.

Merja Laitinen (2004) on tutkinut aikuisia, jotka ovat lapsuudessaan tai nuoruudessaan joutuneet seksuaalisen hyväksikäytön uhreiksi. Useasti hän toteaa, että haastateltavien oli vaikea pukea kokemuksiaan sanoiksi ja että joskus kuvat ilmaisevat asioita sanoja paremmin. Hän ehdottaa jatkotutkimuksen aiheeksi mm. kysymystä, mitä mahdollisuuksia erilaiset menetelmät tarjoavat uhreille. (Mt., 317.) Tähän kysymykseen pyrin etsimään vastausta kuvataideterapiasta. Tutkimukseni empiirisessä osassa tutkin sen mahdollisuuksia seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamisessa.

Tutkimuskysymykseni on:

Millainen auttamiskäytäntö kuvataideterapia on seksuaalisesti hyväksikäytetyille lapsille kuvataideterapeuttien kuvaamana?

Se voidaan jakaa seuraaviin alakysymyksiin:

1. Mitä kuvataideterapiassa tapahtuu?
2. Onko näiden lasten kuvataideterapioissa joitakin tyypillisiä piirteitä?
3. Miten kuvataideterapia vaikuttaa?

Lähestyin aihetta haastattelemalla kuvataideterapeutteja, jotka työskentelevät ko. lasten kanssa. Löysin haastateltavat kuvataideterapeutit sähköpostin välityksellä lähetettävällä kyselyllä. Kyselyyn vastanneiden joukosta valitsin haastateltavat, joiden kanssa sovittiin henkilökohtaiset tapaamiset.

5.2 Teemahaastattelu tietojenkeruun menetelmänä

Olen valinnut teemahaastattelun tietojen keräämisen muodoksi. Tapauskertomus (ks. esim. Pulkkinen 2001) olisi ollut yksi vaihtoehto. Siinä tapausten kautta voisi hahmottaa tyypillinen kuva edustamaan seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapiaa. Koska kyseessä on arkaluontoinen aihe, tunnistamiseen liittyvien kysymysten ratkaiseminen on erityisen tärkeää. Mielenkiinnostani huolimatta en myöskään halunnut olla läsnä havainnoimassa itse terapiaistuntoa tai seuraamassa sitä peili-ikkunan takaa. Eettisestä näkökulmasta katsottuna havainnointi rikkoisi mielestäni sitä luottamuksellisuutta, jota terapiassa varjellaan, vaikka havainnointiin saisi luvankin. Toisaalta halusin hieman yleisemmän näkökulman tutkimusaiheeseeni, joka sinänsä on kuitenkin marginaalinen ilmiö.

Haastattelu tietojen keräämisen menetelmänä on päämäärähakuista ja tähtää informaation saantiin tietystä aiheesta. Se on ennalta suunniteltua ja tapahtuu haastattelijan johdolla ja lähinnä hänen ehdoillaan. Tutkijan tavoitteena on välittää haastateltavalla olevaa tietoa, hänen käsityksiään ja tunteitaan kyseessä olevasta asiasta. Haastattelussa kaksi henkilöä tapaa toisensa ja se on sosiaalinen vuorovaikutustilanne, jossa haastattelija pyrkii saamaan käsityksen vastapuolen tiedosta ja ajatuksista. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 41 – 42.)

Haastateltava on tutkimuksessa merkityksiä luova ja aktiivinen osapuoli. Tutkimuksen aihe saattaa tuottaa monitahoisesti ja moniin suuntiin viittaavia vastauksia, joita haastattelija voi selventää tai syventää lisäkysymysten avulla. Arat ja vaikeat aiheet saattavat tulla paremmin käsitellyiksi kuin esimerkiksi lomakekyselyssä. Toisaalta haastattelu edellyttää haastattelijalta taitoa ja kokemusta. Se saattaa sisältää niin haastattelijasta kuin haastateltavastakin aiheutuvia virheitä. Vapaamuotoisen haastattelun aineiston purkaminen tekstin muotoon on hidasta ja sen analysointi ja raportointi ovat vaativia. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 35.)

Teemahaastattelu on puolistrukturoitu haastattelu ja se etenee tiettyjen keskeisten teemojen varassa eikä niinkään käytä yksityiskohtaisia kysymyksiä. Teemahaastattelussa

haastattelun aihepiirit ovat kaikille samat. Siinä haastateltavien asioille antamat merkitykset ovat keskeisiä ja syntyvät vuorovaikutuksessa. Haastateltavat pyrkivät käsitteellisesti kielen avulla välittämään omaa suhdettaan käsiteltävään asiaan. Haastattelija pyrkii selvittämään, miten haastateltavan kertoman asian merkitykset rakentuvat ja samalla luodaan myös yhteisiä, uusia merkityksiä. Vuorovaikutus syntyy ihmisten sanoista, niiden kielellisestä merkityksestä ja myös niiden tulkinnasta. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 48 – 49.)

5.3 Haastattelujen toteuttaminen

Saadakseni haastateltavia henkilöitä lähetin huhtikuussa 2009 sähköpostitse yhteensä 53 kuvataideterapeutille haastattelupyynnön, jonka liitteenä oli lyhyt tutkimussuunnitelma. Heidän yhteystietonsa sain Suomen kuvataideterapiayhdistyksen ja Suomen kuvataideterapeuttien liiton nettisivuilta. Sain haastattelupyynnöön kuusi myönteistä vastausta. Kaksi kuvataideterapeuttia ilmaisi, että oli työskennellyt seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa lyhytaikaisesti tai seksuaalinen hyväksikäyttö ei ollut vielä oikeudellisesti varmistettu. Näin ollen tutkimukseen valikoitui neljä kuvataideterapeuttia, jotka työskentelevät eri puolilla Suomea isoissa tai keskisuurissa kaupungeissa. Kaksi heistä toimii kuvataideterapeuttina terveydenhuollon sektorilla, yksi yksityisenä kuvataideterapeuttina ja yksi työskentelee sosiaalihuollossa lastensuojelun työntekijänä.

Haastattelujen ajasta ja paikasta sovittiin jokaisen haastateltavan kanssa sähköpostin välityksellä ja joskus tapaamisen järjestelyjä täsmennettiin puhelimitse. Ne toteutettiin kesän 2009 alussa kolmen viikon aikana toukokuun lopusta kesäkuun loppupuolelle. Haastattelut nauhoitettiin C-kasetille ja ne tapahtuivat haastateltavien luona heidän työtilassaan. Näin ollen haastattelijana pääsin kokemaan ja näkemään konkreettisesti tapahtumapaikan sille prosessille, josta puhuttiin. Ennen jokaista haastattelua haastateltava allekirjoitti suostumuksen tutkimukseen osallistumisesta. Lomakkeen tekstistä kävi ilmi tutkimuksen aihe, oppilaitos ja opinnäytetyön ohjaaja. Siinä oli lisäksi

tiedot kerättävän aineiston käsittelystä luottamuksellisesti ja vielä tutkimuksen arvioitu valmistumisaika.

Tutkimuksen hyvän laadun saavuttamiseksi haastattelurunko laaditaan huolellisesti, jotta teemat tuottavat relevanttia tietoa. Teemoja syvennetään lisäkysymyksillä, joita on myös mietitty etukäteen. Teemahaastattelussa on kuitenkin myös keskustelun elementtejä, eikä kaikkiin lisäkysymyksiin voida ennalta varautua. (Hirsjärvi & Hurme 2001, 184.)

Seuraavassa on niitä keskeisiä kysymyksiä ja teemoja, mistä olin kiinnostunut ja mitkä olin kirjannut haastatteluja varten.

Mitä kuvataideterapiassa tapahtuu?

Kuvan tekemisestä

Lapsen ja terapeutin suhde

Terapiaprosessi

Miten kuvataideterapia vaikuttaa?

Terapeutin työnohjaus

Näihin liittyen olin miettinyt joitakin tarkentavia kysymyksiä valmiiksi. Kuvataideterapian rajoihin liittyviä kysymyksiä olivat esimerkiksi terapian pituutta ja työskentelyn vaiheita koskevat lisäkysymykset. Tutkimuskysymyksiä syventäviä olivat kysymykset terapiassa esiin tulevista tunteista tai lapsen ja terapeutin suhteesta.

Haastatteluista muodostui luontevia keskusteluja annettujen teema-alueiden pohjalta. Alussa kerroin, että opiskelujeni ohessa työskentelen perheneuvolassa ja olen kouluttautunut kuvataideterapeutiksi. Tämä viitekehys auttoi ikään kuin kollegiaaliseen keskusteluun ja yhteinen kieli ja ymmärrys löytyivät helposti. Haastattelijana pyrin antamaan runsaasti tilaa haastateltavan puheelle. Keskustelussa edettiin yllämainittujen teemojen mukaan, mutta kuitenkin joustavasti. Haastateltavan vastauksesta tiettyyn teemaan saattoi avautua asioita myös toiseen teemaan. Näitä en haastattelijana rajannut,

vaan jatkoimme kyseisestä asiasta ja myöhemmin palasin tarvittaessa takaisin alkuperäiseen teemaan. (Ks. Hirsjärvi & Hurme 2001, 104.)

5.4 Aineiston analyysi

Laadullisen aineiston analyysivaiheessa haastattelut puretaan ääninauhoilta kirjoitetuksi tekstiksi ja siitä raakamateriaalista seulotaan tutkimusongelman kannalta olennainen aines. Se ryhmitellään eli koodataan mielekkäiksi teemoiksi. Menetelmä sinänsä antaa työskentelylle rungon, mutta se miten havaintoyksiköt valitaan, jää tutkijan tehtäväksi. Teemahaastattelussa käytetyistä teemoista voi lähteä liikkeelle, koska ne jo sinänsä muodostavat tietynlaisen aineiston jäsenyyksen. Haastattelurungon rakentamisessa voidaan käyttää aiemmista tutkimuksista kerättyjä teoreettisia näkemyksiä tai myös mahdollista omaa kokemusta. Aineiston lukemisen tarkoitus on tutustua tekstiin ja se on tärkeätä tuntea hyvin. Sisältöä analysoidaan aineistolähtöisesti. Huomio kiinnitetään ilman hypoteesia myös tyypillisestä poikkeavien tapausten löytämiseen. Kvalitatiivisessa aineistossa poikkeus on kiinnostavaa ja antaa mahdollisuuden kehittää ajattelua. (Eskola & Suoranta 1999, 151 -153, 186 - 187)

Koodaamisen apuna olen käyttänyt **kategoria-analyysin** ideaa. Kvalitatiivisessa sisällönanalyysissa, jota edustaa *jäsenkategorisointi* (Membership Categorization Device, MCD), kategoriat konstruoidaan tekstilähtöisesti empiirisestä aineistosta (Roivainen 1998, 26). Haastateltavien puheesta jäsennetään keskeiset kategoriat sekä niihin viittaavat ja liittyvät ilmaisut. Kategorioiden merkitykset ja niiden toiminnan tapa selvitetään ja kuvaillaan. (Baker 2004, 174.) Kategoriat ovat käyttökelpoisia tutkimuksellisessa suunnistamisessa siksi, että niihin on kiinnittynyt tiettyjä ominaisuuksia, toimintoja tai piirteitä, joita oletamme kategoriaan sijoitetulle ihmisellä olevan. Tutkija ei selitä puhetta tai analysoi sitä minkään etukäteiskategorioiden kautta, vaan kiinnittää huomion siihen, millaisiin kategorioihin toimijat itse näyttävät orientoituvan. (Antaki & Widdicombe 1998, 3.)

Ns. ensimmäisen asteen tulkintaa edustavat tutkittavien kuvaamat ilmiöt. Seuraavaksi tulkintaa tehdään seulottaessa aineistosta tekstikohtia, jotka katsotaan tutkimusongelman kannalta tärkeiksi. Kvalitatiivisen tutkimuksen haasteet ja vaikeus ovat siinä, että tutkittavasta ilmiöstä muodostetaan uusia merkityksiä. (Eskola & Suoranta 1999, 153, 149)

Haastattelunauhakirjoitukset kirjoitin tekstiksi syksyllä 2009, jolloin niiden keräämisestä oli kulunut noin kolme kuukautta. Aineiston purkaminen on hyvä tehdä jo keruuvaiheessa tai välittömästi sen jälkeen, mutta joskus ongelmiin saattaa olla hyvä ottaa ajallista etäisyyttä (Hirsjärvi & Hurme 2001, 135). Tutkimukseen osallistuvien kertomukset olivat monilta osin koskettavia ja tunteisiin vetoavia. Haastateltujen vastauksissa oli paljon aineistoa, joka muistutti omia kokemuksiani vuosien takaa, jolloin työskentelin seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa. Minun oli helppo ymmärtää, mistä he puhuivat. Tiedostin tämän ilmiön, mutta siitä huolimatta vaikeat asiat koskettivat tunteitani siinä määrin, että näin muutamia unia, joiden ajattelin liittyvän aiheeseen. Eettisesti oikein toimivana tutkijana tehtäväni on etäännyttää kertomukset siten, että kykenen tarkastelemaan niitä objektiivisesti. Tämä väli aika toimi juuri yhtenä tällaisena etäännyttävänä tekijänä, vaikka se johtui myös muista syistä. Tutkimuksen kannalta pidän hyvänä myös sitä, että tutkimusaikana en ole itse hoitanut seksuaalisesti hyväksikäytettyjä lapsia. Tärkeää on kuitenkin se, että minulla on tutkittavasta ilmiöstä kokemuksellista tietoa aikaisemmalta ajalta. Ajattelen sen lisäävän omaa ymmärrystäni.

Kirjoitettuna tekstiä tuli yhteensä 35 sivua. Haastateltavien puhe on kirjattu ylös sanatarkasti ja sellaisessa muodossa kuin se oli puhuttuna. Lopulliseen raporttiin olen muuttanut tekstin yleiskielelle ja jättänyt esimerkiksi mahdolliset murreilmaisut pois, jolloin edes haastatellun paikkakuntaa ei olisi tunnistettavissa. Yleisesti käytän tekstissä käsitettä *lasten seksuaalinen hyväksikäyttö*. Haastateltavat käyttivät myös rinnakkaista ja lyhyempää käsitettä *Seri-lapsi* tai *Seri-tutkimukset* (lyhenne sanoista *seksuaalinen riisto*). (Ks. myös Taskinen 2003). Luin tekstiä kerta toisensa jälkeen poimien haastatteluvastauksista tutkimusongelman ja kysytyjen teemojen kannalta olennaisia sisältöjä eri kategorioihin. Kategoriat taulukoin teema-alueittain. Asioiden järjestys tekstissä saattoi olla toinen kuin haastattelun runkona olleessa teemaluettelossa, jonka

mukaan periaatteessa edettiin haastattelussa. Taulukoidessani asioita tekstistä olen poiminut kunkin asian sille kuuluvaan kokonaisuuteen, vaikka se haastattelussa olisi käsitelty jossakin muussa yhteydessä. Ennen kuin ryhdyin kirjoittamaan tuloksia tekstin muotoon, luin uudestaan sekä haastatteluja että tekemiäni taulukoita verraten niitä toisiinsa. Huomasin taulukoissa puutteita ja keräsin haastatteluteksteistä vielä uudelleen tärkeinä pitämiäni asioita taulukoihin. Lopuksi tiivistin taulukoita saavuttaakseni niihin paremman selkeyden ja luettavuuden.

6 Kuvataideterapia seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamisessa

6.1 Kuvataideterapia prosessina

Terapiatila. Koska haastattelut tehtiin kuvataideterapeuttien työpaikoilla, heidän työhuoneissaan, pääsin haastattelijana näkemään terapian tapahtumapaikan. Haastateltavat kertoivat tilan toimivuudesta ja tarkoituksenmukaisesta sisustamisesta. Haastatelluista kolme kuvataideterapeuttia työskenteli sitä varten varatussa ja sisustetussa tilavassa huoneessa. Huoneen ehkä keskeisimpänä kalusteena oli iso, kuvatyöskentelyyn varattu pöytä. Taidemateriaalit ja välineet olivat joko pöydällä esillä tai kaapissa helposti esille otettavissa. Lisäksi huoneeseen kuuluivat lukolliset kaapit, joissa kunkin lapsen tekemiä valmiita töitä säilytettiin. Vesipiste, tai jopa useampia, oli huoneissa välineiden pesua ja märkätyöskentelyä varten.

Haastateltu kuvataideterapeutti kertoi tilan merkityksestä terapiaprosessille. Hänen mukaansa oli tärkeää, että tila on pysyvä ja myös kaikki sisustukseen kuuluva on pysyvää. Tilaan ei päässyt ilman lupaa kukaan muu kuin hän ja terapiassa olevat lapset. Työskentelyyn tarkoitettut välineet olivat niin ikään aina samat ja jos uusia välineitä hankittiin, niistä kerrottiin aina lapsille. Tila oli äänieristetty ja siellä oli riittävän hyvä

valo, joka mahdollisti tarkkuuttakin vaativan tekemisen ja toisaalta siellä oli valon himmennin, jolla tila saatiin hämäräksi vaikkapa yöleikkiä varten. Hänen mielestään oli hyvä, että huoneessa kaikki oli kestävä, yksinkertaista ja pelkistettyä. Hän ei myöskään koristellut tilaa, ainoastaan verhot kuuluivat ikkunoihin. Seinällä oli liitutaulu, mutta ei mitään kuvia. Huoneen yhdessä nurkassa oli lapsille erityinen pesäntekopaikka, jossa oli pahvilaatikoita ja vilttejä. Niihin lapsi voi mennä omaan pieneen pesämajaan suojaan sitä tarvitessaan. (H2.)

Yhdessä suurehkoissa työhuoneissa tila oli jaettu kahteen osaan tarkoituksenmukaisella tavalla. Odotustilasta tultiin huoneeseen, jossa oli mukavia sohvia. Terapeutti kertoi, että siihen tultiin terapiatunnin aluksi keskustelemaan alkukeskustelut. Sen jälkeen siirryttiin kuvalliseen työskentelyyn toiseen osaan, jossa oli pöydät ja välineet esillä helposti käyttöön otettavissa. Lopuksi kokoonnuttiin vielä takaisin keskusteluun varattuun tilaan. Siinä terapiatunti päätettiin loppukeskustelulla. (H3.)

Kuvataideterapiaa tehtiin myös tavallisessa toimistotyöhuoneessa, jossa työtila oli toimistopöydän ääressä. Tämä kuvataideterapeutti kertoi, että lapset, joiden kanssa hän sillä hetkellä työskenteli, piirsivät mielellään ja siihen tila tarjosi riittävät puitteet. Vesipiste puuttui huoneesta, mutta se oli kuitenkin lähellä käytävän varrella. Terapeutti sanoi, että hän on vähän rajoittanut maalaamista myös sen vaatiman pidemmän ajan vuoksi. Kuvataideterapiaa oli toteutettu myös lapsen kotona tai koulussa sen vuoksi, että joskus kulkeminen terapiaan voi olla ylivoimaisen vaikeaa. Koti ei kuitenkaan sovellu terapiatilaksi erityisen hyvin eikä ainakaan siinä tapauksessa, että hyväksikäyttö on tapahtunut kotona. (H4.)

Kuvataideterapian soveltuvuutta seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen auttamiseen **arvioidaan** sen jälkeen, kun lähete on tullut terapeutille tai hoitavassa tiimissä on ehdotettu tätä hoitomuotoa. Lasta tavataan muutamia kertoja, yleensä noin 4 – 6 kertaa, ennen kuin lopullinen päätös terapian alkamisesta tehdään. Joissakin tapauksissa terapeutti sopi lähettävän sosiaalityöntekijän kanssa aluksi 10 kerran tapaamisjakson, jota sitten jatkettiin (H4). Arviointikäynneillä arvioidaan sitä, sopiiko lapsi kuvataideterapiaan ja onko terapialla onnistumisen mahdollisuuksia. Työskentelyä voidaan myös suunnata lapsella olevaan ongelmaan, jos se oli tiedossa. Terapeutti pyrkii konkreettisemmin tähän

ns. pulmakuvien tekemisellä ja hoidollisuutta painottamalla. Lapsilla ei terapiatilaan tullessaan ole mielessään ongelmia, vaan he tykkäävät tulla leikkimään ja piirtämään. (H1.) Aineistossa kuvattiin, että arviointivaiheessa terapeutti ja lapsi tutustuvat toisiinsa ja aloittavat suhteen luomisen. Ensimmäinen tapaaminen tapahtuu usein lapsen ja vanhempien (tai sijaisvanhempien) kanssa ja siinä todetaan yhteisesti, että lapsella on lupa käsitellä asioita. Lapsen vanhemmat tai huoltajat voidaan myös tavata ensin erikseen ja sen jälkeen ovat lapsen tapaamiset. Terapian jatkumisesta terapeutit tekevät lapsen ja vanhempien kanssa suullisen tai kirjallisen sopimuksen. Terapiasopimus liittyy hoitosuunnitelmaan sellaisissa tapauksissa, jossa lapsi tulee hoidolliseen yksikköön intensiivihoidon.

Kuvataideterapian aloittamisessa kirjallinen sopimus voi olla merkityksellinen. Arviointikäyntien jälkeen terapeutti tekee lausunnon lähettävälle taholle. Kun terapian aloittamisesta sitten päätetään, tehdään asiakkaan kanssa kirjallinen sopimus, jossa määritellään ne asiat, jotka liittyvät terapian toteutumiseen. Kun myös lapsi laittaa siihen nimensä, siitä tulee juhlallisuudessaan merkityksellisempi ja siihen voidaan myös mahdollisesti vedota sitten, kun terapiassa tulee melko tavallisia vastustusvaiheita. (H3.)

Tämän aineiston mukaan **terapian pituudet** vaihtelivat 1 vuodesta 4 tai jopa 6 vuoteen. Sairaalan lastenpsykiatrisessa yksikössä työskentelevä kuvataideterapeutti kertoi, että hän tekee myös lyhyitä, lapsen osastohoitojakson ajan kestäviä terapioida. Ne voivat olla 5 – 6 kerran jaksoja ja ne toimivat tutkimuksellisesti osana muuta tutkimusta. Yhdellä, hiljattain työskentelynsä aloittaneella terapeutilla terapiat olivat kesken ja haastatteluajankohtaan mennessä ne olivat kestäneet noin vuoden ajan. Haastatelluista kahdella kuvataideterapeutilla oli myös ryhmiä lapsille. Ne olivat pituudeltaan 1/2 vuodesta 4 vuoteen, mutta myös lyhyitä, 10 – 12 kertaa kokoontuneita ryhmiä oli toteutettu. Haastattelussa kuvataideterapeutti mietti sitä, että vain seksuaalisesti hyväksikäytetyille lapsille järjestetty oma ryhmä olisi kaikkein paras. Siinä muodostuva vertaisryhmäkokemus vähentäisi lapsen sellaista yksinäisyyden tunnetta, että hyväksikäyttökokemus olisi ihan ainutlaatuista. Ryhmässä, jossa on myös muita lapsia, hyväksikäyttökokemuksen paljastaminen voi viedä hyvin pitkän ajan. Lapsi voi saada toisilta ryhmäläisiltä syyttämistä, häpäisyä tai muita ikäviä kokemuksia, mitkä kylläkin

ovat hyvää materiaalia ryhmän työskentelyyn. Tämä voi olla rankka vaihe lapselle niin kauan, kunnes päästään siihen, että toisilta ryhmäläisiltä löytyy empaattisia tunteita tällaista lasta kohtaan. (H3.)

Terapiaprosessin vaiheet. Terapian **aloitusvaiheessa** lähdetään toimimaan yksilöllisesti kunkin lapsen kanssa. Aineistossa kuvattiin, että lapset aloittavat terapian riemumielin ja terapeuttisen suhteen luominen alkaa kiinnittymisvaiheella, jossa terapeuttia ihannoidaan. Silloin terapeutti parhaimmillaan edustaa lapselle vain hyviä asioita. Turvallisen ja luottamuksellisen suhteen rakentaminen kestää sitä kauemmin mitä vaikeammasta ongelmasta on kysymys. Vähimmillään se on ½ vuotta ja joskus voi mennä jopa vuosi, ennenkuin lapsi on niin luottavainen, että pystyy kuvaamaan konkreettisia asioita, kokemuksia ja tapahtumia.

Työskentelyvaiheessa edetään lapsen ehdoilla ja silloin monenlaiset oireet tulevat esille. Siinä käydään läpi asiaa riittävän pitkään ja se kestää haastateltujen mukaan seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kohdalla vuoden tai pari vuotta. Työskentelyvaihe voi olla myös kaikkea muuta kuin hyvä. Kun sitten vaikeita asioita on riittävästi käsitelty, lapsen elämä alkaa vähitellen tasapainottua. Terapeutin ihannointi vähenee ja terapeutti muuttuu myös lapsen silmissä terapeutiksi. Terapian kuluessa käydään ”syvissäkin vesissä” eri vaiheissa ja etenkin nuoret ”poukkoilevat siksakkia” koko ajan. Kuvataideterapeutin kokemuksen mukaan puhumattomien lasten kohdalla työskentelyvaiheessa puhetta tulee enemmän aluksi terapiatilanteessa, kun lapset alkavat vastata aikuiselle. Vasta myöhemmin puhuminen yleistyy muihin tilanteisiin. (H2, H3 ja H4)

Haastateltujen mukaan terapian kuluessa tulee eteen myös **vastustusvaiheita**, jolloin lapsen ympäristön pitäisi olla tukemassa terapiaan tulemista. Vanhempien ja huoltajien tulee ymmärtää, että vaikka lapsi väsyä ja välillä vastustaa kovasti, terapia jatkuessaan kuitenkin hyödyttää lasta. Joskus törmätään myös vanhempien motivaatio-ongelmaan, kun lapsi ei halua tulla terapiaan eikä se ole enää hauskaa. Vanhemmat voivat kysyä, pitääkö lapsen tulla, kun hän ei siitä enää pidä. Näissä tilanteissa myös lääkärin tulisi olla vanhempien tukena ja motivoijana, koska kysymyksessä on lääkärin määräämä hoito. (H1.) Lastensuojelussa työskentelevä kuvataideterapeutti näki vanhempien ja

sijaisvanhempien ymmärryksen ja motivaation tuoda lapsia terapiaan erityisen tärkeänä siksi, että terapia siellä on vapaaehtoista. Hän auttoi kuvataideterapian avulla lapsia, joiden terapia terveydenhuollossa oli lopetettu, koska tuloksia ei ollut tullut lasten puhumattomuuden vuoksi. Hän kertoi, että hiljaisuuden ja nöyrän tekemisen jälkeen voi tulla kovasti vastustusta ja vihan tunteita. Se on kuitenkin hyvä vaihe, jossa terapeutti huomaa lasten kykenevän ilmaisemaan ja osoittamaan tunteita, joita heidän on ollut aikaisemmin vaikea näyttää. Vihaisista tunteista huolimatta lapset kuitenkin piirtävät ja maalaavat ja varmistavat terapiatunnin päätteeksi, että seuraavalla viikolla taas tavataan. (H4.) Edelleen haastateltavat kertoivat siitä, että vastustaminen on myös hyödyllinen ja hyvä vaihe, ja se on hyvää materiaalia taideterapiaan. Vastustuksesta voidaan puhua ja miettiä, miksi lapsi ei haluaisi tulla tai mitä sitten tapahtuisi, jos lapsi ei tulisikaan terapiaan. Terapiassa voidaan tehdä vastustuskuvia tai kuvia siitä, mitä lapsi tekisi, jos voisi tehdä, mitä haluaa. Jo terapian alussa puhutaan siitä, että jossakin kohtaa voi tulla sellainen vaihe, että onkin tylsää, typerää ja tyhjää ja yhtäkkiä tuntuu, että ei olekaan enää mitään tekemistä. (H1.)

Lopetusvaiheen pituudeksi kolme terapeuttia neljästä määritteli sen pitkissä terapioissa puoleksi vuodeksi. Yhdellä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten terapiat olivat vielä kesken. Terapian loppumista harjoitellaan jokaisella tauolla. Siihen kuuluu pettymyksen tuottaminen lapselle ja se sisältää hylkäämisen tunteita. Lopettamisesta puhutaan tässä vaiheessa ja tehdään kuvia siitä, kun asiat päättyvät tai siitä, mitä tulevaisuudessa tapahtuu. Lapsen elämä tasapainottuu ja kipeät asiat on saatu sellaiseen muotoon, että niiden kanssa voi elää. Erotyöskentelyssä lapsi pystyy turvallisesti irrottautumaan terapeutista ja jonkin terapeutin mielestä se on melkein tärkein vaihe koko prosessissa.

6.2 Mitä kuvataideterapiassa tapahtuu

Olen aiemmin luvussa 3.2 selvittänyt sitä, miten lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö määritellään. Aineistosta nousi myös se kokemus, että terapiaan tulevien lasten tilanne ei aina ole selkeä. Se, missä vaiheessa ja minkälaisen asioiden vuoksi lapsi tulee terapiaan,

vaihtelee tapauskohtaisesti. Joidenkin lasten kohdalla asia on varmistunut ja seksuaalinen hyväksikäyttö on todettu. Siinä tapauksessa hoidetaan sen seurauksia ja siitä aiheutuneita vaurioita. Toisilla taas seksuaalinen hyväksikäyttö todentuu terapian aikana. Sitten on vielä lapsia, joiden kohdalla terapeutilla on selkeästi epäily seksuaalisesta hyväksikäytöstä, mutta se ei lainkaan selviä terapian aikana. Kuvataideterapeutit arvelivat, että monet terapeutit tekevät myös paljon lasten kanssa töitä tietämättä, että ovat hyväksikäytettyjen lasten kanssa tekemisissä, sillä vain murto-osa tulee selkeästi ilmi. (H3 ja H2.)

Kuvan tekemisestä aineistossa kerrottiin laajasti ja moniulotteisesti. Yleensä lapset tekevät kuvia omista aiheistaan ja siihen myös terapeutit pyrkivät. Joskus terapeutti saattaa myös tarjota aiheita erityisesti arviointivaiheessa. Aiheiden ilmaantuminen on hyvin yksilöllistä, mutta toisinaan jotkut tuntuvat tarvitsevan aiheen, koska ovat niin tyhjiä. Toisaalta he eivät suinkaan aina tartu tarjottuun aiheeseen, mutta se poikii sitten jotakin muuta aiheita. (H1.) Aineistossa kuvattiin, että terapiassa tehdään kaikenlaisia kuvia ja niiden tekeminen vaihtelee yksilöittäin ja myös suhteessa siihen millaisessa roolissa se on terapian kokonaisuuteen. Kuva tuo terapiaan parhaimmillaan sellaista materiaalia, jota pelkillä sanoilla ei voisi saada aikaan. Lapset oppivat käyttämään kuvaa viestittämisen välineenä ja jokainen lapsi tai nuori luo oman kuvallisen sanastonsa tai merkkikielen. Kuvat voivat ennakoida sitä, mitä myöhemmin tulee esille verbaalisesti. Näin siksi, että kuvat tulevat osittain tiedostamattomasta ja syntyvät terapiassa ns. hallitussa regressiossa. (H3.) Kuvataideterapeuttien mukaan kuvia tehdään mistä tahansa lasten elämään liittyvistä aiheista, kuten esimerkiksi syntymäpäivistä, ystäväistä, haaveista tai sitten seksuaalisväritteisesti eläimistä, kuten yksisarvisista, poroista tai vaikkapa raateluhampaista. Niissä tulee tunteita esille enemmän ja aikaisemmin kuin sanallisesti. Lapset piirtävät hyvin selkeästi omasta tunnemaailmasta, perheestä ja siitä tilanteesta, missä he ovat eläneet. Kuviin tulee yksinäisyyden, hylkäämisen, kaltoinkohtelun tai väkivallan teemoja. Seksuaalisesti hyväksikäytetyllä lapsella kuvan viesti on osittain erilainen kuin muilla lapsilla, hän kertoo omasta kokemuksestaan. Muista syistä terapiaan tulleilla lapsilla se voi liittyä vanhempien eroon, kuolemaan tai johonkin muuhun asiaan. (H4).

Kuvan tekemiseen varattuja taidemateriaaleja on useilla terapeuteilla laaja valikoima. Siihen kuuluu piirustukseen tarkoitettuja lyijykyniä, hiiliä, öljypastellivärejä, kuivapastelleja, erilaisia vahaliituja ja maalaamiseen vesivärejä, vesiliukoisia peitevärejä. Muovailemista varten on savea ja sitten on erilaisia rakennusmateriaaleja, kuten puuta ja sekalaista materiaalia, mistä voi liimaamalla, teippaamalla ja sitomalla tehdä erilaisia kolmiulotteisia teoksia. Lapsen käyttämän materiaalin perusteella terapeutti pystyy huomaamaan jotakin siitä, mikä on lapsen tapa kokea asioita. Pehmeät, muovattavat ja nestemäiset materiaalit, kuten esimerkiksi maalit ja löysä savi ovat regressiivisiä materiaaleja, joita käyttäessään lapsi toimii omaa ikätasoaan pienemmän lapsen tavoin. Vastakohtana näille on esimerkiksi terävä, kova lyijykynä, jolla saa aikaan selkeän viivan. Piirtäminen pysyy kontrolloituna, silloin tietää, millainen jälki siitä tulee ja sitä voi jopa pyyhkiä pois ja tehdä uudelleen. Sen avulla pysytään enemmän rationaalisessa ajattelussa. (H3.)

Aineistossa kuvailtiin, kuinka lapsen tekemä kuva syntyy suhteessa siihen tilanteeseen, missä se tehdään. Kuvien sisällöt voivat liittyä päivän tapahtumiin, terapiasuhteeseen tai lapsen psyykkiseen tilanteeseen. Niistä muodostuu usein prosessi ja sarja, jossa voi nähdä saman asian toistumisen. Seksuaalisesti hyväksikäytetyillä lapsilla kuvissa on jossakin terapian vaiheessa paljon seksuaalisvärätteisyyttä, esimerkiksi ihmiselle piirretään sukupuolielimet näkyviin. Joskus lapsi toimii kuvan kanssa niin, että maalit valuvat yli reunojen ja punainen maali voi edustaa verta. Lapsi ottaa sitä niin paljon, että se tippuu joka paikkaan ja se sotkee ja tuhraa. Punaista maalia tai ”verta” voi löytyä joka puolelta tilasta vielä senkin jälkeen, kun lapsi on lähtenyt pois. Terapeutti joutuu ihmettelemään ”kädet veressä”, että mitä terapiatilanteessa on tapahtunut. Tällaisilla keinoilla lapsi pystyy tuottamaan ulos pahaan oloa syyttämättä itseään. Terapiatunnin lopuksi kuvat laitetaan kaappiin lukon taakse ikään kuin terapeutin kannettavaksi. (H2.) Toisaalta seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset peittävät usein tekemiään kuvia tai tekevät jälkiä painelemalla siveltimellä. Aluksi tehdään jokin esittävä kuva, tapahtuma tai maisema ja sen jälkeen se peitetään maalaamalla se kokonaan mustaksi, tavallaan piilotetaan kuva. Esimerkiksi pieni tyttö peitti koko kuvansa maalarinteipin avulla tai maalasi kauniin kuvan iloisilla väreillä, mutta kuvassa oli kuitenkin aina joku musta ”klöntti”, joka pilasi koko kauneuden. (H1.)

Kuvista puhuminen ja sanattoman viestinnän ymmärrettäväksi tekeminen on terapian tärkeä elementti haastateltujen mukaan. Terapiatunnin alussa jutellaan siitä, mitä lapselle kuuluu. Kuvasta puhuminen on yhtä olennaista kuin sen tekeminen. Siitä keskustellaan lapsen kielellä ja kuva onkin turvallinen alue puhua. Jotkut lapset saattavat olla epäluuloisia sen suhteen, että terapeutti näkisi kuvassa jotakin vielä enemmän kuin mitä siinä on. Puhuminen arkiasioista yleensä sujuu, mutta se voi olla vaikeata monella alueella ja erityisesti silloin, kun se kohdistuu jotenkin lapseen itseensä. Menneisyys on usein suljettua aluetta ja sellaista, mistä ei haluta puhua. (H1.) Terapian vaihtelevuutta yksi haastatelluista kuvasi seuraavasti:

Terapiaprosessi on sellaista aaltoliikettä, että välillä kaikki menee oikein komeasti ja kaikki on hienoa ja kaunista ja innostunutta. Sitten välillä tulee sellaisia levottomia ja kaoottisia vaihteita, jolloin kuvat voivat olla rivoja, brutaaleja, sadistisia ja väkivaltaisia ja sekä puheet että kuvat liittyvät niihin asioihin, mitä lapsi on kokenut, kuten alkoholinkäyttöä, väkivaltaa ja seksuaalisuutta sekä tuhoa ja tuhoamista. Turvallisessa terapiasuhteessa se on kuitenkin hallinnassa ja on tarkoituskin, että voi puhua rumia asioita ja voi tehdä niitä rumia kuvia, mutta se on kuitenkin turvallisissa rajoissa. Terapiatunnin lopussa tarvitaan rauhoittumisen hetki ja silloin puhutaan siitä, miltä tekeminen tuntui. Se auttaa lasta lähtemään ovesta ulos riittävän rakentuneessa tilassa. (H3.)

Aineiston mukaan kuvan viestin ymmärtäminen syntyy aina suhteessa siihen tilanteeseen, missä kuva on tehty. Jos kuvaa tarkastellaan irrallisena tai kuva tuodaan terapeutille katsottavaksi, niin kuvaa ei voi ymmärtää samalla tavalla, kuin siinä tilanteessa, missä se on tehty. Suhteessa siihen tilanteeseen ja tunnelmaan, mikä sitä tehdessä vallitsi, kuvan viesti on vahva. Jos kuvia katsoo irrallisina, niistä voi löytyä jokin tietty asia ja jos se sama asia toistuu, voi oivaltaa, mihin se ehkä voisi liittyä. Kuvien elementit eivät kuitenkaan ole samanlaisia kuin kirjoitusmerkit, kuten yksi haastateltava totesi. Hän selitti, että jos kirjoitat a:n, niin se on a joka paikassa, mutta kuvassa tietynlainen muoto voi tarkoittaa jotain suhteessa johonkin toiseen. Kuvan viesti jää kuitenkin konkreettisesti elämään, sitä voi katsoa pitempään siitä tunnelmasta käsin, missä on lapsen kanssa oltu ja siihen voi palata myöhemmin uudestaan. (H2).

Kuva tuo terapiasuhteeseen parhaimmillaan sellaista materiaalia, jota pelkillä sanoilla ei voisi saada aikaan. Kuvataideterapeuttien mukaan jännittävää on myös se, että joskus kuvat ennakoivat jotakin sellaista, mitä myöhemmin terapiassa tulee verbaalisesti esille. Kuvataideterapiassa ymmärretään, että kuva syntyy osittain ihmisen tiedostamattomasta. Ihminen pystyy rajatussa, hallitussa regressiossa tuottamaan kontrolloimattomasti kuvallista materiaalia ja silloin voidaan saada aikaan sellaista materiaalia, jota ei sanoilla saataisi. Heidän mukaansa yleensä ihmisillä ei ole kuvan tekemiseen niin vahvoja defensejä kuin puheeseen, vaan he voivat kuvaa tehdessään tuottaa syvemmältä sellaisia asioita, joita eivät sanallisesti kertoisikaan. Kuvataideterapiassa on myös sellaisia elementtejä, joita vastaanotetaan, mutta ei koskaan sanallisteta. Kuvaahan ei siinä tapauksessa edes tarvittaisi, jos kaikki pystyttäisiin sanallistamaan. Esimerkiksi regressiivisen tunnetason kokemuksia pystytään sietämään kuvassa, eikä terapeutti niitä välttämättä sanallista lapselle. Ne tulevat kuitenkin vastaanotetuiksi siihen yhteiseen elämysmaailmaan. (H3.)

Kuvataideterapeutin ymmärrys kuvia ja terapiaprosessia kohtaan muodostuu osittain myös siten, että hän on siinä tilanteessa sellaisella tunnetasolla ikään kuin itse olisi pieni lapsi, joskus kolmevuotias tai vieläkin pienempi. Terapeutti sanoi yrittävänsä ymmärtää myös sitä lapsen tunnetta, että aikuinen voi olla hyvin uhkaava ja tunkeutuva. Hän kertoi huomanneensa, että hyvin puhumattomilla lapsilla puheen määrä lisääntyy terapian edetessä. (H4.)

Kuvataideterapiassa toimiminen on kuvan tekemistä, mutta monien lasten kohdalla siinä on suuri osa myös **leikkiä**, kuten aineistossa kuvattiin. Koska leikkivälineistö on rajattu, lapset tekevät leikkivälineitä itse. Niitä syntyy siveltimistä, muovailuvahoista, savesta, paperista, kankaasta ja teipistä ja niiden avulla rakennetaan tarinaa. Lapset leikkivät myös kuvan kanssa, tekevät siitä tarinaa tai esittämisen kautta käsittelevät olennaisia asioita. Taidemateriaalit antavat loputtomasti mahdollisuuksia, koska niissä visuaalisen tekemisen lisäksi aktivoituu kosketus ja tuntuma, lämmöt, värit, paperit jne. Terapiavälineillä pystyy rakentamaan ja liittämään asioita toisiinsa jollain sellaisella tavalla, jota on muuten vaikea näyttää. Eri materiaaleilla voi työstää ja näyttää asioita

itsen ulkopuolella joko symbolisessa tai konkreettisessa muodossa siten, ettei se hajota lasta. (H2.)

Kuvataideterapeutit miettivät kuvataidetta laajasti ja nykyään siihen sisällytetään performanssi, installaatiot ja tilataide. Haastateltu terapeutti sanoi käyvänsä katsomassa esimerkiksi performanssia ja totesi, että siellä voi tapahtua mitä vain. Hän vertasi lapsen tekoja terapiassa performanssiin ja sanoi, että jos niitä tulkitaan tällaisina taidetekoina taidepsykoterapiakontekstissa, niin silloin lapsi astuessaan ovesta sisään tekee teoksen omalla olemassaolollaan. Näin ajatellessaan hän sanoi pystyvänsä terapeutina hyväksymään lapsen teot eikä ryhdy vaimentamaan, rajoittamaan tai rankaisemaan lasta. On merkityksellistä, että lapsen kaikki teot tulevat hyväksytyiksi ja sillä tavalla lapsi itse oppii käyttämään niitä ja ilmaisemaan siten itseään. (H3.)

Lapset myös sotkevat mielellään väreillä tai savella kädet, mutta myös kasvot tai jalat. (H1). Monet lapset kokeilevat terapeutin rajoja ja luottamusta eri tavoilla. Joskus se voi olla vaikka röyhtäilyä tai pieremistä. Lapsi seuraa tällöin terapeutin reaktioita ja testaa säikähtääkö tai hylkääkö aikuinen. Tällaisessa tilanteessa terapeutti kertoi kääntävänsä asian positiiviseksi ja sanovansa, että on hyvä, kun röyhtäisit, koska se tekee hyvää vatsalle. (H4.)

Taulukko 1. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapiaa kuvataideterapeuttien kuvaamana.

	H1	H2	H3	H4
Kuvan tekeminen	Omat aiheet Terapeutin tarjoamat aiheet Kuvan piilottaminen, peittäminen Ihon maalaaminen (kädet, kasvot, varpaat) Jälkien tekeminen	Kuva suhteessa tilanteeseen Sarja, prosessi Saman asian toistuminen Ihminen, sukupuolielimet Tuhraaminen yli rajojen Pahan olon tuottaminen ulos Jätetään terapeutin kannettavaksi	Kaikenlaiset kuvat Yksilöllistä Syntyvät tiedostamattomasta Kuva viestin välineenä Oma sanasto, merkkikieli Ennakoivat verbaalista ilmaisua Rumat kuvat, rivot, sadistiset, väkivaltaiset, brutaalit	Piirroksiset Maalaukset Tunteet kuvissa aiemmin kuin sanallisesti Kuvat eristäytymisestä, haaveita ystävistä Seksuaalisväritteisiä yksisarvisia, hevosia, poroja, taistelukoiria ja raateluhampaita
Puhuminen	Vaikeaa itsestä, menneisyydestä Kuvasta puhuminen turvallista Lapselle ymmärrettävällä kielellä	Kuvan viestin ymmärtäminen Tunteiden sanottaminen	Kuulumiset Puheet liittyvät kokemuksiin, alkoholi, seksuaalisuus väkivalta, tuho Tunteista puhuminen	Puhumattomuus Puheen lisääntyminen Käyttäytymisen sanottaminen
Leikki ja muu toiminta	Leikkiminen Kuljeskelu Sotkeminen	Suuri osa leikkiä Leikki kuvan kanssa Yöleikki Pesämajan ja muu rakentaminen Leikkivälineiden tekeminen Tarinan tekeminen ja esittäminen	Performanssi Lapsi tekee teoksen olemassaolollaan Installaatiot Tilataide	Leikkiminen Röyhtäily Piereminen

Edellä olevaan taulukkoon on koottu tiivistetysti kategorisaatioita, joilla terapeutit kuvailivat kuvataideterapian tapahtumia. Kuvan tekemisestä puhuttaessa lasten kuvien sisältöä yksilöitiin vain vähän. Terapeutit mainitsivat joitakin tiettyjä piirteitä, joita lasten

tekemissä kuvissa oli ollut, kuten haaveet ystävistä tai seksuaalisväritteiset yksisarviset ja muut eläimet tai raateluhampaat sekä ihmiset ja sukupuolielimet. Aiheita jaoteltiin lasten omiin aiheisiin ja terapeutin tarjoamiin aiheisiin yhdessä haastattelussa. Samojen aiheiden toistuminen, sarjamainen tekeminen ja lapsen kehittämä merkkikieli, oma sanasto olivat kiinnittäneet terapeuttien huomiota. Tämän aineiston perusteella kuvien tekemistä pidettiin yksilöllisenä ja useammassa haastattelussa puhuttiin kuvien laadusta, jossa mainittiin esimerkiksi seksuaalisväritteisyys tai rivot kuvat sekä sadistiset, väkivaltaiset tai brutaalit, rumat kuvat. Kuvan katsottiin olevan suhteessa siihen tilanteeseen, jossa lapsi oli. Kuvan tekemisen tapaa kuvattiin piirtämisenä, maalaamisena ja yli rajojen tuhraamisena, mutta myös piilottamisena ja peittämisenä. Kuvan merkitys nähtiin (joskus tiedostamattomana) viestinä terapeutille ja myös pahanolon tuottamisena itsestä ulos.

Terapiatilanteessa yksi lapsen ja terapeutin välisen vuorovaikutuksen muoto on puhuttu kieli. Aineistossa kuvattiin kommunikaation jakaantumista lapsen puheeseen ja aikuisen puheeseen ja terapeutit kertoivat sekä puhumisesta että puhumattomuudesta. Lasten oli vaikea puhua erityisesti itsestä ja menneisyydestä ja jotkut lapset olivat lähes puhumattomia. Kuvasta puhuminen oli kuitenkin helpompaa ja se tuntui turvallisemmalta. Toisaalta lasten puhe liittyi asioihin, jotka olivat tuttuja heidän ympäristöstään, kuten alkoholi, seksuaalisuus ja väkivalta. Terapeutit puolestaan kysyivät lasten kuulumisia, puhuivat kuvasta ja pyrkivät ymmärtämään sen viestiä. He nimesivät lasten tunteita ja pyrkivät käyttämään lapselle ymmärrettävää kieltä.

Terapiassa lapset myös leikkivät ja koska leikkivälineitä oli kuvataideterapiassa vähän, he tekivät niitä itse. Terapeuttien mukaan leikki rakentui mm. kuvan kanssa ja siitä tehtiin tarina ja sitä esitettiin. Rakentaminen, installaatiot ja tilataide kertoivat kolmiulotteisesta kuvan tekemisestä ja myös koko terapiatilaa ja saatavilla olevan esineistön käyttämisestä itseilmaisussa. Joskus terapeutin suhtautumista kokeiltiin röyhtäilemällä tai pieremällä ja yksi terapeutti puhui lapsen psykoosinomaisista liikkeistä.

Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen ja terapeutin tunnesuhde kuvataideterapeuttien kuvaamana

Auttamisprosessi terapiassa tapahtuu lapsen ja terapeutin vuorovaikutuksellisessa tunnesuhteessa. Haastatellut kuvataideterapeutit puhuivat lapsen tunteiden ilmaisemisen vaikeudesta terapiassa. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen on usein vaikea aluksi ilmaista minkäänlaisia tunteita. Joskus tuntuu siltä kuin hyväksikäyttö olisi vienyt kaikki tunteet eikä lapsi ilmaise iloa eikä suruakaan. Lapset vaikuttavat iloisilta, he tuntuvat terapeuttien mukaan ikään kuin ”tietävän, että tämä on iloinen asia”, mutta ”sydämen iloa” se ei ole, eikä kannu sen pidemmälle. (H1.) Kontaktin luominen lapseen alkaa jo arviointivaiheessa, mutta luottaminen vieraaseen aikuiseen on äärettömän vaikeaa. Se lisääntyy vähitellen sitä kautta, että opitaan tuntemaan toinen ihminen. Terapiassa toimimiseen luodaan säännöt ja kiinnitetään huomiota siihen, että seksuaalisesti hyväksikäytetyllä lapsella ei herää vääristyneitä tunteita, toiveita, pelkoja tai ajatuksia terapeuttia kohtaan, vaan terapeutti alkaa elää turvallisenä aikuisena lapsen mielessä. (H2)

Aineiston mukaan kuvataideterapeutit olivat hyvin yhtä mieltä siitä, että luottamuksellisen terapiasuhteen luominen seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kanssa kestää pitkän aikaa. Suhde voi olla etäinen ja varovainen ja lapsen on aluksi vaikea osoittaa mitään tunteita. Hän voi kieltää niitä tai olla epäluuloinen ja luottamusta testataan jollakin tavalla koko terapian ajan. Terapian aikana lapsen ja terapeutin suhde muuttuu aika tavalla. ”Kuherruskauden” ja kiinnittymisvaiheen aikana vallitsevat positiiviset tunteet ja ihailu luovat pohjaa työskentelylle. Lapset pitävät siitä, että saavat tehdä omin käsin asioita ja se on heille luontevaa. Vapaaehtoiset aiheet ovat lapsesta lähtöisin ja se tuo tunteen tilanteen hallitsemisesta. Lapsella on valta päättää, mitä kuvia tekee tai millaisen leikin rakentaa ja aikuinen hyväksyy hänen tekemänsä ratkaisut. Samalla hänellä on valta säädellä itse sitä, mitä asioita hän käsittelee terapiassa. Tilanne on kuitenkin aikuisen taholta hallittu, aikuinen on salliva ja suojelee lapsen käyttäytymistä terapiassa. Jotkut terapeuteista puhuivat omista ymmärtämisen, kiintymyksen ja myös hoivaamisen tunteista lasta kohtaan, kuten äiti tuntee omaa lastaan kohtaan. (H1, H2 ja H4.)

Haastatellut kertoivat, että terapian kuluessa lapsen tunneilmaisu saa myös toisenlaisia muotoja. Kun luottamus on syntynyt, lapsi uskaltautuu ilmaisemaan omaa sisäistä pahaa oloa ja herättää samalla monenlaisia tunteita myös terapeutissa. Terapian edetessä pitemmälle lapsen voimakas viha ja aggressio tulevat esiin. Tärkeätä on, että lapsi pystyy tuottamaan ulos sitä epämääräistä pahaa oloa syyttämättä itseään. Lapsi saattaa siinä tilanteessa olla omaehtoinen, rajaton ja ilkeä. (H2.) Asiaa kuvattiin siten, että jossakin vaiheessa terapeutti edustaa lapsen silmissä kaikkea sitä, pahaa, inhottavaa ja brutaalia, mitä lapselle on tapahtunut. Terapeuttiin kohdistuvat kaikki ne hyvin voimakkaat tunteet, joita lapsi on saanut kokea ja silloin se on vahva viha-rakkaussuhde. Seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksen lapsi haluaisi salata kaikilta ja siihen liittyy syyllisyyttä ja häpeää. (H3.)

Joskus lapset ovat terapeuttien mielestä äärimmäisen suojautuneita ja lähestyminen on hyvin vaikeaa. Käyttäytyminen on voinut olla niin rajua, että on tarvittu kiinnipitoja. Silloin terapiassakin saattaa tuntua, että heitä lähestyessä he helposti ”hajoavat”. Terapeutti on siinä tilanteessa sen kysymyksen äärellä, miten suojella psyykkisesti hajanaista lasta tai turvata häntä niin, ettei satu ja että lapsi ei hajoa eikä tule lisäkokemusta pelosta. Lapsen toiveet ja pettymys voivat vaihdella ja jossakin vaiheessa voi tulla valtava alakulo ja masennus. (H2.) Terapeutin on tärkeää tunnistaa, kuinka vihainen, haavoitettu ja petetty lapsi saattaa olla. Lapsi voi olla kuin ”suojassa pleksin alla”, mikä on ymmärrettävää ja oikeutettua. Lapsi voi eristäytyä puhumattomuuteen katkeruuden, sulkeutuneisuuden ja vihan tunteiden vuoksi. (H4.)

Terapeutti edustaa lapselle terapian aikana kaikkea sitä, mitä lapsi on joutunut kokemaan. Terapeutti joutuu tämän vuoksi vastakkain myös omien tunteidensa kanssa. Haastattelussa kuvattiin terapeutin vastatunnetta, joka voi olla inhottava, lapsi voi tuntua luotaantyöntävältä, epämiellyttävältä ja tunkeilevalta, koska lapsi on välillä omaehtoinen, määräälevä ja rajaton. Toisaalta lapsi voi olla terapeutin mielikuvassa kuin sellainen ”pieni rätti, räsy tai räpäle”, jota haluaisi hoivata ja joka kutsuu ottamaan syliin. Kun lasta lähestyy, joutuu huomaamaan, että samanaikaisesti herää tietynlainen seksuaalisuus ja alussa sen tunteen kanssa eläminen on vaikeaa. (H2.)

Lapsen tunteiden vastaanottaminen terapiassa tarkoittaa sitä, että niiden kautta terapeutti pyrkii määrittelemään sitä, minkä vuoksi lapsella on tällaisia tunteita ja se on juuri tärkeää sisältöä terapiassa. Terapeutti kuvasi asiaa seuraavasti:

Se on oikeastaan sellainen valtavan työstämisen paikka... Välillä se voi olla hirmuisen rankkaa. Ei ole mitenkään epätavallista, että kun menee terapiaistunnon jälkeen kotiin, pitää mennä suihkuun pesemään ne kaikki moskat itsestä pois, mitä on saanut vastaanottaa. Se on jotenkin välillä niin ruumiillinen kokemus, että kroppa on suunnilleen niin kuin paskan peitossa, että pitää käydä pesulla, että voi viettää iltaansa rauhassa. (H3.)

Terapiassa tulee toisinaan myös vaihteita, jolloin terapia ei tunnu etenevän, vaan enemmänkin junnaavan paikallaan. Aineistossa kuvattiin, että siinä tilanteessa terapeutti joutuu kokemaan turhautumista ja väsymistä siihen, että ei tunnuta pääsevän eteenpäin asioissa. Hänen täytyy sietää sitä, että asiat eivät mene aina aikuisen tahdon mukaan, vaan hänen täytyy kuunnella lasta, jonka tahdin mukaan vain voidaan edetä. Joskus lapsi on niin suojautunut tunteineen, että järjestelee vain asioita, kieltää kaiken ja kuvat ja puheet ovat vain pinnallisia. (H2.)

Taulukko 2. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen ja kuvataideterapeutin tunnesuhde kuvataideterapeuttien kuvaamana.

	Seksuaalisesti hyväksikäytetty lapsi	Kuvataideterapeutti
Suhteen luominen	Tunteeton Ihaileva Etäinen Varovainen Epäluuloinen Rajaton Kielteinen	Neutraali Vastaanottavainen Turvallinen
Hyvänolon tunteet	Tykkääminen Vapaaehtoisuus Helpottavaa Rentouttavaa Luontevaa Omaehtoisuus Turvallisuus Itsesäätely Ilo Hieno, kaunis Rauhoittuminen	Hoivaaminen Kiintymys Sallivuus Suojeleminen Hallinta Hyväksyminen Ymmärtäminen Mielenkiintoinen, vaikuttava
Hätätilatunteet	Viha, raivo Kipeää tekevä läheisyys, paha olo Syyllisyys, häpeä Kieltäminen Rajattomuus Omaehtoisuus Ilkeä, paha, inhottava Brutaali Ambivalenssi, viha-rakkaus Pelko Epäluottamus Alakulo, masennus Yksinäisyys, sulkeutunut Haavoitettu, petetty Hylätyksi tullut Pelaaminen, ajeeraaminen Levottomuus, hajanaisuus Hetkellisyys Tyhjiys	Epämiellyttävä Inhottava Luotaan työntävä Tunkeutuva Likaisuus, ruumiillinen kokemus Sietäminen Pettymyksen tuottaminen Väsyminen, turhautuminen Kiukku ja viha hyväksikäyttäjiä kohtaan Pelko lapsen hajoamisesta Pieni lapsi, ”rätti, räsy”, kutsuu ottamaan syliin Eteneminen vai ”suossa oleminen”

Haastatteluissa kuvataideterapeutit puhuivat paljon lapsen tunnetiloista, mutta myös omista tunteistaan seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten terapiaan liittyen. Taulukointia varten ryhmittelin tunteet ensin lapsen ja terapeutin tunteisiin, siten kuin olin ne haastattelutekstistä konstruoinut. Tunteiden moninaisuutta ja vastakkaisuutta kuvaamassa ovat karkeasti kahteen jaetut käsitteet *hyvänolon tunteet* ja *hätätilatunteet*. Puhekielessä käytetään tavallisesti jakoa positiivisiin ja negatiivisiin tunteisiin. Esimerkiksi vihaisuus ja pelko eivät kuitenkaan ole negatiivisia tunteita sinänsä, vaan luonnollisia reaktioita näitä tunteita herättäviin tapahtumiin. Siinä mielessä ne ovat suojaavia ja elämää ylläpitäviä tunteita. (Tukiainen & Lindroos 2009, 43 – 44.)

Lapsen tunteita terapiasuhteen alussa aineistossa kuvattiin etäisen varovaiseksi ja ihailevaksi. Kuvan tekeminen on lapsille tuttua ja siihen ryhdytään mielellään. Toisaalta uuden suhteen luomiseen seksuaalisesti hyväksikäytetyllä lapsella sisältyy myös epäluuloa ja tunteettomuutta, mikä näkyy rajattomuutena ja kielteisyytenä. Siinä tilanteessa terapeutti suhtautuu lapseen neutraalisti ja keskittyy vastaanottamaan sitä, mitä lapsi suhteeseen tuottaa. Kaikki haastatellut puhuivat turvallisuuden tunteen luomisen tärkeydestä uudessa terapiasuhteessa.

Aineistossa kuvattiin paljon lapsen tunteiden nopeastakin vaihtelemisesta kuin aaltoliikkeestä. Terapeuttien mielestä kuvan tekeminen tuottaa lapselle paljon iloa. Se on luontevaa, rentouttavaa ja terapiassa lapsi toimii vapaaehtoisesti ja omista lähtökohdista käsin. Heidän mukaansa lapsi oppii luottamaan terapeutin rakentamaan turvallisuuden tunteeseen ja rauhoittuu. Terapeutti kykenee suojelemaan ja tarvittaessa antamaan sen tunteen, että vaikeatkin asiat ovat hallittavissa. Hän hyväksyy ja ymmärtää lapsen teot, hän on niistä kiinnostunut ja osoittaa lapselle kiintymystä. Terapian edetessä viha, syyllisyys, pelko ja yksinäisyys olivat haastateltujen terapeuttien mielestä monilla tavoin esiin tulevia lasten hätätilatunteita. Reaktioina lapseen kohdistuneeseen seksuaaliseen hyväksikäyttöön ne ovat luonnollisia. Ne saavat monia eri vivahteita ilkeydestä brutaaliuteen ja kieltämisestä levottomuuteen ja tyhjyyteen. Terapeutin vastatunne niinä hetkinä on kuvataideterapeuttien mukaan epämiellyttävä ja inhottava. Lapsi tuntuu luotaan työntävältä ja likaisuuden kokeminen on jopa ruumiillista. Väsyminen,

turhautuminen ja sen miettiminen, ”ollaanko suossa” vai edetäänkö terapiassa, ovat aikuisen reaktioita lapsen tuottamiin tunteisiin. Aikuisilla on kuitenkin enemmän keinoja hallita tunteitaan kuin lapsella. Myöhemmin tässä tekstissä käsitelty työnohjaus on käytettävissä terapian etenemisen varmistamiseksi (Luku 6.5).

6.3 Kuvataideterapian tyypillisiä piirteitä

Kuvataideterapiaprosessin vaiheet toistuvat periaatteessa samanlaisina alun luottamuksen rakentamisesta työskentelyvaiheeseen ja lopetukseen, olipa terapiaan tulon syyt mitkä tahansa. Tunteiden kirjo on terapeuttista työtä tehtäessä aina hyvin laaja ja terapia etenee terapeutin ja asiakkaan tunnesuhteen varassa. Kuvan tekeminen on keskeistä ja siihen paneudutaan yhdessä puhumalla ja sitä kautta ymmärtäen kuvan viestiä. Sitä, mikä tämän aineiston mukaan on mahdollisesti erityistä seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapioissa, pyrin hahmottamaan seuraavassa.

Seksuaalisuus kuvassa voi tulla esille suoraan esimerkiksi siten, että perhekuvassa voivat kaikki perheen jäsenet olla alastomia tai ihmistä kuvattaessa piirretään sukupuolielimet näkyviin. Toisaalta ne voidaan kuitenkin lopuksi peittää näkyvistä. Ajoittain seksuaalisuus tuli esille esineiden viemisenä ”pimpukkaan” tai käyttäytyminen oli sotkemista, ”lääppimistä” tai syljellä pyyhkimistä. (H1.) Kuvissa voi esiintyä seksuaalisväritteisiä yksisarvisia, hevosia, poroja, taistelukoiria ja raateluhampaita. Lasten piirustuksissa on myös paljon sitä tunnemaailmaa, missä he elävät. Viittauksia perheen tilanteeseen voivat olla yksinäisyyden, hylkäämisen kokemuksen tai perheväkivallan ja kaltoinkohtelun kuvaukset. (H4.) Haastateltu kuvataideterapeutti pohti asiaa seuraavasti:

Kyllä siinä on jotain erilaista (kuin muiden lasten terapioissa), siinä on jotenkin sellainen tahrattu, satutettu ja sellainen tunkeutumisen teema. Toki voi tunkeutua niin monella tavalla ja seksuaalista hyväksikäyttöä voi olla niin monenlaista, mutta kyllä siinä on sellainen tietty lika ja sotkun, tuhrautumisen ja satutetuksi tulemisen teema näillä lapsilla ihan selkeästi.(H2.)

Hänen mukaansa jossain myöhemmässä vaiheessa sotkeminen voi kääntyä pesemisen ja puhdistautumisen tarpeeksi tai halutaan pitää asiat järjestyksessä. Pesemisen määrä on silloin suurta ja sillä suojellaan omaa puhtautta siksi, että hyväksikäyttö ei paljastuisi ja ettei olisi kokemusta tahrattuna olemisesta. (H2.)

Haastateltu kuvataideterapeutti kertoi, että terapian alkuvaiheessa suojautuminen on vahvaa ja toisaalta koskemattomuuden ymmärtäminen on vaikeaa. Hän vertasi seksuaalisen hyväksikäytön kokemusta kasvaimeen, joka ”tykittää” sisällä kauan aikaa. Sitä pitää päästä terapiassa ikään kuin rajaamaan tai irrottamaan. Joskus rajasta tuntuu kuitenkin tulevan niin vahva, että sellainen ihminen ei uskalla lähestyä enää seksuaalisuutta ja hän voi kokea jäävänsä hyvin yksin. Hänen mukaansa seksuaalisuus on korostunutta lapsen iästä riippumatta, lapsen käyttäytymisessä voi puuttua normaaleja rajoja tai lapsi käyttäytyy jotenkin viettelevästi. Lähellä oleminen on seksisävytteistä, ”limaista” ja terapeutin vastatunne voi hänen mukaansa olla aika inhottava. Joskus lapset voivat toimia niin, että se herättää myös terapeutin omaa seksuaalisuutta. Omaa eroottista latausta on vaikea tajuta ja sietää siinä lapsen kanssa, hän jatkoi. Silloin on pakko tunnistaa, myöntää ja miettiä, miten siitä pääsee jatkamaan. Pitkissä terapioissa terapeutin tunne muuttuu kuitenkin ihan oikeaksi kiintymyksen tunteeksi lasta kohtaan. Lisäksi terapeutti voi tuntea vihaa ja kiukkua seksuaalisen hyväksi käytön tekijöitä kohtaan ja myös lapsen vanhempia kohtaan siksi, että nämä eivät ole pystyneet suojelemaan lasta. (H2.)

Aineistossa pohdittiin sitä, että terapian aikana lapsessa heräävät tunteet voivat heijastua myös lapsen ja nuoren kaverisuhteisiin. Uuden suhteen luomiseen liittyvät unelmat, toiveet ja pettymykset voivat vaihdella. Yhtäältä joku haluaa haalia paljon kavereita, mutta tapa olla kavereiden kanssa ei tuokaan toivottua tulosta. Toisaalta voi esiintyä omnipotenttia olemista, joka johtuu suojautumisen tarpeesta. Jotkut ikään kuin hajottavat itseään maailmalle kaikkien vietäväksi ja tarjoavat itseään ihan miten vain. (H2.)

Haastatteluissa kiinnitettiin huomiota siihen, että lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn käsitteleminen hoitavassa tiimissä voi vielä nykyäänkin olla hyvin vaikeaa. Terapeutin mukaan asiasta puhumista perheelle saatetaan siirtää ja puhua vain muista asioista. Tämä on kipeä asia vieläkin, vaikka nyt on psykiatrisissa tiimeissä ja myös

julkisuudessa puhuttu tästä ilmiöstä paljon enemmän kuin kahdeksankymmentäluvulla. Silloin, kun puhutaan epäilystä, niin vieläkin ammattilaisilla tuntuu olevan paljon epävarmuutta. Samalla tavalla, jos terapeutille nousee epäily terapian kuluessa, ollaan hankalassa tilanteessa. Asian esille ottaminen tuntuu vaikealta, koska lapselta suoraan kysyttäessä tulee se tunne, että lasta loukataan ja voidaan menettää suhteesta jotakin, etenkin, jos asia ei olekaan niin. Lapsi voi kokea kysymyksen myös syyllistävänä. (H1.)

Todettiin myös, että on vaikea ajatella, että seksuaalisen hyväksikäytön kokemus olisi monillakaan lapsilla heidän ainoa ongelmansa. Jo ennen lapsen syntymää hänen vanhempiensa alkoholin tai huumeiden käyttö raskauden aikana on voinut aiheuttaa neurologisia häiriöitä. Lapsi on saattanut elää epäsosiaalisessa ympäristössä, jossa voi olla väkivaltaa tai rikollisuutta tai monenlaista kaltoinkohtelua, vaille jättämistä ja hylkäämistä. Terapeutin mukaan seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten terapiassa on suljettuja alueita. Joskus menneisyydestä ei haluta puhua ja tapahtumat halutaan kieltää, koska kysymyksessä on sellainen asia, että se mieluummin salattaisiin kaikilta siihen liittyvän syyllisyyden ja häpeän vuoksi. Joskus terapeutilla on vahva epäily siitä, että lasta olisi käytetty seksuaalisesti hyväksi, mutta siitä ei tule varmuutta koko terapian aikana. Jostakin syystä lapsi ei uskalla paljastaa kokemuksiaan kenellekään siinä elämän vaiheessa. Hän sanoi, että terapia muodostuu todella vaikeaksi, jos lasta on esimerkiksi uhattu tappamisella siinä tapauksessa, että hän joskus kertoo asiasta jollekin. Lapsi voi pahoin koko ajan ja on lisäksi ristiriitaisessa tilanteessa. Sama hyväksikäyttävä aikuinen voi olla tuhonnut lapsen elämän, mutta hän on samalla se, joka antaa lapselle myös turvan. Lapsi voi samaan aikaan pelätä, että menettää tämän aikuisen, joka on hänelle ainoa huolehtija. Silloin kun lapsen seksuaalinen hyväksikäyttö on tullut esille, terapia voi edetä paljon helpommin, koska silloin tiedetään minkälaisesta traumasta on kysymys. (H3.)

Haastattelussa ei kysytty seksuaalisen hyväksikäytön rikosoikeudellisten tutkimusten vaikutuksesta terapiaan, mutta muutamat haastatellut ottivat sen itse puheeksi. Keskustelussa tuli esille erilaisia puolia asiasta. Kuvataideterapiassa lapsi itse voi vaikuttaa asian käsittelyyn eikä siinä tule sellaista tunkeutumisen tunnetta. Ennen kaikkea tärkeää tuntui olevan se, että siinä ei pakoteta koko ajan sanomaan tai leikkimään jotain

tiettyjä asioita. Terapeutti kertoi joutuneensa jopa suojelemaan lapsia Seri-tutkimuksilta, koska hänellä oli se kokemus, että lapsi voi ikään kuin hajota psyykkisesti siinä tilanteessa. Hänen mielestään on parempi odottaa niin kauan, että lapsen psyykkiset rakenteet ovat siinä kunnossa, että tutkimukset voi tehdä. Hänen mielipiteensä oli se, että tutkimuksia tehdään väärään aikaan ja jollain aika ankaralla tavalla, että se ei ole aina lapsen edun mukaista. Pahana hän piti sitä, että siinä repäistään auki vaikeat kokemukset ja ikään kuin kaikki ”kummitukset” herätetään uudestaan henkiin. Kuvataideterapiassa tällaista ei tapahdu väkisin ja siksi se on lapsiystävällisempi tapa käsitellä kokemusta. Siinä voi tarkastaa varovasti ja pikkuhiljaa lähestyä asioita. Se on lapsille hyvin luonteva tapa, koska kaikki lapset tekevät käsillään kaikenlaista, piirtävät, rakentavat ja muovaavat. Välineet ovat heille tuttuja ja ne antavat mahdollisuuksia kommunikoida luontevasti, kun ei vielä ole sanoja eikä ymmärrystä sanojen käyttöön vaikeissa asioissa, vaan se on vasta kehittymässä. (H2.)

Haastateltu kuvataideterapeutti oli joutunut antamaan lausuntoja oikeudelle, kun lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyjä selvitettiin. Hänen mukaansa rikosoikeudellisessa tapauksessa on ongelmallista antaa lausuntoa terapeutina.

Luottamuksellisuuden kannalta se on äärimmäisen hankalaa. Lapsen kanssa pitää keskustella asiasta ja tehdä sopimus siitä, että terapeutti voi puhua asiasta. Terapian alussa tehty sopimus luottamuksellisuudesta ja siitä, että toimitaan ainoastaan lapsen ja terapeutin välisessä vuorovaikutuksessa, menee rikki, jolloin on olemassa vaara, että terapia kärsii siitä.(H3.)

Terapeutin mukaan vaikka lapsen kanssa olisi kuinka hyvin puhuttu, että rikosta pitää selvittää ja siksi terapeutin on lausuttava asiasta jotakin poliisille, asianajajalle tai jollekin taholle, niin aina se vähäksi aikaa rikkoo terapiasuhdetta. Luottamusta pitää taas jotenkin palauttaa terapian jatkoon ja aina on olemassa vaara, että terapia voi katketa kokonaan. Toisaalta rikolliset pitää saada teoistaan tuomiolle, etteivät he toistaisi tekojaan, vaikka terapian kannalta sillä prosessilla ei ole merkitystä. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön todentaminen on usein hyvin monimutkaista ja hankalaa. (H3.)

Taulukko 3. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapian tyypillisiä piirteitä kuvataideterapeuttien kuvaamana.

	H1	H2	H3	H4
Kielletyt asiat	Menneisyys		Pelko paljastaa kokemuksia Uhka Ristiriita	
Seksuaalisen hyväksikäytön kokemus	Alastomuus Seksiviritteisyys Piilottaminen Salaisuuden kantaminen Lääppiminen Sylkeminen ja syljellä pyyhkiminen Esineiden vieminen ”pimpukkaan” Konttaaminen Psykoosinomaiset liikkeet	Tahrattu, satutettu Tunkeutuminen Korostunut seksuaalisuus Rajojen puute Yksinäisyys Viettely Pintoja rikottu Suojautuminen Terapeutin oma seksuaalisuus Epämiellyttävä, limainen oleminen	Serikokemus Epäsosiaalisuus Väkivalta, rikollisuus Kaltoin kohtelu Hylkääminen Päihteet Neurologiset ongelmat	Yksinäisyys Hylkääminen Kaltoin kohtelu Perheväkivalta Näkyvissä ennen kuin sanoissa
Puhtauden menettäminen	Syylisyys Tummat kuvat	Lika, sotku ja tuhrautuminen Peseytyminen Järjestäminen Koskemattomuus		Paska Epäsiisteys
Kysymys seksuaalisen hyväksikäytön tutkimisesta	Seri-epäilyn käsittely vaikeaa tiimissä	Seri-tutkimuksilta suojeleminen	Rikosoikeudellinen asia Lausunnon antaminen Luottamus	

Seksuaalisen hyväksikäytön kokeneiden lasten kuvataideterapian tyypillisiä piirteitä olen yllä olevassa taulukossa hahmottanut aineistoni perusteella neljään kategoriaan. Yhtenä osa-alueena tuli esille lasten tarve sulkea ja kieltää menneisyyttä ja vaikeita hyväksikäyttökokemuksia. Siihen saattoi liittyä se, että lasta oli aikuisen hyväksikäyttäjän taholta uhattu jollakin tavalla, jos hän paljastaa salaisuuden. Toiseksi vaikka seksuaalinen hyväksikäyttö halutaan peittää ja siitä vaieta, se tulee kaikkien haastateltujen kokemuksen mukaan esille pitkään jatkuvassa kuvataideterapiassa. Kuvissa ihmisten alastomuus

voidaan ensin paljastaa ja sitten peittää. Aina se ei tule esille suoraan kuvissa, mutta lapsen käyttäytyminen voi olla korostuneen seksuaalista, tunkeutuvaa tai viettelevää. Terapeuttien mukaan seksuaalisuus tulee esille lapsen käyttäytymisessä ja kuvissa eri tavoin. Se saattaa olla aikuista haastavaa ja herättää terapeutin omaa seksuaalisuutta, mikä vaatii selkeää tiedostamista. Seksuaalinen hyväksikäyttö ei useinkaan ole lapsen ainoa ongelma, vaan aineistossa kuvattiin lasten viestejä päihteistä, väkivallasta, kaltoinkohtelusta ja rikollisuudesta. Terapeuttien mukaan lapset viestittävät hylkäämisen kokemuksesta ja yksinäisyydestä. Kolmanteen kategoriaan sijoitin haastateltujen esille tuomana lapsen kokeman puhtauden menettämisen teeman. Syyllisyys ja likaisuus ilmenivät heidän mukaansa sotkuisuutena, tuhrautumisena ja vaikkapa pieremisenä tai ”paskan puhumisena”. Toisaalta tähän liittyi korostunut tarve peseytymiseen ja asioiden järjestämiseen.

Neljäntenä seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen terapiaan joissakin tapauksissa tulevana piirteenä nousi esiin kysymys seksuaalisen hyväksikäytön tutkimusten tekemisestä. Aineistossa todettiin tämän olevan vaikea kysymys. Hyväksikäyttöepäilyn käsittelemistä ammattiauttajien tiimissä pidettiin edelleen vaikeana. Joskus terapeutille tuli halu jossakin vaiheessa suojella lasta tutkimusten tekemiseltä. Tutkimusten tekotapaa kritisoitiin ankaraksi ja pelättiin, että lapset voivat siinä ”hajota psyykkisesti”. Terapeutin mielestä myös niiden tekemisen ajankohtaa tulisi miettiä. Terapeutit joutuvat joskus tekemään myös lausuntoja tutkimuksia varten ja siinä he näkivät monenlaisia ongelmia. Luottamuksellista terapiasuhdetta lapsen kanssa rakennettaessa on sovittu, että ulkopuolisille ei terapiaan liittyvistä asioista puhuta ja kuitenkin tämä joudutaan rikkomaan, jos lausunto pitää antaa. Terapeuttinen suhde muuttuu ja luottamusta joudutaan rakentamaan uudelleen. Pohdittiin myös sitä, mikä riittää todistamaan seksuaalisen hyväksikäytön tapahtuneen.

6.4 Kuvataideterapian tavoitteet ja vaikutukset

Kuvataideterapian ensimmäiseksi keskeiseksi tavoitteeksi aineistossa määriteltiin terapeutin ja lapsen luottamuksellisen suhteen muodostuminen. Tunnesuhteessa vaurioituneen lapsen auttaminen tapahtuu vuorovaikutuksessa luotettavan aikuisen kanssa. Tässä auttamissuhteessa kontakti toiseen ihmiseen on heidän mielestään tärkeä. Kun lapsi tulee nähdyksi, kuulluksi ja hyväksytyksi sellaisena kuin on, hän voi sitä kautta rakentua psyykkisesti uudelleen. Kuvan kanssa työskennellään lapsen omassa tahdissa ja lähestytään tärkeitä asioita pikkuhiljaa. (H2.) Kuvataideterapeuttien mukaan säännöllisinä toistuvat kohtaamiset ovat merkittäviä. Lapsi voi luottaa siihen, että ihminen, joka ymmärtää ja ottaa vastaan, on häntä varten koko sovitun prosessin ajan. (H4.) Kuvataideterapiassa ihmisten välinen vuorovaikutus on tärkeää. Koska seksuaalisesti hyväksikäytetyllä lapsella on sanallisessa vuorovaikutuksessa usein ongelmia, niin terapeuttien mukaan kuva toimii siinä yhtenä tärkeänä elementtinä. Terapian tavoitteena on se, että lapsi pystyy ilmaisemaan itseään kuvallisesti vapautuneesti. Kuva avaa vähitellen väyliä verbaalisen ilmaisun syntymiselle, kehittymiselle ja lisääntymiselle jatkossa. Terapian tavoitteet ovat myös yksilöllisiä, terapian alkaessa niitä on vielä vaikea hahmottaa ja ne määrittyvät tarkemmin vasta terapian edetessä. (H3.)

Taidemateriaaleilla työskentely on aineiston mukaan lasta vapauttavaa ja siinä on rentouttavia elementtejä. Siinä ollaan konkreettisesti asian äärellä ja materiaaleja työstämällä kuvaa tehdessä vaikeita tunteita pystyy käsittelemään oman itsen ulkopuolella. Taidemateriaaleilla työskentelyn etuja kuvattiin näin:

Koska lapsi voi koko ajan itse vaikuttaa työskentelyyn, siinä ei tule sellaista tunkeutumisen tunnetta. Se on mielestäni ystävällisempi, ja jotenkin sellainen turvallisempi, hienotunteisempi, hellempi tapa käsitellä asioita. (H2.)

Terapiassa edetään lapsesta käsin ja lapsen ehdoilla ja se on monella tavalla helpottavaa. Ulkoapäin ei tule ohjeita, määräyksiä tai sanomisia, vaan kaikki mitä hän sillä hetkellä kykenee ja pystyy tekemään, sallitaan ja edetään hänen vointinsa mukaan. Siinä tulee turvallinen olo ja se on erilaista kuin mitä muualla tapahtuu. (H1.)

Tunteiden vapauttaminen ja erityisesti syyllisyyden tunteiden vähentäminen nähtiin myös terapian tavoitteeksi (H1). Haastatellut puhuivat siitä, että joskus lapsi yrittää siirtää kaikenlaisia syyllisyyden tunteita terapeuttiin ja sen tiedostaminen on terapeutin tehtävä. Terapeutti vastaanottaa tunteet ja määrittelee, minkä vuoksi lapsella on tällaisia tunteita. Kun asiaa on riittävästi käsitelty, syyllisyyden ja häpeän tunteet alkavat helpottaa ja lapsen elämä alkaa tasapainottua. (H3.) Aineistossa puhuttiin myös korjaavasta toiminnasta. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön kokemusta verrattiin särkymiseen, ikään kuin lapsen minä olisi haavoittunut. Terapeutti mietti, että kun voitaisiin jotenkin sen ”reiän reunoista kauniisti hoitaa”, että ”reiän” kanssa voitaisiin elää. Se ei ehkä koskaan häviä, mutta vaikka tiedetään, että se on koko ajan olemassa, sen kanssa voitaisiin mennä, eikä se jatkuvasti ”oirehtisi tai olisi tulehtunut”. (H2.) Terapeutti, joka on työskennellyt hyvin estyneiden seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa, vertasi terapian tavoitetta suojamuriin tehtävään aukkoon. Kuvan tekemisen ja vastaanottamisen myötä tunteiden ilmaiseminen ja puhumisen määrä olikin hänen mukaansa selvästi lisääntynyt ja sitä voidaan pitää näillä lapsilla terapian tavoitteena. (H4.)

Välillä terapeutti joutuu kertomansa mukaan miettimään, onko terapiasta ollut hyötyä, kun esimerkiksi kuvan tekeminen pysyi samantasoisena ja tyyllisenä. Esimerkissä oli kyseessä lievästi kehitysvammainen lapsi ja hän kokemuksensa ja oireensa olivat hyvin vaikeat. Ajan myötä ja terapeutteisessa suhteessa kuitenkin aggressio jäi pois ja psykoosinomaiset liikkeet loppuivat. (H1.)

Kuvataideterapiaa ja kuvan tekemistä verrattiin sanalliseen vuorovaikutukseen. Ihmisillä ei yleensä ole sellaisia defensesjä kuvan tekemiseen kuin sanoihin. Ihminen pystyy helpommin hallitsemaan puhettaan ja määrittelemään sanoja, mutta kuvassa hän voi tuottaa syvemältä alitajunnasta sellaisia asioita, mitä ei sanallisesti kertoisikaan. (H3.) Lastensuojelussa työskentelevällä kuvataideterapeutilla oli terapiassa lapsia, jotka aikaisemmin olivat saaneet psykoterapiaa. Hän kertoi, että se oli lopetettu lasten puhumattomuuden vuoksi ja sen vuoksi, että riittäviä tuloksia ei ollut saavutettu. Hänen mukaansa nämä lapset ilmaisivat kuitenkin itseään piirtämällä uskomattoman hyvin. Tässä tilanteessa terapeutti ihmetteli, miksi psykoterapeutti ei ollut ottanut käyttöön muita

keinoja ja menetelmiä. Hän sanoi uskovansa, että jokaiselle lapselle löytyy kyllä jokin hyvä tapa, jolla voi ilmaista itseään, olipa se kuva, musiikki tai jokin muu. (H4.)

Taulukko 4. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapian tavoitteet kuvataideterapeuttien kuvaamana.

	H1	H2	H3	H4
Terapiasuhte	Suhteen luominen	Kontakti Nähdyksi ja kuulluksi tuleminen	Vuorovaikutus	Kohtaaminen Ymmärtäminen
Korjaaminen	Asian käyminen läpi Hyväksyminen	Vaurion, ”reiän” hoitaminen Sisäinen kasvaminen	Yksilölliset tavoitteet Korjaaminen	Suojamuurin purkaminen
Tunteiden vapauttaminen	Syällisyyden vähentäminen Tunteiden herättäminen	Hyväksyminen	Tunteiden vastaanottaminen ja määrittäminen	Tunteiden ilmaisun ja puhumisen lisääntyminen

Kuvataideterapian tavoitteet ja vaikutukset olen esittänyt kahdessa eri taulukossa haastattelussa olleiden teemojen mukaan. Tekstissä olen käsitellyt ne yhdessä alaluvussa. Aineiston mukaan ensimmäinen tavoite terapian onnistumiseksi oli hyvän ja luottamuksellisen terapiasuhteen luominen. Siinä suhteessa lapsi tulee aikuisen taholta nähdyksi, kuulluksi ja ymmärretyksi. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kyky sanallisessa vuorovaikutuksessa on usein estynyt. Siinä kuva onkin tärkeä apuväline. Lapsen ymmärtävä kohtaaminen on terapiasuhteen perusta. Lapsen seksuaalisessa hyväksikäytössä tapahtuneiden psyykkisten vaurioiden korjaaminen oli toinen tavoite. Siihen pyritään kuvataideterapeuttien mukaan vaikeiden asioiden läpikäymisen ja hyväksymisen kautta. He kuvasivat sitä mm. ”suojamuurin purkamiseksi” tai mielikuvalla ”reiän reunojen” hoitamisesta. Lapsen tunteiden vapauttaminen oli haastateltujen mukaan kolmas terapian tavoite. Kuvataideterapeutit puhuivat lasten syällisyyden tunteiden vähentämisestä ja tunteiden herättämisestä. Tavoitteina olivat tunteiden ilmaisun ja puhumisen lisääntyminen.

Taulukko 5. Miten kuvataideterapia vaikuttaa kuvataideterapeuttien kuvaamana?

	H1	H2	H3	H4
Taidetyöskentely	Vapauttavaa Konkreettista Rentouttavaa	Itsen ulkopuolella tekeminen Tutut välineet Piirtäminen, muovaaminen, rakentaminen mukavaa		
Lapsilähtöisyys	Lapsen ehdoilla Ei ohjeita tai määräyksiä Helpottavaa	Voi itse vaikuttaa Ei pakottamista tai tunkeutumista Asioiden tarkasteleminen varovasti, pikkuhiljaa	Tekojen vastaanottaminen ja hyväksyminen	
Aggression ja ahdistuksen poistuminen	Aggression poistuminen Psykoosinomaisten liikkeiden loppuminen			
Turvallisuus ja hyväksyntä	Turvallisuus Sallivuus	Suojautuminen Ystävällisempi, turvallisempi, hienotunteisempi, hellempi tapa käsitellä asioita	Lapsi tulee hyväksytyksi teoillaan	Ymmärtäminen ilman sanoja Vastaanottaminen Rinnalla kulkeminen

Terapiassa tapahtuva taidetyöskentely oli aineiston mukaan sinänsä lasta rentouttavaa ja vapauttavaa. Taidemateriaaleilla työskentely, piirtäminen, maalaaminen tai rakentaminen tapahtui tutuilla välineillä ja itsen ulkopuolella, mikä helpotti asioiden käsittelyä. Työskentelyssä edettiin lapsen ehdoilla eikä siinä annettu ohjeita tai määräyksiä eikä heitä pakotettu mihinkään. Kuvataideterapeuttien mielestä se, että lasten sallittiin edetä omassa tahdissaan pikkuhiljaa, auttoi siihen, että vaikeita asioita lähestyttiin riittävän varovasti. Teot hyväksyttiin ja vastaanotettiin. Terapian vaikutuksena nähtiin lapsen aggression ja joissakin tapauksissa psykoosinomaisten liikkeiden loppuminen. Turvallinen, salliva ja ymmärtävän suhtautuminen sekä lapsen rinnalla kulkeminen, joskus ilman sanojakin, vaikutti osaltaan terapialle asetettujen tavoitteiden saavuttamiseen.

6.5 Yhteistyö ja työnohjaus

Kuvataideterapeutti tarvitsee työssään yhteistyökumppaneita, vaikka varsinaisessa terapiaistunnossa hän työskentelee yksin tai joskus ryhmäterapiassa työparin kanssa. Aineiston mukaan koko prosessin käynnistäjänä voi olla lääkärin lähete tai lasta hoitavassa tiimissä neuvoteltu suunnitelma. Jo sitä ennen psykologi on mahdollisesti tutkinut lasta. Lastenpsykiatrisella osastolla työskentelevä kuvataideterapeutti kertoi voivansa tavata lasta tutkimuksellisessa mielessä, jolloin tehdään yhteistyötä osaston työntekijöiden kanssa. Vastaavasti sosiaalitoimen lastensuojelussa työskentelevä kuvataideterapeutti sanoi olevansa yhteistyössä sosiaalityöntekijän kanssa terapisopimusta tehtäessä. Myös yksityisenä ammatinharjoittajana työskentelevä kuvataideterapeutti tarvitsee yhteistyökumppaneiden verkoston. Hän saa lääkärin lähetteen lapsen kuvataideterapian tarpeesta ja mahdollisesti sitten sovitaan terapian kustannuksista sosiaalityöntekijän kanssa. Kaikki haastatellut kuvataideterapeutit sanoivat, että ensiarvoisen tärkeitä yhteistyökumppaneita ovat huoltajat, lasten vanhemmat tai sijaisvanhemmat. Heidän jatkuva käytännöllinen tukensa vaikkapa lapsen kuljettamisessa terapiaan on välttämätöntä. Samoin he ovat avainasemassa silloin, kun lapselle tulee vastustusvaihe terapian edetessä. Usein kuvataideterapeutti tapaa terapiassa olevan lapsen vanhemmat noin kerran puolessa vuodessa, jos se on mahdollista. Tällä tavalla hän voi olla lapsen arjesta tietoinen. Vanhemmilla on usein myös oman työntekijänsä tuki vanhemmuuteen. Jotkut haastatelluista terapeuteista olivat olleet yhteydessä myös lapsen koulun opettajaan työskentelyn jossakin vaiheessa. Yksi kuvataideterapeutti kertoi tarvittaessa kirjoittavansa lausuntoja lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyä hoitaville asianajajille.

Haastattelun loppuksi halusin kysyä kuvataideterapeuttien työnohjauksesta. Kaikki neljä terapeuttia käyttivät työnohjausta. Kahdella terapeutilla oli oman työnohjaajan lisäksi työnohjauksellinen vertaisryhmä. Työnohjausta pidettiin äärettömän tärkeänä, ihan ”elinehtona” seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapiaprosessin tukemisessa. Työnohjaaja on heidän mukaansa se toinen tärkeä henkilö, joka kulkee siinä

rinnalla. Hänellä on pitkäaikainen näkemys ja hän voi huomata erilaisia asioita lasten terapiassa tekemistä kuvista. (H4.)

Haastattelussa painotettiin työnhjauksen rinnalla sitä, että kuvataideterapeutin pitää olla käynyt oma terapiansa. Terapeutin mukaan kuvataideterapia on niin rankka alue, että ilman omaa terapiaa sitä työtä ei pystyisi tekemään. Hän kertoi käyvänsä tiiviisti joka toinen viikko työnhjauksessa ja vielä sen lisäksi noin kolmen tai neljän viikon välein ryhmätyönhjauksessa. Työnhjaus on aika pitkälle tapauskohtaista, mutta välillä myös teoreettisten ilmiöiden kautta asioitten tutkimista. Työnhjaus on hänen mielestään työn kannalta ehdoton edellytys sille, että kuvataideterapeutti on itse kunnossa. (H3.)

Työnhjaajana toimi useimmiten kokenut kuvataideterapeutti ja kahdella haastatellulla oli mahdollisuus saada työnhjausta psykoanalyytikolta. Kollegiaalinen työnhjausryhmä muodostui eri instituutioissa tai yksityisenä toimivista kuvataideterapeuteista ja siinä voitiin ohjata toinen toisiaan. Aineiston mukaan tämä toiminta hyödyttää kaikkia ja siihen voi vuorotellen tuoda terapiakuvia ja asioita mietittäväksi. Ryhmässä jaetaan tietoa ja oheislukemistoa erilaisista teemoista. Kaikki tämä hyödyttää muutoin niin yksinäistä työtä. (H2.)

Työnhjaus saattaa olla myös jollekin henkilökohtaisesti ristiriitainen ja vaikea asia. Toisaalta samalla tiedostetaan, että ilman työnhjausta ei terapiatyötä pysty tekemään ja siksi sitä käytetään. Pitkään alalla ollut terapeutti mietti edelleen hyvin rehellisesti työnhjauksen ideaa. Pääasiassa terapia tuntuu sujuvan hyvin ja silloin tuntuu, että onko tässä työnhjauksella mitään tekemistä. Kun eteen tulee ongelmia eikä oikein tiedä, mitä ajattelisi, työnhjaus on todella arvokasta. Hänen mukaansa työnhjaaja, joka ymmärtää kuvataideterapiaa, selkiyttää ajatuksia. Yksinäisen terapiatyön tekijälle työnhjaaja on henkilö, jonka kanssa puhutaan yhteistä terapian ja kuvan kieltä. Tämän terapeutin aikaisempi työnhjaaja oli ollut taiteilija ja mielisairaanhoitaja. Hänenkin kanssaan työnhjauskeskustelut olivat olleet antoisia, kun oli yhteinen taiteen kieli. (H1.)

Aineistossa pohdittiin myös sitä, että työnhjauksen lisäksi kuvataideterapeutin oma kuvan tekeminen antaa syvällistä ymmärrystä kuvan tekemisen prosessista. Kun itsellä on kokemusta kuvan tekemisestä, voi ymmärtää, miltä toisesta ihmisestä tuntuu, kun hän

tekee tietyllä tavalla jotakin asiaa. Tätä kokemusta voi verrata tanssiesitykseen, joka on universaali, koska kaikki ihmiset liikkuvat. Kun näkee jonkun tanssivan tietyllä tavalla, tietää, miltä hänestä tuntuu olla tuossa asennossa ja liikkua tuolla tavalla. Katsoja pystyy vastaanottamaan tavallaan sen emotionaalisen latauksen esityksestä. Samoin kuvan tekeminen, muovaaminen tai rakentaminen on siis ruumiillinen teko ja se tuntuu joltakin ihan fyysisesti. ”*Terapeutin takaraivossa pitää olla taju siitä, miltä tuntuu, kun se näyttää tuollaiselta*” (H3).

6.6 Empiirisen osan yhteenveto

Tutkimukseni empiirisessä osassa olen tutkinut kuvataideterapian mahdollisuuksia seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamisessa. Tutkimuskysymykseni ovat olleet: *Millainen auttamiskäytäntö kuvataideterapia on seksuaalisesti hyväksikäytetyille lapsille kuvataideterapeuttien kuvaamana?* Olen jakanut sen seuraaviin kolmeen alakysymykseen. *1. Mitä kuvataideterapiassa tapahtuu? 2. Onko näiden lasten kuvataideterapioissa joitakin tyypillisiä piirteitä? 3. Miten kuvataideterapia vaikuttaa?*

Ensimmäisessä alaluvussa (6.1) olen pyrkinyt rakentamaan kuvataideterapian kontekstia. Kuvataideterapia on prosessi, joka tapahtuu terapeutin ja lapsen välisessä vuorovaikutuksessa tietyssä paikassa ja ajassa. Kolme kuvataideterapeuttia neljästä työskenteli nimenomaan kuvataideterapiaa varten tarkoitetussa ja sisustetussa työhuoneessa, jossa lapset pystyivät toimimaan monipuolisesti. Yksi haastatelluista kuvataideterapeuteista työskenteli tavallisessa toimistotyöhuoneessa, joka oli hänen mielestään kyseisten lasten kanssa työskentelyyn riittävän hyvä. Hänen terapiasuhteensa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa olivat kestäneet noin vuoden verran ja ne olivat vielä kesken. Haastateltujen kuvataideterapeuttien mukaan terapian pituudet vaihtelivat yleisimmin 1 – 4 vuoteen ja jotkut terapiat olivat kestäneet 6 vuotta.

Seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset ohjautuvat kuvataideterapiaan lääkärin läheteellä ja päätös terapian aloittamisesta tehdään arviointijakson jälkeen. Selkein tilanne on silloin,

kun lapselle siihen mennessä on tehty seksuaalisen hyväksikäytön tutkimukset ja asia on varmistunut. Näin ei kuitenkaan aina ole ja seksuaalinen hyväksikäyttö voi paljastua terapian aikana tai siitä voi olla epäily, jota kuitenkin ei pystytä todentamaan. Seksuaalisen hyväksikäytön tutkimusten ja terapian suhdetta kommentoin johtopäätösluvussa (luku 7.2) kuvataideterapeuttien tuottaman aineiston perusteella.

Kuvataideterapia jäsentyy prosessissa erilaisiksi vaiheiksi. Aloitusvaiheessa luodaan terapeutin suhde lapsen ja terapeutin välille. Työskentelyvaiheessa edetään vuorovaikutteisessa tunnesuhteessa ja paneutuen lapsen tuottamiin vaikeisiin aiheisiin riittävän pitkään. Tietyt vastustusvaiheet nähtiin myös merkityksellisiksi. Lopetusvaiheeseen päästään, kun kipeät aiheet tulevat käsitellyiksi ja lapsen elämä tasapainottuu.

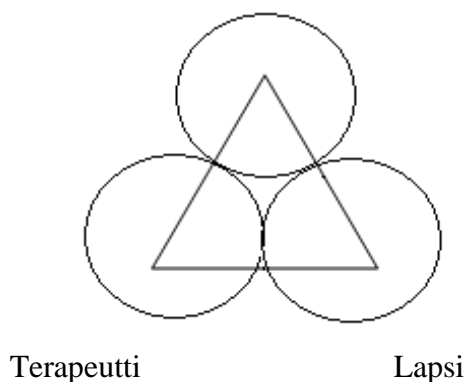
Luvussa 6.2 pyrin vastaamaan tutkimuksen ensimmäiseen alakysymykseen, mitä kuvataideterapiassa tapahtuu. Taulukossa 1. (s. 51) jäsenän tutkimusaineiston perusteella seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapian tapahtumia kolmeen osa-alueeseen. Kuvan tekeminen, puhuminen ja leikin eri muodot kuvaavat konkreettisesti terapiassa tapahtuvaa tunneasioiden työstämistä. Lasten tekemien kuvien sisällöt ovat niin moninaisia, että niistä kuvataideterapeutit kertoivat haastatteluissa vain vähän, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Enemmän kuvailtiin kuvan tekemisen luonnetta ja niiden merkitystä lapsen elämänpiiriin kuuluvien asioiden näyttämisenä ja sisäisen pahan olon ulos tuottamisen välineenä. Kuvataideterapiassa lapsi saa yleensä itse päättää, mitä tekee ja työskennellä omien aiheidensa parissa toisin kuin esimerkiksi koulussa, jossa opettaja antaa aiheen. Terapiassa lapsi luottamuksellisessa suhteessa tekee kuvia, jotka ovat viestejä vastaanottavalle ja ymmärtävälle aikuiselle tai kehittää oman kuvasanaston tai merkkikielen. Kuvat ennakoivat verbaalista ilmaisua ja niissä myös tunteet tulevat helpommin esille kuin sanallisesti.

Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten on usein vaikea puhua itsestä tai menneisyydestään. Aineistossa kuvattiin sitä, miten lapsi käsittelee kuvaa tehdessään omia vaikeita kokemuksiaan itsensä ulkopuolella. Tämä ns. ulkoistaminen helpottaa puhumista, koska tällöin ei tarvitse puhua itsestä, vaan siitä teoksesta, jonka on tehnyt. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten tunteet ovat salattuja ja kiellettyjä ja vähitellen

terapian kuluessa terapeutti sanallistaa, jäsentää ja hyväksyy niitä lapselle luvallisina ja lapselle ymmärrettävällä kielellä. Lapsen toiminta kuvataideterapiassa laajenee myös leikiksi, leikkivälineiden tekemiseksi, rakentamiseksi ja performanssiksi. Se voi olla tarinan tekemistä ja esittämistä tai tilataidetta. Englantilainen tutkija Jenny Murphy (1998) kertoo samasta asiasta omassa tutkimuksessaan. Hänen mukaansa lapset löytävät lukemattomia tapoja näyttää sisäisten vaurioiden aiheuttamia tunteitaan metaforien kautta. He voivat tehdä esimerkiksi sarjan kuvitettuja tarinoita, joissa kertovat omista kokemuksistaan eläinhahmon kokemusten kautta. (Mt., 13).

Kuvataideterapiaa on yleisesti hahmotettu kuviona, jossa taide, terapeutti ja asiakas muodostavat tasasivuisen kolmion (s. 26). Aineiston perusteella muodostui käsitys, että seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapian kolmiosuhteessa tapahtuu kunkin tekijän laajeneminen, jota kuvaan seuraavassa kuviossa.

Kuva tai performanssi

Kuvio 2. Seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapian kolmiosuhde performanssina.

Useimmiten seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen käyttäytyminen tilassa on kokonaisvaltaista. Hän itse voi olla osa maalausta esim. maalatessaan ihoaan. Kuva ei ole aina pelkästään kaksiulotteinen tai kolmiulotteinen käsiteltävä teos, vaan terapian elementiksi tulee lapsen kokonaisvaltainen käyttäytyminen. Se voi olla esittämistä,

leikkiä, pesän rakentamista tai performanssia, jossa voi tapahtua mitä tahansa, jolloin hän tekee olemassaolollaan kokonaistaideteoksen. Lapsi haastaa myös terapeuttia leikkiin tai muuhun tekemiseen mukaan. Terapeutti ei ole tapahtumista erillinen, vaan ajoittain kuuluu mukaan performanssiin.

Kuvataideterapia tapahtuu kerätyn aineiston valossa lapsen ja terapeutin tunnesuhteen varassa ja sitä olen käsitellyt luvussa 6.2. Auttamissuhteen perusta on myönteinen suhde kahden henkilön välillä. Kuvataideterapiaa suunniteltaessa tähän paneudutaan huolella ja kaikki haastateltavat kertoivat, että terapiaa edeltävä arviointijakso toteutetaan aina ennen varsinaisen terapian alkamista. Suhteen luominen sisältää varovaista etenemistä lapsen taholta ja vastaanottavaa ja turvallisuutta luovaa suhtautumista aikuiselta. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapiassa terapeutin tulee olla valmis kohtaamaan koko inhimillisten tunteiden kirjon. Tutkimuksessani tunteet on jaettu hyvänolon tunteisiin ja hätätilatunteisiin. Aineistossa kuvailtiin lapsen hyvänolon tunteita monipuolisesti ilona, helpottuneisuutena, rentoutuneisuutena, turvallisuutena jne. Hyvän olon tunnetta tukee terapiassa se, että siellä lapsen on mahdollista toimia vapaaehtoisuuden pohjalta. Häntä ei pakoteta mihinkään, vaan kannustetaan ja hyväksytään hänen tekonsa. Terapeutti asettuu suojelemaan, ymmärtämään ja hoivaamaan lasta ja hän on kiinnostunut kaikesta lapsen toiminnasta ja ilmaisusta. Tunnesuhde joutuu aaltoliikkeeseen lapsen kipeiden kokemusten työstämisen voimasta. Hätätilatunteet viha, raivo, syyllisyys ja brutaalius vaativat tulla vastaanotetuiksi, oikeutetuiksi ja hyväksytyiksi. Terapeutti edustaa terapian kuluessa myös kaikkea sitä pahaa, mitä lapsi on kohdannut. Siitä huolimatta, että terapeutin vastatunteet tuossa vaiheessa ovat epämiellyttäviä, lapsi tuntuu luotaan työntävältä ja kiukun ja vihan sietäminen väsyttää ja turhauttaa, terapeutin on pidettävä kiinni turvallisuudesta ja hyväksyvistä ilmapiiristä.

Tutkimukseni toinen alakysymys oli, onko seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapiassa joitakin tyypillisiä piirteitä ja siihen olen hahmotellut vastausta luvussa 6.3. Taulukossa 3. (s. 62) kuvataan sitä, että terapiaan tullessa lapsen menneisyyden tapahtumat ovat suljettuja ja kiellettyjä ja lapsi pelkää paljastaa ja käsitellä niitä. Seksuaalisen hyväksikäytön kokemus ja sen seuraukset tulevat kuitenkin

väistämättä terapiaan työstettäväksi. Seksuaalisessa hyväksikäytössä on rikottu lapsen kehityksessä jotain sellaista osa-aluetta, mitä ei ole vielä syntynytkään. Se ei kuitenkaan ole yleensä lapsen ainoa ongelma, vaan hänellä on mahdollisesti kokemusta myös hylkäämisestä, kaltoinkohtelusta ja monenlaisesta epäsosiaalisuudesta. Kun lapsi heijastaa omaa seksuaalisen hyväksikäytön kokemustaan monella tavoin, kuten taulukosta on nähtävissä, se nostaa myös terapeutin oman seksuaalisuuden pintaan, mitä ei tapahdu muiden lasten terapioiden kohdalla.

Aineistosta nousi esille kysymys seksuaalisen hyväksikäytön oikeuspsykiatristen tutkimusten tekemisestä, vaikka se ei ollut haastattelun teemana. Terapia aloitetaan yleensä tutkimusten tekemisen jälkeen ja asian varmistuttua. Lapset voivat kuitenkin tulla terapiaan myös muista syistä ja hyväksikäyttöepäily herää vasta terapian aikana. Tähän asiaan haastatellut terapeutit suhtautuivat eri tavoin. Seksuaalisen hyväksikäytön tutkimuksilta haluttiin suojella lasta, koska ajateltiin, että niitä tehdään niin ankaralla ja tunkeutuvalla tavalla, että lapsi voi siinä tilanteessa hajota psyykkisesti. Ajateltiin, että ne olisi hyvä siirtää sellaiseen ajankohtaan, että lapsen psyykkiset rakenteet olisivat riittävän vahvat kestämään tutkimukset. Toisaalta pohdittiin terapeutista luottamussuhdetta siinä tilanteessa, että terapeutti joutui tekemään lausunnon asiasta oikeutta varten. Suhteen alussa sovitusta luottamuksellisuudesta piti silloin neuvotella uudelleen ja terapiaprosessi hidastui ja vaikeutui sen vuoksi. Oikeiden ratkaisujen löytyminen huolestutti haastateltuja terapeutteja.

Kolmas alakysymys oli, miten kuvataideterapia vaikuttaa, ja sitä käsitellään luvussa 6.4. Kuvataideterapian tavoitteet olen tämän tutkimuksen aineiston perusteella jakanut kolmeen osa-alueeseen, jotka ovat hyvän ja luotettavan terapiasuhteen luominen, seksuaalisen hyväksikäytön vaurioiden korjaaminen ja tunteiden ilmaisun vapautuminen (taulukko 4, s. 66). Terapeutin ja lapsen tunnesuhteen tärkeys on todettu jo aiemmin ja se on onnistuneen auttamistyön perusta. Terapian tavoitteet rakentuvat yksilöllisesti ja keskeisenä asiana on vaikeiden kokemusten läpikäyminen. Syyllisyyden väheneminen ja aggression poistuminen sekä monenlaisten tunteiden ilmaisun vapautuminen nähtiin terapian tavoitteina.

Sitä, miten kuvataideterapia vaikuttaa, tarkastellaan taulukossa 5 (s. 67). Piirtäminen, maalaaminen ja muu käsillä tekeminen ovat lapselle luontaisia tapoja ilmaista itseä ja sitä käytetään hyväksi kuvataideterapiassa. Siinä työskentely etenee lapsen ehdoilla ja lapsella on mahdollisuus säännellä asioiden käsittelyä. Tätä yksi kuvataideterapeutti osuvasti kuvasi siten, että kuvataideterapia on ystävällisempi, turvallisempi, hienotunteisempi ja hellempi tapa työskennellä. Sen avulla voidaan saavuttaa toivottuja tavoitteita.

Luku 6.5 päättää tutkimuksen empiirisen osan kuvataideterapeuttien ja muiden ammattien edustajien kanssa tehtävän yhteistyön ja työnohjauksen kuvaamisella. Terapeuttien on varmistuttava siitä, että heidän voimavaransa riittävät pitkiin, vuosia kestäviin terapiaprosesseihin seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa. Riittävä ammatillinen koulutus, oman terapian läpikäyminen ja jatkuvan työnohjauksen saaminen sekä työyhteisön tuki ovat niitä keinoja, jotka turvaavat terapeuttista työskentelyä.

7 Tutkimuksen yhteenveto ja johtopäätökset

7.1 Tutkimuksen yhteenveto

Olen lähtenyt rakentamaan tutkimukseni taustaa kuvan käytöstä lasten kanssa ja lasten terapeuttisesta kohtaamisesta. Mielenkiintoni kohteena on ensiksi ollut kuvien käytön mahdollisuus lasten kanssa tehtävässä sosiaalityössä. Sitä olen lähestynyt yhteiskuntatieteen ja tarkemmin sosiaalityön näkökulmasta. Sosiaalityön alueella on toteutettu useita projekteja, joissa luovat menetelmät ja kuva ovat olleet keskeisessä asemassa. (Esim. Bardy & Känkänen 2005 ja Savolainen 2006.) Otan esille tutkimuksia, joissa kuvan terapeuttinen käyttö on ollut keskeisenä sisältönä (esim. Hautala 2008) tai joissa kuvan käyttöä lasten kanssa työskennellessä on sivuttu. (Luku 2.)

Oma työskentelyni perheneuvolan sosiaalityöntekijänä on sisältänyt haasteita terapeuttiseen työhön. Käsittelen luvussa 3. aluksi yleisesti lasten psykoterapiaa ja sitten luovia terapioita, joihin kuvataideterapia kuuluu.

Tämän tutkimuksen tarkoitus on mielestäni yhtäältä tehdä tunnetuksi kuvataideterapian mahdollisuuksia sosiaalityön ammattilaisille ja erityisesti lastensuojelun sektorille. Ilahduttavana esimerkkinä tästä oli yksi haastattelemani kuvataideterapeutti, joka työskenteli sosiaalitoimistossa lastensuojelun työntekijänä. Koska kuvataideterapia on lapsille varsin luontainen tapa ilmaista omia tilanteitaan ja tunteitaan, sen tulisi olla yhä useamman terapiaa tarvitsevan lapsen ulottuvilla lastensuojelun avohuollossa ja laitoksissa. Toisaalta tutkimukseni fokuksessa ovat seksuaalisesti hyväksikäytetyt ja kuvataideterapiaa saaneet lapset kuvataideterapeuttien haastattelujen kautta.

Luvussa 4. käyn pääpiirteissään läpi ihmisen normaalia seksuaalista kehitystä ja sen jälkeen lasten seksuaalista hyväksikäyttöä. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttaminen on monen tahon yhteistyötä. Lastensuojelun tehtävänä on selvittää lasten seksuaalisen hyväksikäytön epäily yhteistyössä poliisin ja terveydenhuollon työntekijöiden kanssa. Ohjeistuksen tähän työhön on antanut Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä (2006).

Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten joukko on marginaalinen, mutta heidän vaurioidensa vakavuuden vuoksi merkittävä. Terapioissa olevilla lapsilla voi olla myös kokemuksia lapsille sopimattomien seksuaalisen rajan ylittävistä teoista ilman, että niitä on saatu selvitettyä tai niistä aina tiedetään. Tällöin kuvataideterapia antaa mahdollisuuden käsitellä kipeitä kokemuksia ja tunteita ilman, että niitä aina edes sanallistetaan.

Luvussa 5. hahmottelen tutkimusasetelman, jossa tutkimuskysymykseni on: Millainen auttamiskäytäntö kuvataideterapia on seksuaalisesti hyväksikäytetyille lapsille terapeuttien kuvaamana? Tähän kysymykseen haen vastausta teemahaastattelulla. Neljän eri puolilla Suomea työskentelevän kuvataideterapeutin tuottama haastatteluaineisto on koodattu kategoria-analyysin periaatteella.

Luvun 6. ensimmäisessä kohdassa (6.1) kuvaan aluksi seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapian kontekstia ja siinä muodostuvaa prosessia. Luvussa 6.2 pyrin vastaamaan tutkimuksen alakysymykseen 1. Mitä kuvataideterapiassa tapahtuu? Siinä käsittelen lapsen tapaa tehdä kuvaa terapiassa, kuvasta puhumista ja leikkiä, mikä myös kuuluu lasten kuvataideterapiaan. Lisäksi kuvailen lapsen ja terapeutin välistä tunnesuhdetta. Luku 6.3 käsittelee kysymystä 2. Onko näiden lasten kuvataideterapioissa joitakin tyypillisiä piirteitä? Aineiston mukaan tyypillisiä piirteitä seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen kuvataideterapiassa ovat kielletyt, vaietut asiat, seksuaalisen hyväksikäytön kokemus, puhtauden menettämisen kokemus ja seksuaalisen hyväksikäytön tutkimukset. Luku 6.4 pyrkii vastaamaan kysymykseen 3. Miten kuvataideterapia vaikuttaa? Terapian tavoitteeksi tässä aineistossa nousi luottamuksellisen terapiasuhteen luominen, hyväksikäytön aiheuttamien vaurioiden korjaaminen ja tunteiden vapauttaminen. Kuvataideterapian nähtiin vaikuttavan taidetyöskentelyn ja lapsilähtöisyyden avulla ja siten, että ahdistuksen poistuminen oli mahdollista turvallisessa ja hyväksyvässä suhteessa. Luvussa 6.5 käsittelen kuvataideterapeuttien terapiaprosessin aikana tekemää yhteistyötä muiden työntekijöiden kanssa sekä heidän käyttämänsä työnohjauksen merkitystä. Luku 6.6 sisältää empiirisen osan yhteenvedon.

Kuvataideterapeutit pitävät taidemateriaaleilla työskentelyä erityisen sopivana lapsille tilanteissa, joissa on vaikea ilmaista tunteitaan sanoin. Käsillä tekeminen mahdollistaa asioiden tekemisen itsen ulkopuolella ja kuvan tai teoksen tarkastelu on helpompaa kuin omien sisäisten tunnetilojen tunnistaminen. Tunteita voi näin aluksi etäännyttää, mutta vähitellen terapiaprosessi auttaa sisäiseen psyykkiseen rakentumiseen ja eheytymiseen. Koska seksuaalinen hyväksikäyttö on lapselle hyvin traumaattinen kokemus, terapiaan tulee työstettäväksi vaikeita tunteita. Aineistossa kuvattiin sitä tunnekuormaa, jota kuvataideterapeutit joutuvat vastaanottamaan ja kantamaan näissä terapioissa. Englantilaisessa tutkimuksessa (Murphy 1998) kiinnitetään samoin huomiota siihen, että seksuaalisesti hyväksikäytetyt lapset voivat osoittaa esimerkiksi vihaansa turvallisesti taidemateriaalien avulla. Joskus he tekevät kuvia hyväksikäyttäjistä ja tuhoavat sitten kuvat. Terapeutit kuvailivat tutkimuksessa omia tunteitaan työskennellessään seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kanssa. He kokivat uupumusta ja ahdistusta, kun

joutuivat tilanteisiin, jossa lapset kokeilivat rajoja ja taidetyöskentelyn tai leikin avulla kiusasivat tai nöyryyttivät terapeutteja. (Mt., 14 - 15.) Myös Merja Laitinen (2004) kuvaa tutkijana kokemaansa ahdistusta, jota hän tunsi kohdatessaan ja haastatellessaan lapsena seksuaalisesti hyväksikäytetyksi joutuneita aikuisia tutkimustaan varten. Hän sanoo kokeneensa itsensä pahan ympäröimäksi ja välillä hän sanoi tunteneensa, ettei halua kuulla enää enempää tarinoita ihmisille tapahtuneista julmuuksista. (Mt., 62.)

7.2 Johtopäätökset

Tämän tutkimuksen tehtävänä on avata seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapiaprosessia ja sen ymmärtämistä. Havaintojeni perusteella kuvataideterapiaa voidaan pitää hyvin sopivana terapiamuotona seksuaalisesti hyväksikäytetyille lapsille. Aineiston mukaan terapisuhteen luominen ja luottamuksen löytyminen oli terapeuttisen työskentelyn onnistumisen edellytys. Kuvataideterapeuttien haastatteluissa nousi kuitenkin esille seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten auttamisessa ristiriita, joka ei ollut tämän tutkimuksen fokuksessa alun alkaen. Kolme terapeuttia neljästä toi esille huolensa lasten seksuaalisen hyväksikäytön selvittämisestä ja oikeuspsykiatristen tutkimusten tekemisestä, niiden vaikeudesta, tutkimusten tekemisen ajankohdasta ja tavasta. Kuvataideterapeutit olivat huolissaan siitä, mitä lapsen psyykelle tapahtuu tutkimusten aikana, kestävätkö lapset tunkeutuvaa tapaa tehdä niitä? Voidaan myös kysyä, onko tutkimusten tekemisen tapa tunkeutuva? Kuvataideterapeuttien mielestä se on ainakin erilainen kuin vaikeiden asioiden tarkastelu pikkuhiljaa taidetyöskentelyn ja luottamuksellisen suhteen varassa. Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämisestä annettujen ohjeiden mukaan (ks. Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä 2006.) lapsen ympärillä käynnistyy melkoinen koneisto, jossa toimijoita ovat mm. lastensuojelu, poliisi, terveystoimi ja oikeuspsykiatriset työryhmät. Terapian aloittaminen tapahtuu suosituksen mukaan vasta, kun asia on oikeudellisesti selvitetty, mikä sinänsä vie paljon aikaa. Näin ei kuitenkaan aina käytännössä tapahdu. Lapset voivat tulla

terapiaan muista syistä ja seksuaalisen hyväksikäytön epäily paljastuu vasta terapian aikana. Siinä tapauksessa epäilyn selvittäminen voi käynnistyä kesken terapian ja terapeutilta mahdollisesti pyydetään myös lausunto asiasta. Lausunnon antaminen rikkoo terapian luottamuksellisuudesta tehtyä sopimusta. Tällöin lapsen kanssa on neuvoteltava uudestaan tilanteesta ja sen jälkeen voi mennä pitkään aika luottamuksen uudelleen rakentamiseen.

Edellä oleva herättää uusia kysymyksiä. Minkä vuoksi lasten seksuaalisen hyväksikäytön tutkiminen on niin vaikeaa? Onko muiden lapsiin kohdistuvien rikosten tutkiminen samalla tavalla vaikeaa, esimerkiksi perheväkivallan ja lapsen pahoinpitelyn tutkiminen? Miten seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn selvittämisen, tutkimusten ja terapian aloittamisen välistä aikaa voitaisiin lyhentää? Mikä on lapsen näkökulma ja etu näissä asioissa? Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö on edelleen osittain tabu, eikä palvelujärjestelmän olemassaolo sinällään takaa avun saamista uhrille (Laitinen 2004, 313). Jatkotutkimuksen aiheeksi tästä nousee mielestäni seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen ”hoitopolun” tutkiminen epäilyn heräämisestä sen tutkimiseen ja terapiaan nimenomaan lapsen näkökulmasta. Eri tahojen toimijoiden olisi tärkeätä tietää, mitä tämän ”hoitopolun” läpikäyneet lapset ovat kokeneet ja mikä on auttanut heitä tällä vaikealla tiellä. Lisäksi keskustelu terapiatyötä tekevien ja lasten seksuaalista hyväksikäyttöä tutkivien oikeuspsykiatristen yksikköjen välillä on tärkeää. Eri näkökulmien kertominen ja ymmärtäminen auttaa kehittämään työtä sellaiseen suuntaan, mikä kaikilta osin toimii lasten parhaaksi. (Ks. myös Antikainen & Taskinen 2006)

Kuvataideterapeuttien joukko Suomessa on pieni ja siitä vain osa (Taideteollisen korkeakoulun nelivuotisen taidepsykoterapeuttikoulutuksen käyneet) on saanut psykoterapeutin statuksen. Viime vuosina alalta on ilmestynyt kotimaista kirjallisuutta (mm. Seeskari 2004, Rankanen & Hentinen & Mantere 2007 ja Girad & Ihanus & Laine & Ropponen 2008). Kuvataideterapian tutkimusta on Suomessa vielä vähän, mutta se on kuitenkin aloitettu (esim. Hautala 2008). Tutkimusta tulee laajentaa, jotta kuvataideterapia kehittyä tasavertaiseksi mahdollisuudeksi muiden terapiamuotojen rinnalle ja siksi tarvitaan myös tutkimusta kuvataideterapian vaikuttavuudesta.

Tutkimusprosessin aikana olen oppinut paitsi tutkimuksen tekemisestä, mutta myös paljon haastatelluilta kuvataideterapeuteilta ja siitä olen heille kiitollinen. He ovat vahvistaneet osittain omia aikaisempia käsityksiäni, mutta tuoneet myös uusia näkökulmia aiheeseeni. Ehkäpä he yhtyvät toiveeseeni, että tutkimukseni saisi lukijoita sekä lastensuojelun että myös kuvataideterapian alalta.

7.3 Kuvia tutkimusprosessin varrelta

Sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaiset ovat työnohjausryhmässään etsineet kuvan tekemisen merkitystä ammatillisesti. Heidän lähtökohtansa oli, että kuvan tekeminen työnohjauksessa antaa toisenlaisen näkökulman työhön. Sen avulla voi tunnistella tunteiden olemassaoloa ja purkaa työn haasteista syntynyttä tunnekuormaa. Kuvan tekemisen kautta voi löytää uusia voimavaroja itselle ja erilaisia hahmoja ja nimiä asioille. Se on vastakohta puheelle ja tarjoaa vaihtoehdoisen kanavan työn tarkasteluun tilanteessa, jossa työntekijä on väsynyt älylliseen ammatillisuuteen ja enimmäkseen kielelliseen ilmaisuun. (Ylitalo & Koponen 2009, 16 – 17.) Kuvan tekeminen ammatillisen sosiaalityön rinnalla on minulle tuttua ja kuvia on syntynyt myös tämän pro gradu-tutkielman rinnalla. Liitän tähän yhteenvetoon muutaman tutkimustyön ohessa tekemäni kuvan.

Tutkimusprosessin alkuvaiheessa tutkimuksen rakenteen miettiminen oli keskeistä ja ensimmäisen kuvan tekeminen oli sukua aiheen rajaamisen kanssa. Kuvan viestinä voisi olla jotakin siitä pohdinnasta, miten tutkimuksen osat rakentuvat ja löytävät paikkansa kokonaisuudessa.

Kuva 1. Miten tutkimusta rakennetaan?

Sosiaalityön sateenkaaren alle mahtuu hyvin erilaisia tutkimussuuntia toimeentuloturvasta psykososiaaliseen työhön ja yhteisölliseen kehittämiseen. Minun työni seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten kuvataideterapeuttisesta auttamisesta sijoittuu sen sateenvarjon alle psykososiaalisen työn alueelle.

Kuva 2. Sosiaalityön sateenvarjo.

Seuraavaa kuvaa tehdessäni olin tutkimussuunnitelmani kanssa hämmennyksissä. Mielessäni oli kaaosta ja tunne epävarmuudesta oli vahva. En tiennyt, miten tutkimusta

pitäisi rajata ja miten jatkaa. Kuvan tekemistä aloittaessani en tiennyt, millainen kuva siitä syntyisi. Ajattelen, että sen tekemisessä toimin enemmän alitajuisesti kuin tietoisesti. Viiva lähti liikkeelle käteni kautta ja värit ilmestyivät paperille intuitiivisesti. Tekemisen hetki oli intensiivinen ja olin keskittynyt näkemään, mitä kuvan syntymisessä tapahtuu. (Ks. Case & Dalley 1997, 97.)

Kuva 3. Etsimistä.

Neljäs kuva syntyi haastattelujen aikaan unesta, jossa neljä tummaa hahmoa hajottivat huoneen seiniä. Haastatellut kuvataideterapeutit olivat puhuneet lapsen psyyken hajoamisesta seksuaalisen hyväksikäytön kokemuksessa. Jungin (1997) mukaan jokaisella ihmisellä on vahva tunne itsestä ja hän kokee itsensä täydelliseksi ja kokonaiseksi. Hän on myös osoittanut, että unissa psyyken ydin ilmaisee usein itsensä jonkinlaisena nelinkertaisena rakenteena. (Mt., 128, 185) Tutkimusprosessin aikana en itse kohdannut seksuaalisesti hyväksikäytettyjä lapsia, mutta kuvataideterapeuttien kuvaukset terapiassa esille tulevista ilmiöistä koskettivat. Tutkijana en voinut olla täysin neutraali aiheeni aiheuttamalle ahdistukselle, joka tuli ilmi unissani. (Ks. myös Laitinen 2004, 62 – 63.)

Kuva 4. Uni I.

Viimeinen kuva on syntynyt haastattelujakson lopussa. Minun on ollut vaikea löytää sanoja tälle unikuvalle. Ehkä se kertoo jotakin siitä, miten tärkeää lapsista huolehtiminen on ja miten lapset ovat aikuisen huolenpidon varassa.

Kuva 5. Uni II.

Kirjallisuus

Ahonen, Heidi (1993) Musiikki – sanaton kieli. Musiikkiterapian perusteet. Loimaa: Loimaan kirjapaino.

Ahonen-Eerikäinen, Heidi (toim.) (1996) Taide psykososiaalisen työn välineenä. Joensuu: Pohjois-Karjalan ammattikorkeakoulu.

Alanko, Antti (2003) Taideterapian syntyhistoria Suomessa. Taideterapia. Suomen Taideterapiayhdistys ry:n jäsenjulkaisu. Hyvinkää: SP-paino. Artikkelit julkaistu aikaisemmin kirjassa Laihin, A & Jokinen, R & Leinonen, E (1999) Terveystieteiden tutkimuskeskus. 70-vuotishistoriikki. Avoin kirja.

Alvarez, A (1992) Live Company: Psychoanalytic psychotherapy with autistic, borderline, deprived and abused children. London: Routledge.

Antikainen, Jorma & Taskinen, Sirpa (toim.) (2006) Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten ja lapsia hyväksikäyttäneiden nuorten hoito. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy.

Baker, Carolyn (2004) Membership categorization and interview accounts. Teoksessa David Silverman (Ed.) Qualitative Research. Theory, Method and Practice. London: SAGE Publications Ltd, 162 – 176.

Bardy, Marjatta (toim.) (1998) Taide tiedon lähteenä. Jyväskylä: Atena.

Bardy, Marjatta & Känkänen Päivi (2005) Omat ja muiden tarinat. Ihmisyyttä vaalimassa. Vammala: Vammalan kirjapaino.

Berger, John (toim.) (1991) Näkemisen tavat. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Love-Kirjat.

Cacciatore, Raisa (2007) Huomenna pannaan pussauskoppiin. Opas vanhemmille. Porvoo. WS Bookwell Oy.

Case, Caroline and Dalley, Tessa (1997) The Handbook of Art Therapy. London: Routledge.

Enckell, Henrik (2005) Psykoterapiatarpeen arviointi ja terapeuttinen sopimus. Teoksessa Matti Brummer & Henrik Enckell. Lasten ja nuorten psykoterapia. Juva: WS Bookwell Oy, 71 – 87.

Eräsaari, Leena (1995) Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä. Helsinki: Gaudeamus.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1999) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä. Gummerus Kirjapaino Oy.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta. Tampere: Tampereen yliopisto.

Forsberg, Hannele (2002) Lapsen asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika –projektista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto.

Girad, Liisa & Ihanus, Juhani & Laine, Riitta & Ropponen, Mari (toim.) (2008) Suhteessa kuvaan – kuvataideterapian teoriaa ja käytäntöä. Espoo: Redfina Oy.

Glaser, Danya and Frosh, Stephen (1993) Child Sexual Abuse. Second Edition. Hong Kong.

Hall, Stuart (Ed.) (1997) Representation. Cultural Representations and Sifnifying Practices. London: Sage & The Open University.

Hautala, Päivi-Maria (2008) Lupa tulla näkyväksi. Kuvataideterapeuttinen toiminta koulussa. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Heinonen, Valpuri (2005) Terapeuttinen savi. Muotoilun osasto. Taideteollinen muotoilu. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.

Helavirta, Susanna (2006) Lasten hyvä ja huono elämä eläytymistarinoiden valossa. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Juva: PS-kustannus, 195 – 219.

Helske, Leena & Ukkola, Tarja (1994) Draamaterapia ja sen käyttömahdollisuuksia. Teoksessa Jaakko Lehtonen & Helena Tanttu-Knapp. Draama. Nyt. Kirjoituksia ilmaisukasvatuksen alalta. Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuslaitos. Jyväskylä: ER-paino, 220 – 232.

Hentinen, Hanna & Mantere, Meri-Helka (2007) Suomalaisen taideterapian lyhyt historia. Teoksessa Mimmu Rankanen, Hanna Hentinen & Meri-Helka Mantere. Taideterapian perusteet. Hämeenlinna: Karisto Oy, 26 – 29.

Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena. (2001) Tutkimushaastattelu. Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. Helsinki: Yliopistopaino.

Hurtig, Johanna (2006) Lasten tieto sosiaalityön haasteena. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja uudelleenarviointia. Juva: PS-kustannus, 167 – 193.

Ihanus, Juhani (toim.) (2002) Koskettavat tarinat. Johdantoa kirjallisuusterapiaan. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jung, Carl G. (1997) Symbolit. Piilotajunnan kieli. Suom. Mirja Rutanen. Madrid: Melsa-Pinto.

Kauppinen, Riitta (2007) Virtuaalisen maailman turvattomuus – lapset verkkojen vietävissä? Teoksessa Mari Laiho (toim.) Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat. Moniammatillinen yhteistyö. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 8. Forssa: Forssan kirjapaino, 38 – 40.

Keränen, Eija (2001) “Isää en piirrä”. Lasten väkivaltakokemusten käsittely kuvailmaisun avulla. Teoksessa Mikko Oranen. Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liitto, 123 – 149.

Kossolapow, Line & Mannzmann, Annelise (2005) Teoksessa Line Kossolapow, Sarah Scoble & Diane Waller (Eds.) European Arts Therapy: Different Approaches to a Unique Discipline Opening Regional Portals. Münster: Transaction Publishers, IV – XXI.

Känkänen, Päivi (2006) Taidelähtöiset työmenetelmät lastensuojelussa. Teoksessa Hannele Forsberg, Aino Ritala-Koskinen & Maritta Törrönen. Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja uudelleenarviointia. Juva: PS-kustannus, 129 – 148.

Laitinen, Merja (2004) Häväistyt ruumiit, rikotut mielet: Tutkimus lapsina läheissuhteissa seksuaalisesti hyväksikäytettyjen naisten ja miesten elämästä. Tampere: Vastapaino.

Lastensuojelulaki. 417/2007.

Lehtonen, Kimmo (2007) Musiikin symboliset ulottuvuudet. Hyvinkää: Suomen musiikkiterapiayhdistys ry.

Manni, Merja (2007) Lasten erokokemukset ja toimijuus vanhemmuuden ja arvopohdintojen tuloksena. Pro gradu –tutkielma. Tampere: Tampereen yliopisto.

Merleau-Ponty, Maurice (1993) Silmä ja mieli. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Taide.

Murphy, Jenny (1998) Art Therapy with Sexually Abused Children and Young People. Inscape. Vol. 3. No. 1, 10 – 16.

Mäki, Silja & Kinnunen, Pirjo (2002) Lasten ja nuorten kirjallisuusterapiasta. Teoksessa Juhani Ihanus. Koskettavat tarinat. Johdantoa kirjallisuusterapiaan. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy, 35 – 78.

Naumburg, Margaret (1966) Dynamically Oriented Art Therapy. Its Principles and Practices. New York: Grune & Stratton.

Pajunen, Tarja (2006) Hyväksikäytetyn lapsen kohtaaminen. Teoksessa Jorma Antikainen & Sirpa Taskinen. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten ja lapsia hyväksikäyttäneiden nuorten hoito. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy, 1 – 14.

Palin, Tutta (1998) Merkistä mieleen. Teoksessa Arja Elovirta & Ville Lukkarinen. Katseen rajat, Taidehistorian metodologiaa. Lahti: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 115 – 150.

Pennanen, Pirjo (2006) Näkökulmia seksuaalisesti hyväksikäytetyn lapsen psykodynaamiseen psykoterapiaan. Teoksessa Jorma Antikainen & Sirpa Taskinen. Seksuaalisesti hyväksikäytettyjen lasten ja lapsia hyväksikäyttäneiden nuorten hoito. Vaajakoski: Gummerus Kirjapaino Oy, 47 – 56.

Pulkkinen, Pirkko. (2001) Kaaosta kujeilua ja kasvua. Lapsen kuvataideprosessin ilmiöitä. Pro gradu. Taidekasvatus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopiston taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos.

Rankanen, Mimmu (2007a) Kuvataiteen erityispiirteet terapian jäsentäjinä. Teoksessa Mimmu Rankanen, Hanna Hentinen & Meri-Helka Mantere. Taideterapian perusteet. Hämeenlinna: Karisto Oy, 65 – 89.

Rankanen, Mimmu (2007b) Taideterapiassa vaikuttavia ydinprosesseja. Teoksessa Mimmu Rankanen, Hanna Hentinen & Meri-Helka Mantere. Taideterapian perusteet. Hämeenlinna: Karisto Oy, 35 – 49.

Rankanen, Mimmu & Hentinen, Hanna & Mantere, Meri-Helka (2007) Taideterapian perusteet. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Rauhala, Lauri (2005) Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Yliopistopaino.

Roivainen, Irene (1998) Sokeripala metsän keskellä. Lähiö sanomalehden konstruktiona. Helsinki: Printmedia Oy.

Savolainen, Miina (2006) Maailman ihanin tyttö –projekti. Kiltit tytöt. Taide ja taudit, Taideaineiden ja lääketieteen yhteistyöhanke. Luento: Tampereen yliopisto 21.9.2006.

Savolainen, Miina (2009) Voimauttava valokuva. Teoksessa Ulla Halkola, Lauri Mannermaa, Tarja Koffert & Leena Koulu (toim.) Valokuvan terapeuttinen voima. Helsinki: Duodecim, 211 – 227.

Schmais, Claire & White, Elissa Q (1986) Introduction to Dance Therapy, American Journal of Dance Therapy, Vol. 9, 23 -30.

Seeskari, Daniela (2004) Lasten ja nuorten taideterapia - Kasvamisen voimavara. Helsinki: Kirja kerrallaan.

Seppänen, Janne (2005) Visuaalinen kulttuuri. Teoriaa ja metodeja mediakuvan tulkitsijalle. Tampere: Vastapaino.

Taskinen, Sirpa (toim.) (2003) Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön ja pahoinpitelyn selvittäminen. Asiantuntijaryhmän suositukset sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstölle. Helsinki: Stakes.

Taskinen, Sirpa (2007) Lapseen kohdistuvat seksuaalirikokset. Teoksessa Mari Laiho (toim.) Lasten seksuaalinen hyväksikäyttö ja uudet viestintäteknologiat.

Moniammatillinen yhteistyö. Pelastakaa Lapset ry:n julkaisusarja n:o 8. Forssa: Forssan kirjapaino, 13 – 15.

Tukiainen, Sirkku & Lindroos, Sirpa (2009) Perheen rakenteet ja kehitysvaiheet. Teoksessa Pekka Larivaara, Sirpa Lindroos & Taina Heikkilä (toim.) Potilas, perhe ja perusterveydenhuolto. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy, 36 – 56.

Ylitalo, Maija & Koponen Kirsi (2009) Unelmamme toisin tekemisestä. Työnohjaus kuvataideterapiamenetelmää käyttäen. Ratkes. Ratkaisu- ja voimavarakeskeisen kulttuurin lehti. 2/2009. Helsinki: Nykypaino Oy, 16 – 19.

Digitaaliset lähteet:

Antaki, Charles & Widdicombe, Sue (1998) Identities in talk. London: Sage
www.uta.fi/laitokset/sospol/luennot/laatu/kateg_analyysi.htm Viitattu 17.3.2010.

Korteniemi-Poikela, Erja & Cacciatore, Raisa (2000)
www.vaestoliitto.fi/nuoret/kasvu_ja_kehitys/seksuaalisuuden_portaat. Viitattu 14.2.2009.

Pesäpuu ry. www.pesapuu.fi. Viitattu 23.10.2009.

Suomalaisen Lääkäriseuran Duodecimin ja Suomen Lastenpsykiatriyhdistyksen asettama työryhmä (2006) Lapsen seksuaalisen hyväksikäytön epäilyn tutkiminen.
www.terveysportti.fi Viitattu 14.10.2009.

Vuoristo, Gunvor (1950) Maalausten käytöstä diagnostisena apukeinona lastenpsykiatriassa. Duodecim 5. www.duodecimlehti.fi/web/guest/arkisto. Viitattu 14.2.2009.